

له چاپکراوه کانی
له نجومه نی نیشتمانیی کوردستان - عیراق

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا

2005

وه رگیرانی له ئینگلیزییه وه
مه جید ناسنگهر
راویژکار له په ره مانی کوردستان

هه وئییر - کوردستان 2008

ئاسنگەر، مهجید ئەحمەد

سیستەمی فیدرالی لەچەند ولاتیکی جیهاندا / مهجید
ئەحمەد ئاسنگەر (وەرگیرا). چ 1 - هەولێر، پەرلەمانی

کوردستان، چاپخانەی شەهاب، 2008.

176 لاپەرە؛ خشته

1. فیدرالی 2. ناوینشان

سیستەمی فیدرالی لەچەند ولاتیکی جیهاندا 2005

وەرگیرانی: مهجید ئاسنگەر - راویژگار لە پەرلەمانی کوردستان.

چاپی یەکەم 2008

تیراژ: 1000 دانە

تایپ: شوان علی حاجی

چاپخانەی شەهاب - هەولێر

ژمارەى سپاردن له بهرپوهبهرایه تی گشتی کتیبخانه گشتییهکان

1598 ی سالی 2008 ی دراوه تی

(پيشدهستیی و پیناسه یهك)

خوینهری هیژا:

ئهم پهرتووکهی بهردهستی بهرپزتان که، دوا بهدوای وهرگیژان و به چاپگه یاندنی ههردوو کتییی (خودموختاریی هه ریمایه تیی بو که مینه نه ته وه بییه کان له چین) و (یاسای زمانه فهرمیه کان له چهند ولاتیکی فره زماندا) دیت، بریتییی له وهرگیژانی پینج بابته تی نیو کتیبیک به زمانی ئینگلیزی به نیوی (Handbook of Federal Countries,) 2005) له باره ی سیستمی فیدرالیزم و گه شه سه ندنی له (25) ولاتی جیاوازی جیهاندا که هه ر یه که یان له لایه ن شاره زاو پسپۆریکه وه نووسراوه. برای بهرپزم په رله مانتارو پاریزهر (طارق جامبان)، ئه ندامی لیژنه ی یاسایی له ئه نجومه نی نیشتمانیی کوردستان په یدا یکردبوو، بۆمنی هیناو، واما ن به په سه ندزانی بو ئیستا پینج له وه دوله تانه ی وه ربگرین و بیکه ین به کوردی، به تاییه تی ئه وانه ی له رووی پیکهاته ی فره نه ته وه یی و فره زمانیی گه له که یانه وه به جوړی

خه لکانی بدهین- به تاییه تی ئه وانه ی پیانوایه (فیدرالیزم) واتای دابه شکردنی ولات و جودابوونه وه یه و، پیاده کردنی ئه م سیسته مه له ولاتا خیریکی گه وره و مه زنه حکومه تی نیوه ندو نه ته وه ی سه رده ستی ولات ده یکه نو به نه ته وه کانی دیکه و به هریم و ناوچه گه له جورا جوره کانی نیشتمانی ده به خشن!

ئی مه له م په رتووکه دانسقه یه دا پیمانباشبوو باسه کانی له مه پر ولاتانی (هیندستان، سویسرا، که نه دا، ئه فریقیای باشوورو به لژیکا) بکه یه کوردی و بیخه یه به رده ست و دیده ی به ریزتانه وه به مه به ستی شاره زابوون و به ده سته یانی زانیاریی له باره یانه وه و، هه ولدان بو سوود لیوه رگرتن به ئومیدی پیپه وکردنی ئه و ریپازانه ی ئه وان گرتوو یاننه ته به ر له پیئاو پیشقه بردنی ولاته کانیاو و دابینکردنی سه رجه م مافه کانی هاو نیشتمانانیا نداو مسوگه رکردنی ئایینده و دوارپوژیکی گه شو ئاسووده و به خته وهر بو تیگرای تاکه کانی گه له کانیاو به بی فرق و جیاوازیی. باشتیش ده بوو گه ر بکرا بایه عه ره بیی هه تا برا عاره به کانی ئیراق و ناوچه که و دهره وه ش بیانزانیبایه که پیپه وکردنی فیدرالی له ئیراق و، ناسینی گه لی کوردو زمانه که ی و هی سه رجه م پیکه اته کانی دیکه ی ئیراق به رسمیی و دانپیدانانیاو به یاسا، هیچ کاریکی نه کرده و سه یر نییه و هیچ منه تیکیشی تیدا نییه و، جگه له سوود پیبه خشین هه رگیز زیان به

ولات ناگه یه نیئت. لییره شدا، به پیویستی ده زانم ئاماژه به هاوکاری و پشتگیری له راده به ده ری سه رۆکایه تی په رله مانی کوردستان و به تایبه تی رۆلی سه رۆکی په رله مان ریژدار کاک (عه دنان موفتی) بده م بۆ به گه رمیی به ده نگه وه هاتنمان و ئاسانکاری و یارمه تیدانمان له پیناو به ئه نجامگه یاندنی ئه م ئه رکه پیروژه ی سه رشانماندا، که هیوادارین مایه ی په سه ندکردن و ره زامه ندیی ئیوه ی به ریژو خوشه ویست بیئتو، به م کاره چکۆلانه یه مان که لینیکی بچوو کمان له ته لاری رۆشنگیری میلی و کتیبخانه ی بینازی کوردیماندا پرکرد بیته وه!

وه رگیپر / مه جید ئاسنگهر

هه ولیپر 2008/5/14

كەنەدا

نووېنېيى : دىڭقيد كامېرۇن DAVID R. CAMERON

1- دىرۇك و پەرەئەستاندىنى فېدراالىزم

كەنەدا ولاتتىكى ديموكراسى پەرلەمانتارىيە. سەرۆكى ولات خاۋەنشكۆ (شاژن ئەلېزابېسى دووھەمە) كە (حاكىمى گشتىي) لەسەر ئاستى فېدراالىي لە كەنەدا نوينەريەتى و، لە ھەرىمە كانىشدا (جىگرەكانى فەرمانرەوا) نوينەرى شاژنن. رووبەرى ولات لە (9 نۆ مىليۇن كم2 كىلۆمەتر دووجا تىپەردەبىت و، دانىشتوانەكانى دەگاتە _31) سى و يەك مىليۇن كەس كە زۆربەيان لە شارە گەرەكان و شارۆچكەكاندا كە لە ناوچەيەكى تا رادەيەك بارىكۆكە لە باكوررى سنورەكانى (USA) دا پەرشو بلاون، ژيان بەسەردەبەن.

كەنەدا بەرەنجامى ئەو يەكگرتنەي سالى (1867) ى سى كۆلۈنى بەرىتانيە (نۆقاسكۆتيا، نيوبرانزويك و ھەرىمى يەكگرتوى كەنەدا) لە ئەمريكاي باكوررى سەر بە بەرىتانيادا. (ھەرىمى يەكگرتوى كەنەدا پىكھابتوو لە كەنەداي خۆرھەلات و كەنەداي خۆرئاوا، ئەوانەي سالى 1867 بەدواۋە بوون بە (كويبيك و ئۆنتارىو). شەش ھەرىمى دىكەيش پىئوھنديان

سیستمی فیدرالی لهچەند ولاتیکی جیهاندا 2005

به (که نه دا) وه کردووه :- مانیتۆبا 1870، کۆلۆمبیاى بهریتانیی 1871، دوورگه ی شازاده ئیدوارد 1873، ساسکاچوان و ئەلبیرتا 1905، له گه ل نیوفاوندلەند له سالی 1949 دا. وێرای ئەمانه ییش سی ناوچه ی باکوور هه نه (یۆکۆن، ناوچه خۆرئاوا ییه کانی باکوورو نونا قیل که سالی 1999 له وه ی دواییان جیا بوته وه. فیدرالیزمی که نه دا، دابه شبوونی زمانیی له ولات که له پێوه ندی نیوان زمانه کانی ئینگلیزیی و فەرهنسییدا چربو ته وه، ههروه ها دابه شبوونه که لتوو رییه ئەت نیکیه که ش کاریان تیکردو وه.

به هۆی بوونی میژوو یی دوو کۆمه لگه ی سه ره کیی زمان، که نه دا دوو زمانی فه رمی هه یه: فەرهنسیی و ئینگلیزیی. ئینگلیزیی زمانی دایکی پتر له 60% سه دا شه سستی که نه دییه کانه و، فەرهنسیی هی نزیکه ی 24% یانه که به زۆری له هه ری می کوی بی کدا چربو نه ته وه. به هۆی ئەوه وه که سه قام گیری و گه شه سه نندی که نه دا زۆر پشتی به کۆچکردن به ستو وه، نزیکه ی 14% ی خه لکه کان زمانی دایکی جودا وازیان هه نه و، سالی 1991 نزیکه ی یه ک ملیۆن له دانیش توه کانی که نه دا سه لم اند بوویان که زمانه کانیان بنه ما و سه ره تای زمانی خه لکه ره سه نه کانی ولاته که یان هه بو وه.

ئابووریی که نه دا له نیوان ولاته پیشه سازییه خۆرئاوا ییه کانداه فته م که و ره ترینیانه و، که نه دا ئەندام یکی گروپی هه شتی (G8) ی ولاته پیشه سازییه کانه. ئاسته نگه کانی به رده م بازرگان یکردنی نیو ده ول ته یی له

بهینی که نه داو ولاتانی تر دا له وه تایی جهنگی دووه می جیهانییه وه به رده وام له که مېوونه وه دا بووه. هه نارده کان نزیکه ی 40% ی کوی به ره می نیشتمانیی (G.D.P) پیکده هیئنن (یه کیکه له به رترین رادده له جیهاندا) و به نزیکه ی 80% ی ئه وه ناردا نه بو ویلایه ته یه کگرتووه کانی ئه مریکا ده چیت.

له راستییدا ئابوریی که نه دا به توندیی به ئابوری ویلایه ته یه کگرتووه کانه وه په یوه سته، به شیوه یه که هه ردوو ولات به حقیقه ت گه وه رترین ته واوکاری بازرگانیی یه کترین. تیکه لایی ئابوریی ئه مریکای باکوور له پئی ریکه وتنی بازرگانیی ئازادی نیوان ویلایه ته یه کگرتووه کان و که نه دا وه هه نده ی تر زیادی کردووه، (سالی 1989 ئیمزاکراوه) و، هه روه ها (ریککه وتننامه ی بازرگانیی ئازادی ئه مریکای باکوور) - NAFTA - که ویلایه ته یه کگرتووه کان و که نه دا و مه کسک به یه که وه ده به ستیته وه (کانونی یه که می 1992) جیبه جیکراوه.

سامانی که نه دا هه ر له دیزه مانه وه به سوود وه رگرتن له قه باره ی زۆرو زه به ندی سه رچاوه سروشتییه کانییه وه هاتووه، ئیمروش سیکته ره پیشه سازیی و ته کنه لوجیا هه ره پیشکه وتووه کان رۆلی گرنگ له ئابورییه که ده بینن که زۆر په ره ی سه ندووه و خو مالییه. هه روه کو پتر له نیوه ی به ره می ئابوریی که نه دا له هه ریمه ناوه ندییه کانی وه که (کویبیک و ئونتاریو) به ره م ده هیئرین، ئه وانه ی به یه که وه (80% ی هیزو

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

توانستی دروستکردنی ولاتی که نه دا له خو ده گرن. ویرای گه شه کردنی ئابووربیش چوار هیژی مه زن له جهنگی دووه می جیهانییه وه شه زمونی فیدرالی که نه دایان ره نگریتژ کردوه.

یه که میان دروستکردنه وه، دوایی سنوردانان بو سامانی ده وله تیی که نه دایه،

دووه میان بریتییه له سه ره له دانی شیوه یه که له نه ته وه په رستی لیرالی له شه سته کانی سه ده ی بیستدا له کو بییک، شه وه ره یمه ی که زورینه ی دانیش تئوانه کانی فره نسیی زمان. شان به شانی شه وه یش، هوکاری سیه هم دیت که بریتییه له پرۆژه گه لی گرنگی (بنیاتنانه وه ی هه یم) له ژماره یه که له هه یمه کانی که نه دادا. چواره میشیان (خواستی به هیژی خو به ریوه ربردنه) له لایه ن خه لکه ره سه نه کانی ولاته وه. بیگومان هه ره مانه (ته نیا) هیژ نین یه کی بتوانی ده ستیشانیان بکات، وه لی شه مانه له هه موان زیاتر پیوه ندییان به م باره ی فیدرالیزمی که نه دا وه هه یه.

2- برگه ده ستورییه کانی په یوه ست به فیدرالیزم

که نه دا یه که م ولات بوو خو ی وه ک فیدراسیو نیکی په ره مانیی ناساند- واته سیستمیکی فیدرالیی که تیایدا ده سه لات له نیوان حکومه ته کانی ناوه ندو هه یمه کاندا دابه شکر او وه شیوه کانی فره مانره وایه تی هه ردوو لایان له سه ر بنه ماکانی دیو کراسی په ره مانیی به ریتانییدا به پیی ده ستوور دارپژاوان. شه سیسته مه ی که نه دا زیاتر مو دیلیکی دابه شکر او، تا

مؤدیلی هاویشکی فیدرالیی ده خاتهروو، که تیایدا بهشی هیزه کان زور بهروونی دیاریکراون، له گهل سه ره خوی کاروباری باجو باجگری بو هردوو حکومه تکانو، نوینه رایه تیکردنیکی بی هیزو له رزوکیش له ناوه نندا.

فیدرالیزیمی په رله مانیی که نندا حکومه تیکی جیبه جیکاری به توانای له (توتوا) و له پایته خته هر یمایه تییه کان به ره مهیناوه که به ستراو به سینانیکی (نه نجومه نی پیران) بی دهسه لات- بوته هوکاری بالاده سستبوونی پیوه نندییه کانی جیبه جیکردن له نیوان به شداره کاندا.

که نندا سالی 1867 وه فیدراسیونیکی ناوه ندیی هاته دامه زراندن، هیزه سه ره کییه کانی رۆژانه ی له دهست (توتوا) دا بوون له تهک رۆلی چاودیرییه کی هاویشکی بالاتری به هیز بو (توتوا) ته رخانکراو له به رامبه ره یمه کاندا. سه ره رای بنچینه کانیسی که نندا بووه ته ولاتیکی لامه رکزی، ئه وه شیش وهک دهره نجامی چهند هوکاریک، یهک: راوبوچوونو لیکدانه وهی دادگریی سه بارهت دابه شبوونی هیزه کان زیاتر له به رژه وه ندیی حکومه ته کانی هر یمه کان دابوو تا بو حکومه تی فیدرال. دوو: داموده زگه ناوه نندییه کانی ولات نه یان توتویوه به ته واوه تی نوینه رایه تی دابه شبوونه هر یمایه تییه که ی که نندا بکه ن، بویه کا پشتگیرییه کی به ربلای گهل بو ریژگرتن له هیزی هر یمایه تی هاتوته ئاراه، به تاییه تی له هر یمه هره به هیزه کاندا. سیهه م: رووبه ری

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

به پرسیاریه تی هه ریمایه تی له بابه تگه لی وهك ته ندروستی، سامان و په وهرده، كه له سه دهی نۆزده هه مدا بایه خێکی نه وتۆی حكومه تییان پینه درابوو، له سه دهی بیستدا نه و گرنگی پیدانه یان زۆر زیادی كردبوو، به و شیوهیه رۆلی هه ریمه كانی ئیجگار به هیزو كارا كرد. چواره میش: ههستی نه ته وه په رستی له (كویبیک) دواى جهنگی دووهمی جیهانیی یارمه تی زۆری بۆ سه پاندنی پرۆسه یهك بۆ كه مكرده وهی ده سه لاته كانی (ناوه ند) داوه، هه ریمه كانیس سوودی زۆریان له مه بینیه وه.

ده ره نجام كه نه دا بوو به خاوه نی حكومه تی زۆر به هیز له (ئۆتاوا) و له هه ریمه كانیسدا كه له نیوخۆیاندا كه وتنه كیبرکیی توند به مه به ستی بنیادنانی كۆمه لگه و، په ره پیدان و پیشخستنی كۆمه لایه تی و ئابوریی له سه ره موو ئاسته كاندا. به رپۆه بردنی ئەم سیسته مه پئویستی به شیوه گه لی هاوکاریی له نیوان حكومه ته كاندا هه یه و هه ندی جاریش ده بیته هۆكاری دروستبوونی ناكۆکیی و دژایه تییه کی سه خت و تال له مابه یینی حكومه ته كاندا.

دوو به لگه نامه ی سه ره کیی ده ستوریی له كه نه دا بریتین له قانونی ده ستوریی سالی 1867 و قانونی ده ستوریی سالی 1982.

ئه وهی سالی 1867 كه پیشتر به (قانونی باكووری ئەمیریكای به ریتانیی) ناسراو بوو، قانونیکی په رله مانى به ریتانیا بوو كه (كه نه دا) ی له سی كۆلۆنیه سه ره کییه كاندا پیکه یینا و بونیادی فیدرالیی و

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

په رله مانیشی پیبه خشی. ئیتر، له م به لگه نامه یه وه یه که مرؤف دتهوانی برگه و یاسا گشتییبه کان بدؤزیتته وه سه بارهت به دابه شبوونی دهسه لاتنه کان و دامه زرانندی په رله مان و، ههروه ها دهزگه کانی یاسادانان و دادگه کانی هه ریمایه تی. هه رچی یاسای سالی 1982 یشه ئه وا دهستوره که ی له دواین قانونه کانی دهسه لاتنی به ریتانیاییه وه وه رگرتووه له ریگای داهینانی شیوه یه کی هه موارکرای که نه دایی به دابینکردنی مافه بنه رته تی و داهینراوه کان بؤ خه لکانی ره سه نی که نه داو، پیشکه شکرندی قانونیک به نیوی (په یان. یاسای مافو نازادییه کان) که سه رجه م هاوولاتیان ده گریتته وه، هه موو حکومه ته کان و دهزگه کانی یاساسازی پیبه وه پابه ندن. ماده ده کانی (91 - 95) ی قانونی دهستوره که ی 1867 دهسه لاتنه کان له نیوان حکومه تی فیدرال و حکومه ته کانی هه ریمه کاندا دابه شده کات. فره وانترین و کارترینی دهسه لاتنه کانیش بهر په رله مانی که نه دا که وتووه، هه ر دهسه لاتیکیش به تاییه تی و به بی زیاد و که م له دهستوردا دیارنه کرابی ئه وا بؤ په رله مانی فیدرالی (ناوه ند) دهگه ریتته وه. باقی دهسه لاتنه کانی دیش به روونی و تاییهت به هه ریمه کانه وه دیاریکرا بوون. لیکن دانه وه ی به رفروهانی دادگه ریی (مافه شارستانییبه کان و مافی خاوه نداریه تی زه ویوزار) ی هه ریمه کانی بؤ دهسه لاتنی خوی که پراند بؤوه. (به شی 92 (131) که چی دهسه لاتنه کانی بؤ یاسادانانی فیدرالی به شیوه یه کی سه ره کی له به شی (91) ی دهستوره که ی سالی

(1867)ی که نه دا دا دهیبریت که به به خشینی دهسه لآت دستپیده کات به وهی که: پرله مان بوی هیه (یاسا دابنیت بو ناشتی، پاراستنی ئاساییش و ئاسوده گیی و سوودی حکومه تی که نه دا) که پیوه ندبن به گشت بواریکه وه نه گهر به نه کیدی بو نه نجومه نی یاسادانی ههریمایه تی ته رخان نه کرابن. دواي نه وه، یاسادانه رانی ده ستوره که 29 بیستونو سهرناوی هیژیان ریزه بند کردوه که به شیک له وه دهسه لاته سهره کییانه ی پرله مان پیکدینن. له پاش سالی (1867) وه دادگه کان هه ولیاندا وه واز له وه بوچوون و لیکدانه وه به رفراوانه بینن بو دهسه لاته کانی (حکومه تی ناشتی و ئاساییش و ریک و پیک و چاک) (POGG) له جیاتی نه وه دا متمانه ی زیاتریان له سهر 29 سهرناوه کانی هیژه نه ژماردراوه کان کردوه وه (POGG) یان به سئ پیگه ی سهره کیی سنوردار کردوه به م شیویه:- له ههر شوینیک له دابه شکردنی دهسه لاتا که له به ری بهرچاو بکه ویت، وه ک (سهرچاوه کانی دهره وه ی که ناره کان، یان سیاسه ته کانی په یوه ست به زمانی فیدرالیی)، له شوینیک بابه ته که سهر به (به رژه وه ندیی نیشتمانیی) بیت و له هیچ کام له 29 سهرناوه کانی دهسه لاتی فیدرالییدا نه هاتبیت، وه کو (هیژه کانی دهریاوانیی و فرۆکه وانیی)، یاخود له ههر جیه ک (نا ئاساییه کی (پشیویی) نیشتمانیی وه ک شله ژانی باری شارستانی یان قه ریرانیکی ئالۆزو سه ختی ئابووری) له ولاتا سهره له بدات.

هه ندی له سهرناوه ریزکراوه گرنه گه کانی هیژ، نه مانه ن:

سیستمی فیدرالی له چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

1. ریځخستنی بازرگانی (بهشی 91، 2) ټو هی له نیستادا بازرگانی نیوان هریمه کان و بازرگانی نیوده وله تی ده گریته وه له تهك ریځخستنی گشتی بازرگانی کردن له سهرتاسه ری وولاتدا.
 2. بیمه ییکاری (تأمینکردنی بطالته) (بهشی 91، 2A) که به قانونی دهستور له سالی 1940 دا زیاد کراوه.
 3. کاروباری باجگری (وهرگرتنی باج) - (بهشی 91، 3) ټو هی ماوه به حکومتی فیدرال ده دات بری داهاته کان بهر زکاته وه به هر ریگایه ک و سیسته میکی باجدانانه وه بیت.
 4. هیندییه کان و زوی وزاری ته رخانکراو بویان - بهشی 91 (24).
 5. هیزی ریکه وتننامه (بهشی 132) که دهسه لاتی گفتوگو و نیمزکردنی ریکه وتننامه نیوده وله تییه کان به حکومتی کنه دا ده دات به لام، ټه گهر ریکه وتنیک پیوه ندی به کاروباری دادوه ری هه ریمایه تییه وه هه بی ټه وا جیبه جی ناکریت هه تا له لایه ن هه ریمه کانه وه به یاسا په سند نه کریت.
 6. ههروه ها دهسه لات سه باره ت به (دراو) و کاروباری بانکه کان و، ترانزیپورت (گواستنه وه) ی نیوان هه ریمه کانه وه.
- شانزه سه رنوی هیز (دهسه لات) ی تایبه تمه ندکراو بو هه ریمه کان له (بهشی 92) ی دهستوری سالی 1867 دا دیاریکراون و ټه مانه ی خواره وه
- گرنگترینیان:

1. باجگری راسته و خوؤ (بهشی 92، 2) که (مافی کاروباره کانی باجگری راسته و خوؤ له نیو ههریمدا ده داته ههریمه کان به مهستی بهرزکردنه وهی بری داهاته کان بوؤ خزمه تگوزارییه ههریمایه تییه کان).
2. بهرپوه بردن و فرۆشتنی زهوی وزاری گشتی (یان زهوییه کانی تاج) به سهراوه سروشتییه کانه وه له نیو سنووری ههریمیکدا مولکی نه وههریمهن و، بهم شیوهیه سهراوهیه کی بایه خداری سامان به ههریمه که ده به خشیت و توانای بهرپوه بردنی تابووری ههریمایه تی بوؤ دهسته بهر ده کات.
3. ته ندروستی و خوؤ شگوزهرانیی (بهشی 92، 7) نه وه بهرپرسیارییه تییه له سهدهی بیستدا گرنگییه کی زوری به دهسته پیناوه، له ئیستادا بایه خدان به له شساعی بوته تاکه بواری ههره فره وانی پاره خهر جکردن بوؤ حکومه ته ههریمایه تییه کان.
4. دامه زراوه شاره وانییه کان (بهشی 92، 8) که نه وه ده گیه نیته ده توانریت حکومه ته شاره وانییه کان له لایهن حکومه تی ههریمه وه دامه زرین و هه لوه شیریتته وه ش.
5. کارگه و کارخانه ناوچه ییه کان و بهرپوه بردن - بهشی 92 (10).
6. مولکایه تی و مافه شارستانییه کان له نیو سنووری ههریمدا (بهشی 92 (13) که به شیوهیه کی گشتی به گرنگترین دهسه لاتی سه ره کیی ههریم داده نریت، چونکه ههریمه کان له ریگه یه وه مافی نه وه دیان

دەبیت یاساسازیی پەییوەست بە بواری رۆشنییری و خاوەنداریەتی زووی و زارو مولکی تایبەت و مافە شارستانییه کان و بابەتگەلی سرووشتی خۆجییەتی له سنووری هەریمایه تی خۆیاندا ئەنجام بدەن. (بەشی 92 (16) که ئەمەیش بە سەرچاوەیه کی گزنگی دیکە ی دەسەلاتی هەریماتی دەژمیڤردیت، چونکه پەییوەستە بە ئەو بابەتانه ی بەشیۆیه کی تایبەتی ناکهونه ژیر هیچ کام له دەستەلاته کانی دیکه وه که یهك به یهك بۆ هەریمه کان دیاریکراون، ئەوانه ی سرووشت و خەسلەتگەلی خۆجیی و تایبەتیان هەیه .

هەروەها چوار هیزی هاوکاریکەری هاوبەشی تایبەتمەند هەیه، یه که میان پیۆهندیی به کشتوکال و کۆچکردنه وه هەیه (بەشی 95) ئەو بەشە دەسەلات دەدات بە هەردوک پەرلەمانی فیدرال و ئەنجومەنی یاسادانانی هەریم تا قانونی پەییوەست بەم بابەتانه وه دەرپچوینن که ئەنجومەنی یاسادانانی فیدرال له حاله تی ریکنه که وتندا بالا دەستتر دەبیت تیاياندا. هیزی دووم پەییوەستە بە سەرچاوه سروشتیه کان (بەشی 92 (a)). ئەم بەشەیان له ئەنجامی گفتوگۆ دەستوورییه کانی 1980- 1982 دا ئیزافە کراوه. ئەمەیش ری بە هەریم دەدات هەناردە ی له داره کانی ئەو جهنگه لانه ی کۆنترۆل بکات که ناتوانریت تازه بکرینه وه وه هەروەها کۆنترۆلکردنی هەناردە ی سەرچاوه کانی ووزە ی کاره با (ئەگەرچی

سیستمی فیدرالی له چەند ولاتیکی جیهاندا 2005

نابى بۆ ولاتیکی تر بیئت)، بهو پییهش ئەو کۆسپو ئاستهنگانه ناهیللیت که پیشتر به سه ریاندا سه پیترابوون.

له حاله تی نا کۆکییشدا بالادەستیى بۆ په رله مانى فیدراله.

پانتایى دەسه لاتی سیههم په روه رده ده گریته وه (به شی 93). په روه رده لهم لیسته دا هاتوه، هه رچه ند مافی فیدرال (ناوه ند) بۆ کار پی کردنی زۆر گشتیى نییه به لام، ته نها له بۆنه ی ئیجگار تاییه تمه نده وه ده بیئت. په روه ده به رپر سیارییه تی هه ریمه کانه به چه ند مه رجیک که بۆ پاراستنی گروپه که مینه کان و سه باره ت به قوتابخانه جوداوازه کان دانراون، له ته ک ده سه لاتیکی فیدرالییدا بۆ تیپه راندنی یاسا سازییه کی هه موار کردن (چاک سازی) که له راستییدا هه رگیز به کار نه هینراوه. په روه رده ش، به شیوه ی له شساخیی و خو شگوزه رانیی و به خته وه ربی بۆ ته به رپر سیارییه تیکی ناوه ندیی له ده ولته تی دیموکراسی مۆدیرن له سه ده ی بیسته مدا. که نه دا ته نانه ت له نیو فیدراسیۆنه کانیشدا نا ئاساییه، به پیدانی ده سه لاتیکی هینده که م لهم رووه وه به حکومه تی فیدرال.

رووبه ری هیزی چواره م بۆ داد گه ربی هاوبه ش په یوه سته به مووچه و مانگانه ی خانه نشینییه وه (به شی 94(a) - ئەم به شه که سه ره تا له سالی 1951 دا خرایه نیو ده ستوو رو سالی 1964 هه موار کراوه، باس له ده سه لاتی هاوبه ش ده کات به گرنگی دان و ریزگرتنی خانه نشین کراوه به سالا چوه کاز و بیمه و ده سته که وته پاشکۆکانیان.

لیږه شدا، له حالته تی ریکنه که وتن له نیوان نه نجومه نی یاسادانانی
هریم و فیدرالدا، بریاری کۆتایی بو نه نجومه نی هریمایه تی ده بیټ.
ویږای هه بوونی ژماره یه کی که می دهسه لاتی هاوبه ش، سی پانتایی تر
هن که دهسه لاتنه کانی فیدرالی و هریمایه تی تیایاندا تیکه لاون. یه که میان
(یاسای تاوانکاری) یه (به شی 91(27)) دهسه لاتی داوته په رله مان یاسای
په یوه ست به قانونی تاوانکاری دابریټیت که پرۆسه و هه نگاوه کانی
سه باره ت به کاروباری تاوانکارانه وهی تیادا دیاریکرایټ، که چی به شی
(92(14)) بهرپرسیارییه تی بهرپوه بردن و سه ره پهریشتیکردنی دادوه ریی به
هریمه کان ته سپاردوه.

بهم پییه، قانونی تاوانکاری ئی ناوه نده، به لام جیبه جیکردنی
قانونه که له لایهن پۆلیسه وه به گویره ی برگه و ماده کانی، شه وه کاری
هریمه کانه.

دوه مین گۆرپان دادگا کانن. که نه دا سیستمیکی دادوه ریی یه کگرتوی
هیه، که تیایدا حکومه تی ناوه ندیی بهرپرسیاره له دامه زانندن، مووچه و
مانگانه، به خشش و خانه نشینی دادوه رانی دادگه بالاکاندا، له کاتیکدا
هریمه کان له دروستکردنی ته لاری دادگا کان و بهرپوه بردنیا ن بهرپرسیارن و،
له هه مان کاتیشدا بهرپرسیارییه تی ته وایان هیه بهرامبه ر دادگه
بهراییه کان له هه ر هریمیکدا.

سیټهم مهیدانی تیکه لآوبوون بریتی یه له هیزی خه رجکردنی ناوهندو به شداریکردنی له نرخو تیچووی پرۆگرامه کاندا. یه کئی له هه ره پانتاییه گرنه گه کانی فیدرالیزمی که نه دی ئه و بهرنامه نه که تیچووه کانیان هابه شن، و اتا، حکومتی فیدرال پاره و پوول بۆ حکومت کانی هه ریسه کان ده نی ریت به مه بهستی هاو کاریکردنیان له نه بجمادانی هه ندی له بهر پرس یارییه تیه ده ستوورییه کانیان. له و رووه وه، بهر فراوانترین پرۆگرامه کان په یوه ستن به (ته ندروستی، هاو کاری کۆمه لایه تی - سۆشیال) و په رووه دهی دواي قۆناخی دواناوه ندیی که له ئیستادا به بهرنامه کانی (له شساختی و گواستنه وهی سۆشیالی که نه دا) وه به ستراون. ئه م پرۆگرامه گوێزانه وهی پاره ی کاش (نه ختینه) و باج به گوژمه ی سالانه ی 25 بیستو پینج بیل یۆن دۆلاری که نه دی ده گریته وه.

ده لاتی حکومتی فیدرایش بۆ ئه م کاره (هیزی خه رجکردنی پاره) هه ر ته نها له به شی (91) دا رووننه کراوه ته وه، به لکو له چه ندین مادده ی قانونی ده ستووری سالی 1867 دا، ئه وانیه به ده سه لاتی باج و خه رجییه وه په یوه ستن، وه رگپراوه.

دووه مین ئه نجومه نی بالای په رله مانی که نه دا سیناته (the Senate) ئه میش (105) سه دو پینج ئه ندامی هه یه که حاکی گشتی دایانده نی ت له سه ر په سه ندکردن و راسپارده ی سه ره ک وه زیرانه وه، ئه وه ش به پیی سیستمی کی ئالۆزی نوینه رایه تی کردنی هه ریما یه تی و ره چاو کردنی لایه نی

سیاسی - (زۆریه‌ی کات له پاداشتی دلسۆزیی و خزمه‌تگوزاری بۆ حزبی ده‌سه‌لاتدار) هوه ده‌بیئت.

قانون ده‌بی به هه‌ردوو ئه‌نجومه‌نی گشتیی و سیناتدا تیپه‌ریبیت، له راستییدا مافی قیتۆ (ره‌تکردنه‌وه) به ئه‌نجومه‌نی سینات دراوه، وه‌لی، به کرده‌وه زۆر کم ئه‌وه ده‌سه‌لاته‌ی خۆیی پیاده کردوه‌وه، پیش ناچیت بشیکات. وه‌ک ئه‌نجومه‌نیکی دانراو زیاتر له‌وه‌ی هه‌لبژێردراویبیت، به‌شیوه‌یه‌کی سه‌ره‌کیی بۆته ئه‌نجومه‌نیکی بۆ ده‌سه‌لاتی سه‌ره‌ک وه‌زیره‌کان قۆرخکراوه، و به‌م پێیه‌ش هیچ ره‌وایه‌تییه‌کی (شه‌رعییه‌تی) دیموکراتیی بۆنییه.

تا ئیستا زۆران پێش‌نیاز بۆ هه‌موارکردنی ئه‌م سیناته پێشکەش کراوه، به‌تاییه‌تی بۆ ئه‌وه‌ی به‌شیوازی هه‌لبژاردن پێک به‌یتریت و بکریت به‌ ده‌نگینی کاریگه‌ر بۆ هه‌ریمه‌کان له‌نیۆ حکومه‌تی فیدرالدا که‌چی هیچ هه‌موارکردنیکی بۆ ئه‌نجام نه‌دراوه.

هه‌تا سالی 1949 کۆمیته‌ی دادگه‌ریی به‌ریتانیی که به‌شیکه‌ له (ئه‌نجومه‌نی لۆرداتی به‌ریتانیی) بالاترین ده‌سه‌لاتیک بووه قانونی ده‌ستووریی که‌نه‌دای خستۆته واری پراکتیکه‌وه‌وه، نا‌کۆکیه‌کانی نیوان هه‌ردوو حکومه‌ته‌کانی یه‌کلاییکردۆته‌وه. هه‌ر له‌وه‌ سه‌له‌وه‌ هیچی تر داواکاریی بۆ ئه‌م کۆمیته‌یه‌ به‌رز نه‌کرایه‌وه‌وه، له‌وه‌ میژوووه‌وه (دادگه‌ی بالای که‌نه‌دی) بووه‌ته‌ تاکه‌ ده‌سه‌لاتی دادوه‌ریی، ئه‌وه‌یش به‌پێی (ئه‌نجومه‌نی

یاسادانانی فیدرالی)یهوه دامه زینراوه نهك به گویره ی برگه و ماددهیه کی دهستووری و، دادوهره کانیشی تهنه له لایهن حکومتی کهنه داوه، دادهمه زینرین، به بی هیچ رۆلیکی فهرمیی ههریمایه تی له م کاره دا، نه گهرچی به گشتیی دادوهران له سه ر بنه مای ریوشوینی ههریمایه تی دینه دامه زانندن.

ههرچه ند دهستور به پیرۆز راگیراوه، قانونی دهستوری سالی 1982 ریگهی بۆ هه موارکردنی دیاری کردووه، به م شیویه هه موارکردنی دهستور بوو به کاریکی کردنی به بی گهرانه وه بۆ په رله مانی به ریتانیایی و، بۆ هه موارکردنه کیش پینج شیواز به گویره ی بابه ته کانی له ئاراردان.

به لام به گشتیی هه موارکردنه که پیوستیی به په سه ندکردن هه یه له لایهن په رله مانی کهنه داوه، له گه ل په سه ندکردنی هه وت له ده نه نجومه نه کانی ههریمه کاندا، که به یه که وه لانی که م ریژه ی 50% له سه دا په نجای دانیشتووانانیا ن هه بیئت.

2- هیژی جوولینه ری رامیاری سه رده م

له دهیه ی رابردوودا ته و ریفرا ندۆمه ی له مه ر سه ره خۆیی له مانگی ته شرینی یه که می سالی 1995 له ناوچه ی (کوییک) سازدرا، گرنگرترین روودا و بوو له فیدراسیۆنی کهنه دیدا روویدا.

جودا خوازه کان به ریژه یه کی زۆر که م دۆران و ته وانیه ی دژی جودا بوونه وه ی ههریمه که له کهنه دا بوون به کۆی 50.6% له سه دا په نجاو

پۆینت شەشی دەنگە کگان بردیانەو. راپرسییە کە زنجیرە یەك تەقینەو. رامیاریی - گەرەو بچووک - له سیستمی سیاسی کەنەدادا بەرپا کرد. وەك دەرئامیك، ژاك پارێژۆ - سەرەك وەزیرانی کویبیک دەستی لە کار کیشایەو، لوسیان بوو چارد شوینە کە گرتەو. بوو چارد تا ئەو ساتە سەرۆکی حزبی (بلۆک کویبیکوا) بوو، کە خوشکە حزبی (پارتی کویبیکوا) یە لە سەر ئاستی فیدرالیدا.

دەرئامیکی راستەو خۆی دیکە ی ریفرا ندۆ کە مە ئەو بوو کە سەرەك وەزیران کریستیان پینگە ی بۆ تپەراندنی دوو بریاری پەرلەمانی خۆشکرد - یە کیکیان ناساندنی (کویبیک) ه وەك کۆمەلگە یە کە دیارو جیاوازی تایبەتو، ئەو پتریان بە لێندان بە پیدانی مافی (قیتۆ) یە کە لە سەر بنەمای (ئەمری واقیع) بۆ کویبیک لە هەر هەموار کردنیکی دەستووریی لە ئاییندەدا. هەر وەها حکومەتی فیدرال بەرپرسیارییەتی چەندین بواری رامیاریی بۆ هەر یە کە گۆزایەو، بە شێو یە کە سەرەکی هی ئەو بابەتە ی زەمانیکی درێژو لە میژو جیی بایە خپیدانی حکومەتە یە کە لە دوا یە کە کانی (کویبیک) بوونە.

بۆ رەواندەو و نە هی لانی ئاژاوە ی گشتی لە (کویبیک) دەر بارە ی دەرئامجە کانی هەر ریفرا ندۆ میکی پۆزە تیف لە ئاییندەدا، حکومەتی ناوێند پرساری لە (دادگە ی بالایی کەنەدا) کردو، روونی بکاتەو ئایا (کویبیک) بە حوکمی هیچ یاسایە کە نیو خۆی یان نیو دەو لێ تیەو، ئەو

مافه‌ی هه‌بووه یه‌ک لایه‌نه جودابیتته‌وه (له که نه‌دا)؟ جینگه‌ی سه‌رسورمان نییه که (دادگه) له رایه‌کی خۆیدا له مانگی ئابی (1998) گوتوو‌یه‌تی (کویبیک) ئه‌و جووره مافه‌ی نه‌بووه‌و، جیابوننه‌وه‌ی هه‌ر هه‌ریمیک پیویست به گفتوگو ده‌کات له‌به‌ر روشنایی مادده‌کانی په‌یوه‌ست به هه‌موارکردنی ده‌ستووری که نه‌دادا.

له‌وه‌یش سه‌یرتر (دادگه) که روونیکرده‌وه که ده‌نگدانێکی به‌هێژی کاریگه‌ر له‌سه‌ر (پرسیاریکی روون) له راپرسیه‌کی داها‌تووی (کویبیک) دا ده‌خوازی که حکومه‌تی فیدرال و هه‌ریمه‌کانی تر گفتوگو‌ی ئه‌م باب‌ه‌ته له‌گه‌ل (کویبیک) دا ئه‌نجام بده‌ن.

جا، به‌جه‌ختکردنی (دادگه) له‌سه‌ر پیویستی هه‌بوونی ده‌نگدانێکی روون و پرسیکی روون، حکومه‌تی فیدرال پرۆژه یاسایه‌کی به‌ناوی (Clarity Bill) - یاسای روونکردنه‌وه‌ی هه‌لو‌یست - له‌په‌رله‌مانی که نه‌داوه ده‌رچوواند. ئه‌م قانونه‌ ئه‌م هه‌نگاوانه دیارده‌کات که به‌هۆیانه‌وه (تۆتاوا) برپاری ئه‌وه بدات پرسیارو کێشه‌ی راپرسییه‌کی تاینده‌و، ئه‌و ده‌نگی زۆرینه‌یه‌ی به‌ده‌ستی ده‌هینیت راست و (روون) ده‌بن.

که‌چی (کویبیک) له‌لای خۆیه‌وه به‌برگه‌یه‌کی یاسایی که هه‌لو‌یستی حکومه‌تی فیدرال ره‌تده‌کاته‌وه، وه‌رامی دایه‌وه. سه‌یره، له‌کاتی‌کدا ئه‌م رووداوانه‌ی پاش راپرسییه‌که روویانده‌دا، دانیش‌تووانانی کویبیک گرنگی پی‌دان و سه‌رنجی خۆیانان له‌مه‌سه‌له‌ی جیابوننه‌وه‌وه ده‌گو‌یزایه‌وه بۆ

بابه‌تگه‌لی دیکه‌ی جوداواز. هیماو ئاماژه روونه‌کانی حکومه‌تی فیدرال کاریگه‌ری ئیجگار که‌میان به‌سهر رای گشتی (کویبیکه‌کانه‌وه) هه‌بوو، هه‌روه‌ک راویژو ری‌نماییه‌کانی دادگه‌ی بالاو (قانونی کلاریتی) که‌مترین کاردانه‌وه‌و بایه‌خپیدانیان به‌دوادا نه‌هات.

راسته، (حزبی کویبیکوا) به‌سه‌رۆکایه‌تی (لوسیان بووچارد) له‌دووباره هه‌لبژاردنه‌وه‌ی هه‌ریمایه‌تی‌دا بردیانه‌وه به‌لام، لیبراله فیدرالییه‌کانیش به‌راه‌رایه‌تی (ژان کریتیان) سالی 1997 هه‌مان سه‌رکه‌وتنیان به‌ده‌سته‌ینا.

وا پیده‌چوو، وه‌ک ئه‌وه‌ی کویبیکیه‌کانیش به‌شیوه‌ی که‌نه‌دییه‌کانی تر برپاری ئه‌وه‌یان دابوو‌بیت نیوه‌ی دووه‌می ساله‌کانی نه‌وه‌ده‌کان بو کۆنترۆل‌کردنی کاروباره‌کانی دارایی فیدرالی و هه‌ریمایه‌تی ته‌رخانبکریت. هه‌ردوو حکومه‌ته فیدرالی و هه‌ریمایه‌تییه‌کان به‌نامه‌یان دارشتبوو به‌نیازی که‌مکردنه‌وه‌ی بودجه‌ی دارایی، له‌پیناو هه‌ولدان بو نه‌هیشتنی کورته‌ینانی بودجه‌کانیان (عجز المیزانیه) و که‌مکردنه‌وه‌ی قه‌رده که‌له‌که‌بووه‌کانی سه‌ریانه‌وه به‌و ئامانجه‌ی ولاتیش و هه‌ریمه‌کانیش بجه‌نه دۆخیکه‌وه بتوانیت بچیته نیو به‌ربه‌ره‌کانی و کیپرکیی نیو ده‌وله‌تییه‌وه. پیوه‌ندییه نیو حکومه‌تییه‌کانی ئه‌م ماوه‌یه‌ی چاکسازی دارایی زۆر له‌وه که‌متر بوون که‌ چاوه‌روانده‌کرا- به‌برین و که‌مکردنه‌وه‌ی باربووه‌کانی

فیدرالی بۆ هه ریمه کانو بهرپرسیاریه تیکردنیان له به خۆگرتنی بارگرانیی پرۆگرامه بهها زۆره کاندا.

بهلام، له ئیستادا بارودۆخی دارایی زۆر باشتربوهو و حکومهتی فیدرالو زۆر له حکومهتهکانی هه ریمه کان له وهزعی زۆر باشتردان، کهچی، هیچ ئاماژهیهک بۆ بوژاندنهوهی ههستی نهتهوهپه رستی (نهشنالیزمی) کویییکی له ئارادانییه. بۆ درک کردنیش بهو سستبونهوهی ههستی نهتهوهپه رستی دهکری تهنها سه رنجی سی رووداوی رامیاریی هه ره گرنگ بدریت: یه کهمیان شکسته کهی هه لئبژاردنی سه رتاسه ری سالی (2000ه)، که (ژان کریتیان) و (حزبی لیبرال)ی بۆ جاری سیههم هینایه وه سه ره دهسه لات. ئەمەیش گرنگه که (لیبرالیه کان) که (کریتیان) ئەو سیاسه ته داره ی له لایه ن زۆران له کویییکه فه ره نسیمانه کانه وه ریزی که متری لیگیاره، رابه رایه تییان ده کات، کورسیی زۆریان له خودی (کوییک)دا به دهسته ئیناو، له چاو (بلاک کوییه) جوداخوازه کانه وه رادهیه کی به رزتریان دهنگی جه ماوه ر مسۆگه رکردبوو. ده ره نجام (لوسیان بووچارد) له سه رتای سالی 2001دا وهک سه رهۆکی (کوییک) دهستله کارکیشانه وهی خۆی راگه یاندو، یه کیکی له م توندپۆتر (بیئرنارد لاندری) جینگه که ی گرته وه، ئەمەیش به هیوا ی ئەوه بوو دووباره بلێسه ی گیانی ده سه لاتداریه تی بگه شینیتته وه، یان لانی که م پیگه ی (پارتی کوییکوا) له هوکما پارێزیت.

سهرهك (لاندری) بانگه‌شهی بۆ هه‌لبژاردنیکی هه‌ریمایه‌تی کرد له 14ی نیسانی (2003) که بووه هۆی دووهم رووداوی هه‌ره بایه‌خداوی سیاسی. هه‌لبژاردنه‌که‌ی کویبیک به‌شکستخواردنی (پارتی کویبیکوا) له دوا‌ی دوو خولی حوکمرانیی ته‌واو بوو. هه‌روه‌کو بوو به‌هۆی هه‌لبژاردنی (پارتی لیبرال) به سه‌رۆکایه‌تی (ژان کاریست)ی فیدرالیخوازی (فیدرالیست) روو هه‌لمالداو.

لیبرالیه‌کان له‌کۆی (125) کورسیی له (ئه‌نجومه‌نی نیشتمانی) (76) هه‌فتا و شه‌ش کورسییان به‌ده‌سته‌یتناو، پارتی (کویبیکوا) (45) چلو پینچ و پارتی نه‌ته‌وه‌یی میانرۆ به‌ناوی (بزاقی دیموکراتی کویبیک) چوار کورسییه‌که‌ی که ما‌بووه‌وه. پێده‌چی دهنگ‌ده‌رانی کویبیک ئاماده‌بووبن پرس‌ی نه‌ته‌وه‌یی وه‌لاوه‌ بنی‌نن و چاره‌نووسی خۆیانان راده‌ستی سه‌رکرده‌یه‌کی سیاسی ئه‌وه‌تۆ کردی‌ت که چالاکیه‌کانیان به‌چرپی ئاراسته‌ بکه‌ن بۆ بابه‌تگه‌لی ئاسایی و په‌یوه‌ست به‌ سیاسه‌تی گشتیی وه‌کو به‌رپه‌رینه‌ی دارایی (تابووری)، کاروباری ته‌ندروستی، په‌روه‌رده، فه‌رمانه‌وایی کردنی شاره‌وانیی و شتی تری له‌و جۆرانه‌وه.

سپه‌هم رووداو پۆژی 12ی کانوونی یه‌که‌می سالی 2003 روویداوه، که (ژان کریتیان)ی سهره‌ك وه‌زیرانی که‌نه‌دا ده‌ستی له‌کارکێشایه‌وه‌وه، (پۆل مارتین) شوینی گرت‌ه‌وه. دوورکه‌وتنه‌وه‌ی (کریتیان) له‌ شانۆی سیاسه‌ته‌وه ده‌ست‌نیشانی سه‌ر‌هه‌لدانی نه‌وه‌یه‌کی نوێی سه‌ر‌کرده‌یه‌تی سیاسی ده‌کات

که به لایانه وه چیت نه ته وه پهرستی کویبیک تاکه توخمی (ره گهز) هه ره گرنگ نییه که جیهانینیان رهنگریژ بکات. پۆل مارتین، هه رچه ن سیاسیسه تمه داریکی فیدرالییه به لام له به رامبه ر بزووتنه وه ی نه ته وه یی کویبیکدا له وه ی پیتشتی خو ی ناسووده ترو سۆزدارت ره. هه روه ک چۆن سه ره ک وه زیر (ژان کاریست) ی به ره گهز (کویبیک) له (بیرنارد لاندری) ی پیتشه خو ی زۆر زیاتر سۆزدار ی که نه دا و فیدرالیزمی که نه دییه.

وه رچه رخانه ی به یه که وه ی سه رکر دایه تی سیاسی له زۆران له هه ریتمه کانی تریشدا وایکردوه بروا به خه لگ بینیت که که نه دا خه ریکه پیوه ندیه نیو حکومه تییه کان شیوه زارگه لی جوداواز له خۆبگرن.

وه ختی به هاتنه سه رکاری سه ره ک وه زیرانیکی نوی ته گه ری هاتنه کایه ی پله یه کی فیدرالییه تی هه ره وه زی (هاوکاریکار) که پیتشر نه بینراوه، دیته ئاراه، نابج چاوه روانیی ته وه بکریت که هه ر شتیک شیرینی و روشنایی ده به خشیت، له گه ل ته مه شدا ده شیت بابه ته کان و شیوازی تاوتویکردنیان به ته وای جیاوازو گۆراو بیت.

سه ره رای ته مانه ییش، وا دیته به رچاو که ئاواره یی و ههستی نامۆبوونی ناوچه یی له خۆرئاوای که نه دا دا پیویست به بایه خپیدان و به ته نگه وه هاتنی حکومه تی نیشتمانیی و ناوه ندیی که نه دا ده کات له سالانی داها تودا.

به هوی ده رگه له سه ر داخستنیان و ریگه ی هاتنه ژووره وه ی نیو ده سه لاتی نیشتمانیی لیگرتنیان له وه تای شکسته یینانی حزبی پارێزگاره پیتشکه وتوو

خوازه کان له هه لېژاردنه سهرتاسه ریبیه که ی سالی 1993 وه، خه لکان له هه ریمه کانی خورئاوای که نه دا به توندی نیشانگه لی ناھومییدی و بیژار بوون و نارہزایی سہبارت به پرۆسہی فیدراسیۆن دہر دہ برن، چونکہ ئەوان وای بۆ دە چن کہ بەرژوہ وندی و خواستہ سہرہ کییہ کانیان بہ تہ وای پشتگویی دە خات.

لہم لایہ نہ وہ، گرنگیپیدانی لہ میژینہی بہ کویبیک و پیگہ کہ ی لہ میژووی کہ نہ دادا ہەر بای ئە و ہندہ ھا و کاربووہ کہ سہر جہم بیرورا و نارہزوویک بۆ چاکسازیی (بۆ نمونہ چاکسازیی ئە نجو مہنی سینات) بہ مہیلی بہر تہ سک کردنہ و ہی سنورہ کانی ولات سہبارت بہ کویبیک لیکدہ دریتہ وہ.

بہ مہ بہ ستی ہه ولدان بۆ دامہ زانندی (حزبکی سیاسی کۆنہ پارێزی نہ تہ و ہیی) نوێ لہ کہ نہ دا لہ پاشا و ہ کانی (حزبی ھا و بہ ندیی) و حزبی (پارێزگارہ پیشکە و تنخوازہ) کزبووہ کان و، بۆ ئە و ہی سہر کہ و توویش بیٹ، دہ بووا دہ نگدہ ران جیگیرہ و ہ یہ کی رامیاری نیشتمانیان لہ جیاتی (لیبرالیہ کان) پیشکەش بکرا بوایہ، ئە وانہ ی لہ ما و ہ ی دہ یہ ی پیشووتردا سوودیکی زۆریان و ہر گرتبوو لہ و ہ ی کہ تہ نہا تاکہ داخوازییہ کی نہ تہ و ہ یی فرہ وانیان ہہ بووہ.

لہ کۆتاییدا، دہرہ نجام شوین و پیگہ ی دانیشتوانہ رہ سہ نہ کان لہ کۆمہ لگہ ی کہ نہ دیدا لہ سہر مانہ و ہ ی و ہ ک کیشہ و گرفتیک ی پرٹازارو

چاره سه رنه کراو به رده وام ده بیټ و، کاریگه ریبی ناشکرای به سهر دیاری کړدنې شیوازی په رنه ستانندن و به ره و پیشقه چوونی فیدرالیزمی که نه دیی ده بیټ له پاشه پرژدا.

دانوستاندن له مه پر داواکاری بؤ زه وی و، مافه کانی ریکه که وتنامه، شان به شانی بریاره کانی دادگه بالاکانی په یوه ست به م بابه تانه وه، له نیستاهه کاریگه ریان له سهر چوڼیه تی بؤ چوون و تیگه یشتنی که نه دییه کانه وه له باره ی سیستهمه سیاسی و دستوورییه که یان به دیارکه وتووه، هه روه کو خواستی بالای خه لکه ره سه نه کان بؤ حوکی خو کړدن (خو به ریوه بردن)، هه موو ته مانه ته گه ری سه ره له دان و هاتنه ناراه ی شیوازیکی سیپه می فه رمانه وایه تی (حکومت) یان له فیدرالیزمی که نه دییدا زیاتر کړدوه.

ته گه رچی سرووشتی ته و شتانه ی بؤ فیدراسیو نی که نه دیی به ریوه ن تا نیستی به ته وای دیار و روون نییه، وه لی، شتیکی ناشکرایه که (سیاست و فیدرالیزم) له سه ده ی تازه دا به شیوه یه کی زور هه ستیپیکراو جوداواز ده بیټ له وه ی له رابردوی نزیکدا و تا نیستا که نه دییه کان ناسیویانه و پیی ناشنابونه ..

خىستەي (1)

ھېما رامىيارىيى و جوگرافىيەكان

شارى پايتەخت نۇتاوا

ژمارە و جۇرى يەكە پىكھېنەرەكان	(10) دە ھەرېم (ئەلبېرتا، كۆلۇمبىيى بھرىتانيى، مانىتۇبا، نيورونزىيك، نيوفاوندلەندو لابرادۇر، نۇفاسكۇتيا، نۇتتارىو، دوورگەي شازادە ئىدوارد، كويبيك، ساسكاچوان، (30) سى ناوچە: ناوچەكانى خۇرئاوا، نووناقوت يوكون.
زمانە فەرمىيەكان	ئىنگلىزىي و فەرنەسى
رووبەر	9.984.670 كم2
رووبەر/ مەزنترىن يەكەي پىكھېنەر	كويبيك- 1.542.056 كم2
رووبەر/ بچووكترىن يەكەي پىكھېنەر	دوورگەي شازادە ئىدوارد- 5.660 كم2
كۆي دانىشتووانان	31.559.186 (نىسانى 2003)
ژمارەي دانىشتووانانى يەكە پىكھېنەرەكان (رىژەي سەدى بۇ كۆي گىشتىي دانىشتووانان)	نۇتتارىو (38.4%)، كويبيك (23.7%)، كۆلۇمبىيى بريتانيى (13.2%)، ئەلبېرتا (9.9%)، مانىتۇبا (3.7%)، ساسكاچوان (3.2%)، نۇفاسكۇتيا (3%)، نيو برونزويك (2.4%)، نيوفاوندلەندو لابرادۇر (1.7%)، دوورگەي شازادە ئىدوارد (0.4%)، نۇرثويست تىرتۇرىز (ناوچەكانى خۇرئاوا) (0.13%)، بۇكون (0.10%) و نووناقوت (0.09%).
سىستىمى رامىيارىيى- فېدرالى	فېدراىيۇن- سىستىمى پەرلە ماتتارى
سەرۆكى دەولەت- فېدرال	شاژن ئەلبىزايىسى دووہم. نوپنەرى شاژن

سیستمی فیدرالی له چه ند ولایتیکی جیهاندا 2005

<p>له كه نه دا حاكمی گشتیی، له نیستادا (نه دریان كلاركسون) ه كه شازن له سهه په سه ند كردن و راسپاردنی سههك وه زیړانه وه دایمه زړاندووه.</p>	
<p>سههك وه زیړان پوول مارتن (2003/12/12) پارتی لیبرالی كه نه دا، سههكی پارتی كه وه زوړینه ی كورسییه كانی نه نجومه نی نوینه ران به دهنگدانی گهل بو خولیکي پینج ساله ی په رله مان كه ده كری نویش بكریته وه، هه لده بژیردراوه.</p>	<p>سههكی حكومهت- فیدرال</p>
<p>(upper House) په رله مانی دوو نه نجومه نی نه نجومه نی بالا- سینات، 105 نه ندام، له سهه بنه مایه کی هه ری مایه تی و به ناموژگاریی سههك وه زیړان له لایه ن حاكمی گشتییه وه داده نرین. تا ته مه نی (75) سالی له فه رمان ده مینه وه.</p> <p>(lower House- House of commons) لقی نه نجومه نی نوینه رانی په رله مان نه نجومه نی نوینه ران (301) نه ندام، له پیكه اته تاكه كاندا وهك تاك نه ندام بو خولیکي پینج ساله یی قاییلی تازه كرده وه، هه لده بژیردرین.</p>	<p>پیكه اته ی حكومهت- فیدرالی</p>
<p>نوونتاریو- 103 نوینه ر</p>	<p>ژماره ی نوینه ران له لقی نه نجومه نی نوینه رانی په رله مانی حكومه تی فیدرالی خاوه ن یه كه ی پیكه یته هری زوړترین دانیش تووانان</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>دوورگه‌ی پرنیس (شازاده) ئیدوراد (4) ته‌نھا چوار نوینەر</p>	<p>ژماره‌ی نوینهران له لقی ته‌نجومه‌نی نوینهرانی په‌رله‌مانی حکومه‌تی فیدرالی خاوه‌ن په‌که‌ی پیکه‌ینه‌ری که‌مترین دانیشتوانان</p>
<p>ته‌نجومونه‌نی سینات زیتر له‌سه‌ر نوینهرایه‌تیکردنی هه‌ریمایه‌تی (تا شه‌وه‌ی ناوچه‌یی) دامه‌زراوه به‌م شیوه‌یه: 24 ئه‌ندامیان له ناوچه‌کانی ماریتایم (Maritime) (نیو برونزویک، نۆفاسکوتیا و دوورگه‌ی شازاده ئیدوارد)، 24 یان له‌کویبیک، 24 یان له (نۆتاریۆ) و 24 یشیان له ناوچه‌کانی خۆرئاوا (ئه‌لبیرتا، کۆلۆمبیا، بریتانی، مانیتۆبا، و ساسکاچوان)، 6 شه‌ش که‌سیان له (نیوفاوندلانئدو لابرادۆر) و (1) ئه‌ندامیکیش له هه‌ریه‌ک له تیریتۆرییه‌کانه‌وه، دین.</p>	<p>دابه‌شبوونی نوینهرایه‌تیکردن له (Upper house) ی حکومه‌تی فیدرالدا</p>
<p>ده‌ستور 29 ده‌سه‌لاتی دیاریکردوه که سه‌ر به حکومه‌تی فیدرالنو، ئه‌مانه له‌خۆده‌گرن: (باج و گومرگ، به‌رگری، پاراستنی نیشتمان، بازرگانی، یاسای تاوانکاری، هاوسه‌رگری و ته‌لاقدان، پاره و دراو، مافی سکه‌ لیدان (ده‌رکردنی پاره‌ی وورده). مافی چاپکردن (په‌رتووک و به‌ره‌می بلاوکراوه) پیدانی مافی داهینان (براءة لاختراع) و خزمه‌تگوزارییه سه‌رتاسه‌رییه‌کانی ولات. ناوچه‌کان</p>	<p>دابه‌شبوونی هیتۆ ده‌سه‌لاته‌کان</p>

سیستمی فیدرالی له چهند ولایتیکی جیهاندا 2005

<p>دهسه لاتی دیاریکراویان به سهر (16) شانزده بابه تدا ههیه وه کو: باج و گومرگی راسته و خۆ له ناوچه که دا، په روه رده، مو لکایه تی و مافه شارستانیه کان له ناوچه که دا، له گهل به رپوه بردنی دادوه ریی له ناوچه که دا. حکومتی فیدرال و ناوچه کان ده شیت سهاره ت به کشتو کال و کوچکردن و، هه روه ها خانه نشینی و ده سکه وتی زیاده یاسای هاوبه ش ده رپوچوینن.</p>	
<p>ئهم دهسه لاتانه بو حکومتی فیدرال ده گه رپته وه.</p>	<p>دهسه لاته کانی پتر</p>
<p>دادگهی به رزی که نه دا له (9) نو دادوه به سه رۆکایه تی دادوه ریکی سه ره کی پی کدیت به راسپارده و په سه ندرکدنی سه ره ک وه زیران له لایهن حاکمی گشتیه وه دامه زینراون.</p>	<p>دادگهی ده ستوری (بالاترین دادگهی په یوه ست به بابه ته ده ستوریه کان)</p>
<p>یه که نه نجومه نی یاسایی هه یه: نه نجومه نی یاسادانان/ نه نجومه نی یاساسازی ته ندامان راسته و خۆ هه لپه ژیر دراون بو خزمه تکردن له خو لئیکی که له 5 پینج سال زیاتر نه بیته و قاییلی تازه کردنه وه یه.</p>	<p>سیستمی سیاسی یه که پیکه یینه ره کان</p>
<p>سه رۆکی ده ولته ت، نوینه ری شان و هک جیگری حاکمی گشتیه ئامازه ی پی ده کریت، له سه ر راسپارده و راویژی سه ره ک وه زیرانه وه حاکمی گشتیه دایده مه زینیت.</p> <p>سه رۆکی حکومت، سه ره ک وه زیر، سه ره کرده ی شه و حزبه ی زۆرینه ی کورسیه کانی نه نجومه نی یاسادانانی هه بیته ت.</p>	<p>سه رۆکی حکومت - یه که پیکه یینه ره کان</p>

سیستمی فیدرالی له چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

بۆ خولیکی زورتر نه بی له 5 پینج سالان و قابیلی نو یکردنه وه بی، له پۆسته کهیدا ده می پشته وه.	
---	--

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

خشته ی (2)

هیما و ناماژه نابوری و کومه لایه تییه کان

940.1 بیلپون دۆلاری ئەمریکی (2002)	GDP کۆی داھاتی گشتیی سالانه
29.900 دۆلاری ئەمریکی (2002)	پیشکی تاک له داھات
1.9 بیلپون دۆلاری ئەمریکی	قەردی نیشتمانی (دەرەوہ)
158.9 بیلپون دۆلاری ئەمریکی	Sub- national debt قەردی لاوہکی (ناراستەوحو)
7.4% (کانوننی یەکەمی 2003)	نیشتمانی
16.7% نیوفاوندلاندو لابراډور	ریژە ییکاری نیشتمانی
5% مانیتۆبا	یەکە ییكھینەر خاوەن بەرزترین ریژە ییکاری
99%	یەکە ییكھینەر خاوەن نزمترین ریژە ییکاری
99%	ریژە یی خویندەواری ھەرزەکاران
5.5% له کۆی گشتی بودجە	خەرجیی نەتەوہیی لەسەر پەرورده وہک ریژە یی سەدی
79.2	ھیوای ژیان بەسال
138 بیلپون دۆلاری ئەمریکی	داھاتی حکومەتی فیدرال له

سیستمی فیدرالی لهچەند ولاتیکی جیهاندا 2005

(2003)	گومرگ و سهراچاوه گه لی هاوپیۆهند
176.7 بیللیۆن دۆلاری ئەمەریکی (2003)	داهاتی (4)یه که پیکهینهره کان له گومرگ و سهراچاوه هاوشیۆه کان
37 بیللیۆن دۆلاری ئەمەریکی (2003)	یارمه تیبیه کان فیدرال بۆ یه که پیکهاته کان
سی میکانیزمه ی سه ره کیی بۆ هاوسه نگی و یه کسان ی کردنی ئاسۆیی له نیوان ناوچه کانداهه نه: به رنامه ی تهن دروستیی و یارمه تیدانی کۆمه لایه تی (سۆشیالی) که نه دی، هاوکاری له سه ر بنه مای ستانده ردی پینج ناوچه یی هه ره ها ده زگیرۆیی ناوچه یی.	میکانیزمه کان ی هاوسه نگی (یه کسان ی) کردن

سويسرا

كۇنفېدېراتىپە تى سويسرى

نووسىنى / تۆماس ستاوفەر و نىكۆل تۆپەر قىيان

1- دىرۆك و پەرە ئەستاندى فېدېراتىپم

سويسرا ولاتىكى (7.2) مىليۇن كەسىپە لە نىۋەپراستى ئەورۇپادا. دراوسىكانى برىتىن لە ئەلمانىا، نەمسا، لىختنشاين، ئىتالىا و فەرەنسا. لەسالى (1848) ەو ە بوو تە فېدېراتىپى و، دەزگە فېدېراتىپە كانى سەلماندوويانە كە ولات تۋانىوئە لە روى سىياسىيە ە شىۋەگەلى ەمەجۆرۇ جوداواز رابىنىت. بەدرىۋاى مىژو ە ەر (26) كانتۇن و نىكەى (3000) سى ەزار كۆمىونە كانى تۋانىوئە دابونەرىت و كەلتورى خۇيان ئاۋەها گەشە پى بەن كە سويسرا، لەربردو و لەئىستەيشدا بەگوئىرەى ەرىم و كانتۇن و كۆمىونە كانى خاۋەنى فەرەنگ و كەلتورى فرەى بوو ە ەر و ايش ماۋەتە ە. سويسرا ەكو ولات ەولئىنە داۋە سەرچەم دانىشتوۋانە كانى بكاتە يەك، ەروەكو ەولئى ئەۋەشى نە داۋە بەپىي ەئلى زمانەوانىي و ئابىنى و فەرەنگە كانە ە جوداوازيان لەنىۋاندا بكات، ئەگەرچى ەندى لە كانتۇنە كانى ئەمەيان كروو ە. خالى دەسپىكى فرەمىي مىژووى سويسرا بۆ سالى (1291) دەگەرپتە ە. لەو سالە دا سى

کانتون (نیستی به (Orte) ناوده برین) رییکه وتننامه یه کیان نیمزاکردو یه که یه کی بهرگرییان دامه زراندا، پابه ند به سیسته میکی ناویژیوانی کردن له کاتی په یدابوونی ناکوکی له نیوان کانتونه کاندایه کیتییه که به مه به سته بوو ری به ده ستریزیی ده ره کی نه دات و هاوسه نگی هیژ له نیوان کانتونه نه ندامه کانیدا ده سته بهر بکات. نه و جا چند کانتونی دیکه ش به به ستنی رییکه وتننامه ی دواتر هاتنه نیو یه کیتییه که وهو، بوو به هوئی پهره سندنی فیدراسیونیک که له سه ر بنه مای سیسته میکی رییکه وتندا دامه زریترابوو. کونفیدراسیونه که ده بوا نه وه ندی پیویستی ده کرد هاوکاری و یارمه تی بو داکوکی و بهرگری کردن له سهروه ری سویسرا دابن بکات، شان به شانی پاراستن و چه سپاندنی ده سه لات و سه ره خوئی کانتونه کانیشی.

له کۆتایی سه ده ی هه ژده هه مدا نوپکردنه وه له ولاتانی دراوسیدا له ژیر کاریگری بیروباوهره کانی شوپشی فهره نسیدایه داوکاری گهرمو به په له ی بو هه ندی مه رکه زییه ت و تازه گهری له سویسرادا هیئایه ئاراهه. سالی 1798 هیژه کانی فهره نسا به سه رکرده تی (ناپلیون) سویسرای داگیرکردو ده وله تیکی (مه رکه زی) له شپوه ی نه وه ی فهره نسادا دامه زراندا. کانتونه کان بو یه که گه لی بهرپوه بردنی یه کسان گوپردان وه لی، سویسرا سه لماندی که وه کو ده وله تیکی ناوه ندی ناشی بریت بهرپوهو، ناپلیون سیسته می کانتونیی بو گیرایه وهو سیسته میکی فیدرالیی له سویسرادا خسته پروو.

ئەمەو، دوای تێکشکانی ناپلیۆن سویسریه کان دووبارە دەنگیان بۆ کۆنفیدراسیۆنیکی شلۆق و خاوەن دایەو ئەوەبوو لە کۆنگرە قییه نادا سالی 1815 سنوورەکانی سویسرا دیاریکران و بۆ لایەنی ولاتیش بریاری لیدرا.

کاتیکی زۆر لە کانتۆنە (پروۆتستانته کان) حکومەتگەلی کۆماریی پیشکەوتنخوازیان پەسەندکرد، لە کانتۆنەکانی دیکەدا، کە (کاسۆلیکە کان) تیاياندا بالادەست بوون، خانەواده دەولەمەندو دەسەلاتدارە دیرینه کان دامودەزگە دەسەلاتی کۆنەپاریژیان دامەزراندەو. کانتۆنە پیشکەوتنخوازەکان هەولیان بۆ دیموکراتیزەکردن و بەرەو مەرکەزییەت بردنی یەکیتییه کە دەدا. جا، کانتۆنە کۆنەپاریزه کان (بەزۆری کاسۆلیک)، بە مەبەستی سنووردارکردنی هەژمونی کانتۆنە پیشکەوتنخوازەکان (بەزۆری پروۆتستانتەکان) یەکیتییه کی نهینیان دامەزراند (Sanderbund) ئەم کارە ریککەوتنەکە ی فیدراسیۆنی هەژاند. وەختی یەکیتییه کە ئاشکراکراو کانتۆنە کاسۆلیکەکان رازی نەبوون هەلیوہشیننەو، کانتۆنە پروۆتستانته کان بە زەبری هیژ هەلیانوەشاندەو.

سالی (1847) وەک سالی (شەری ناوخیی) چوو ناو میژووی سویسراو، ئەو شەری بە تێکشکاندن کانتۆنە کاسۆلیکەکان کۆتایی هات.

سالی 1848 دانیشتوانو کانتۆنەکانی سویسرا دەستووریکی فیدرالییان پەسەندکرد. ئەم دەستوورە سازشکردنیکی کردەنی (پراگماکی)

گونجاو بوو له نیوان براوه کان و دؤراوه کانی شه ری ناو خوئیدا. نه وه بوو جوړیک له مهرکه زییه تی داهینا، له هه مان کاتدا له پریگه ی ده ستوورو سنووردارکردنی ده سه لاته کانی حکومه تی ناوه نده وه ریژگرتنی بو هه مه چه شنیی و جوداوازیی کانتوننه کان دابینکرد. نیشانه یه کی پراگماتیزمی ده ستووره که ناوه فه رمییه که ی سویسرایه که ههر وه کو شیوه لاتینییه که ی (confoederatio Helvetica) -CH- هیلرایه وه بو نه وه ی هیچ کیشه کی شیک له سه ر ناوه که وه دروست نه کات. نه نجامی نه مه یش نه وه بوو که ولاتی (سویسرا) زورجاران پیییده گوتریت (کونفیدراسیون) هه رچه ند خو ی له راستییدا (فیدراسیون) یشه.

سویسرا به ده ستووری سالی 1848 هه نگاویکی مه زن و گرنگی به ره و مؤدیرنیته هاویشته و بووه ولاتیکی فیدرالیی خاوه ن حوکمی هاوبه ش و (فه رمانره وایی خو به پریوه بردن که له سه ر بنه مای ده ستوور چه سپینراوه). تازه گه ربی له ولات بو نه بوو دانیشتووانانی بکاته یه ک چه شن (یه ک ره نگ)، به لکو هه ولیداره نه ته وه یه کی سویسری دروست بکات به هیلانه وه ی جوداوازیی و هه مه ره نگییه که ی نه وه ی که پیشتر له ئارادا بووه. تیکه لاوکردنی فه رمانره وایی هاوبه ش و خو به پریوه بردن بووه هوکاری نه وه ی ولاته که له جوداوازیی و هه مه ره نگییه وه یه کیتییه ک دروستبکات. هه رچه نده له م چند سالانه دا ده ستووریی و پرۆسه ی سیاسی زیتر به ره و پیشه وه چوونه و په رهیان نه ستاندووه و، دوو پیذاچوونه وه ی گشتی بو

دهستوره که (1874، 1999) نهجمادراون، له گهل ته مه شه وه دیزاینه گشتیه که ههروهک خوئی ماوته وه. دهستوری فیدرالی نه خشه و بناخه ی گونجای بو به ناشتی و پیکه وه ژیانی گروپهای فرههنگی، زمانه وانیی و نایینی جیاواز فرهه مکر دو وه.

2- مادده و مهرجه دهستورییه کانی په یوه ست به فیدرالیزم

سویرا فیدراسیونیکه له (26) کانتون پیکهاتوه (مادده ی 1)، کهوا شهشیان به (نیوه کانتون) ناو ده برین که له دابه شبوونی دیرینه ی سی کانتونانه وه په یدا بوونه، تهو دابه شبوونه ی بهر له دروستبوونی فیدراسیونه که وه سالی (1848) رویدا بوو. نیو کانتونه کان هه میسه هه مان پیکه ی بیست کانتونه کانی دیکه یان هه یه (مادده ی 3)، وه لی، له حاله تی په یوه ست به نامرازه کانی حوکمرانیی هاوبه ش ته نها نیوه ی ژماره ی نوینه رانیان هه نه، که ته وه ده گه یه نیّت ته وان له (ته نجوومه نی ویلیه ته کان) دا له جیاتی دوو نوینه ر ته نیا یه کیکیان ده بیّت (مادده ی 150)، ههروه ها نیو دهنگی کانتونیان هه یه ته گه ر زورینه ی کانتونه کانی پیویست کرد بو راپرسییه که له سه ر ناستی فیدرالیدا 0 مادده ی 142). به گویره ی دهستوری فیدرالیی سویرای سالی 1999 و، ههروه ها دهستوره کانی پیشووتریش، کانتونه کان سهروه ری خوئیانیان هه یه تا تهو جیکه یه ی سهروه رییه که یان به پیی دهستور سنووردار کرابیّت (مادده ی 3). سهروه ری له م حاله ته دا واتای ته وه ده گه یه نیّت که ته وان مافی خو به ریته بردنیان هه یه له نیو

سنورره کانی کانتۆنه کانیاندا و حکومتی ناوهند له سهری پپوئسته ریز له سهروه ریبی کانتۆنه کان بگریت. له گه له مه شه وه ئه م سهروه ریبیه ره ها نییه. دهستور به زۆران ریگا و شیوازی جوداواز سهروه ریبی کانتۆنه کانی سنوردار کردوه. بۆ نمونه، دهستور مافه بنه رتهیه کانی بۆ سه رجه م دانیش توانانی سویسرا دابین کردوه (ماده کانی 7- 36) و، چاوپیدا خشانده وهی دهستوریبی له لایه ن (دادگهی فیدرالیی سویسرا) وه داناوه که چاودیریبی به سه ر پاراستنی ئه و مافه ریشه بیانه له لایه ن دهسه لات و به رپرسیانی کانتۆنه کانه وه ده کات. روونتر، سنوردار کردنی سهروه ریبی و دهسه لات ه کانی کانتۆنه کان له دهسه لات ه کانی یاسا دانان و کارگیری حکومتی ناوهند وه سه رچاوه ده گری.

دابه شبوونی دهسه لات له نیوان کۆنفیدراسیۆن (حکومه تی ناوهند) و کانتۆنه کاندایه پیبی سیستمی هیزه دیاریکراوه کانی فیدرالییدا ریکخواوه. دهسه لات ه کانی فیدرالی (نیوه ند) پپوئسته له دهستوری فیدرالییدا باسکرابن. هیچ بۆشاییه ک - که له بهر - له نیوان قه له مپه وهی سهروه ریبی نیوه ند) و هی کانتۆنه کاندایه نییه. هه ر مه سه له یه کی تازه باباته که له دهستوردا باسی نه کرایت به شیوه یه کی ئۆتۆماتیکی ده که ویت ه بازنه ی دهسه لات ه کانی کانتۆنه کانه وه (ماده ی 3).

به م شیوه یه، ئه گه به تیۆری بدوین، ئه وا هه رگیز درز یان بۆشایی له دابه شبوونی دهسه لات ه کاندایه رچاوا ناکه ویت. تیبینیه کی تر په یوه سته

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

به هیژ بۆ دابه شکردنی دهسه لاته کان. مادامه کی پیداجوونه وه به دهستور مهسه له یه کی فیدرالئییه (مادده کانی 192 - 195) و، دابه شبوونی دهسه لاته کانیش تهنها له دهستوره وه سه رچاوه دهگریت، بویه کا پیداجوونه وه به هیژه کان دهسه لاتی حکومتی فیدراله (نیوه ند) هه رچوئی بووه، ئەم هیژه به مافیکی کانتۆنی له حوکمرانیی هاوبه شدا دیاریده کریت. له وه تای پیداجوونه وه ی سالی (1999) ی دهستور به رونی ئەوه ی سه پاندوه که کۆنفیدراسیۆن (نیوه ند) تهنها ئەو ئەرکانه به جی دهگه یه نیت که پیوستیان به گونجان و ریکخستنی هاوشیوه و گشتیی هیه (مادده ی (2) (42)).

به پیی ئەم قانونه وه ناوه ند له دابه شبوونی هیژو دهسه لاته کان له نیوان خوئی و حکومته کانی کانتۆنه کاند پشکی پاشکوئی بوونی به رده کویت، به و مانایه ی نیوه ند تهنها ئەو دهسه لاتی ده بیت که ریکخستنیکی هاوشیوه و گشتیی پیوست بکات.

ئه گه رچی به پیداجوونه وه به دهستوری فیدرالییدا هه ندی چالاکیی نوئ بۆ فیدرال ته رخانکراوه، وه لی ژماره یه کی به رچا له بابه ته کان له نیو بازنه ی دهسه لاته کانی کانتۆنه کاند ماونه ته وه. لیستی خواره وه چه ند نمونه یه که ده خاته روو که بۆ فه رمانه وه ایه تی خو به رپوه بردنی کانتۆنه کان گرنگ و مایه ی بایه خپیدان:-

1. دستووری دهولته تی: ده رچوانندی ده ستوره دهولته تییه کان ئه رکی کانتونه کانه. ئه وان رژیم و سیستمی تاییه تی خویان ده ستنیشان ده کهن.
2. شماره وانیه کان: هر کانتونه ی هیزی جوداواز ده به خشیتته شماره وانیه کان به لام، هر وهختی ئه و هیزانه خرانه نیو دهقی قانونه وه ئه و ده مه له لایهن (دادگای فیدرالیی سویسرا) وه گه رهن تییان پیده ردیت و به هه مان ئه و رینگه یه ده پاریزرین که مافه بنه رته تییه کانی تاکه کانی پی ده پاریزریت.
3. په روه رده: په روه رده هر له کونه وه بابه تیکی سهر به کانتونه کانه. کانتونه کان تا راده یه کی زور (پرۆگرامه کان) داده نین و ده سته ی ماموستایان (میلک) و تاد... داده مه زرین یان، هه لیانده بژیرن.
4. باری گشتی: له سهرده می ناشتی و نارامییدا، باری گشتی هر به پیی دابونه ریتی کون بابه تیکی سهر به کانتونه کان بووه.
5. روشنیری: له هه ندی بواراندا نه بیته پشتگیریی کردنی چالاکیه فره هه نگیه کان و پاراستنی که لویه له که لته وریه کانی به کانتونه کان ئه سپاردراون.
6. ژیرخان: کردنه وه و دروستکردنی جاده و شه قام و ده سته به رکردن و پیدانی ئاو و کاره با به زوری به ئه ستوی کانتونه کانه وهن.

7. باجی راسته و خوؤ: کانتۆنه کان باجه کانی که سه ر به خوڤانن بهرز ده که نه وه و ریژهی باجو گو مرگ دیاریده که ن، له گه ل جوړو باب ه تی نه و شتانه ی بو دا هاته کانی گو مرگ ده که ریژنه وه. پره نسپی هاو کاری کردن دانانی قانونیش ده گریته وه.

حکومه تی (ناوه ند) خوڤی، زوړ قانونه کانی فیدرال که له سنووری ده سه لاته ده ستووریه کانی خوڤدانه، پیاده یان ناکات. نه وه کانتۆنه کانن که له کاری کردنی قانونه فیدرالییه کان بهر پرسیارن. نه مه ش دهر فه تی باش بو نایینداریی و بایه خدان به خسه لته تاییه تییه کانیان بو کانتۆنه کان فه راهه م ده کات. هه ر به گویره ی پره نسپی هاو کاری کردنه وه، حکومه تی فیدرال (نیوه ند) پیوسته جیبه جی کردنی قانونی خوڤی بو کانتۆنه کان جی بهیلت، تا نه و جییه ی که مومکینه و، ته نها نه و مه سه لانه یه کلایی بکاته وه که یه کبوونیان ده یخوازیت. ژماره یه ک دامه زراوه و، نه زموون و تاقی کردنه وه کاریگه ری گزنگ له رووی وه رگرتنی بر بارگه ل له سه ر ئاستی فیدرالدا ده خه نه سه ر کانتۆنه کانه وه.

یه که م: ده سه لاتدارانی یاسادانانی فیدرال پیوسته له سه ریان راسته و خوؤ ئاگاداری کانتۆنه کان بکه نه وه له باره ی نیازه کانیان و، له زوړبه ی حالته کاندا قانون نه و مافه به کانتۆنه کان ده به خشیت که ده بی پرسیاریان پی بکریت. به م شیوه یه کانتۆنه کان کاریگه رییان به سه ر پرۆسه که وه هه یه ته نانه ت بهر له وه ییش پیشنیازیک بگاته په رله مانی فیدرالیس (مادده کانی

45، 55). ئەمە گرنگە چونکە لەم قۆناغەدا کانتۆنەکان هیشتا کاریگەری دیاریان بەسەر پیکهینانی ئەنجومەنی یاسادانەوه هەیە، کەچی، دوواتر کاریگەرییەکیان لە تەنیا گوتنی (بەڵێ، یان نە)دا دەمیییتەوه.

دووهم: پەرلەمانی فیدرال (ئەنجومەنی فیدرال) بۆ دوو ئەنجومەن دابەشکراوه، (ئەنجومەنی نیشتمانی) کە نوینەرایەتی خەڵک دەکات، لەگەڵ (ئەنجومەنی ویلايەتەکان) کە نوینەرایەتی کانتۆنەکان دەکات و تیایدا هەر کانتۆنیک ژمارە ی دەنگی یە کسانیان هەیە. هەر ئەنجومەنەیش بە تەواویی هەمان هیزو دەسلاتیان پیدراوه، هیچ قانونیکی فیدرالی ناکریت بەبێ رەزامەندی هەردوو ئەنجومەنەکان کاری پێ بکریت، ماددەکانی (148، 156، 163).

کاریگەری کانتۆنەکان لە نێو ئەنجومەنی ویلايەتەکاندا سنوورداره، سەبارەت بە و فاکتەرەوه کە کانتۆنەکان بۆیان نییە رینمایی قانونیی مولزیم بە نوینەرکانیان بدەن (ماددە ی 161). بەهەر حال، کانتۆنەکان کاریگەری ناراستەوخۆ بەلام گرنگیان بەسەر ئەندامانی (ئەنجومەنی نیشتمانی)یدا هەیە، ئەمەیش بەهۆی سیستمی هەلبژاردنەوهیە. تاکە کاریگەری دەرەکیی بەسەر (ئەندامانی پەرلەمان)وه بریتییە لە پێویستبوونیان بە دووبارە هەلبژاردنەوهیان. لە هەلبژاردنەکاندا بۆ (ئەنجومەنی نیشتمانی) کانتۆنەکان یە کەکان پیکدەهینن (ماددە ی 149)

ههروه کو لقی حزبه کان لهو کانتۆنانه دا کانیدیه کان (پالیئوراوان) دیاریده کهن.

له سويسرا، حزبه سیاسیه کان له سه ر ئاستی کانتۆنه کاندا ئیجگار به هیژن، بۆیه کا نوینه رانی ههردوو ئه نجومه ن ههردهم له ههولئ ئه وه دا ده بن چالاکیه سیاسیه کانیا ن بگونیجن له گه ل قازانج و بهرژه وندییه کانی لئو کۆمیتته کانی ئه و حزبانه ی که لایه نگیریانن له کانتۆنه کاندا .
ئهم ره وشه به به راورد قورساییه کی زۆر دیار ده به خشیته ئه و هیژانه ی خوازیاری مه رکه زییه تن له ولاتدا .

سییه م4: چاکسازی و هه موارکردنی قانونه کان و ده ستور هه میشه ده خریشه راپرسی (ریفراندۆم) گشتیه وه (ماده کانی 140، 142) له م رووه وه پیویسته ره چاوی جوداوازیی دوو جوړ ریفراندۆم بکریت. بۆ یاساسازیی ئاسایی قانونیکی فیدرالی بۆ وینه، راپرسییه که ئیختیاریه و، ته نها ئه و کاته پیویسته بکریت که (50.000) په نجا هه زار هاوه لاتی، یاخود هه شت کانتۆن داویان کردییت. پیشنیازیک ئه و کاته په سه ند ده کریت که زۆرینه ی ده نگه رانی ولات به گشتیه له سه ری کوک و رازیی ده بن. سه باره ت به بریاره گرنگه کان وه ک پیداچوونه ی ده ستوروو چوونه نیو ریکخواه نیوده وله تییه کانه وه به مه به ستی ئاسایشی گشتیه ی و هاوبه ش، یاخود ریکخواه گه لی خاوه ن هیژی ده ره کیی (له سه رووی ده سه لاتی

نیشتمانهوه) - ئەوا ریفراڤدۆم (ئىجبارىی) دەبیت و هیچ پىویست به کۆکردنهوهی ئیمزا ناکات.

لەم حالەتەدا زۆرینهیهکی دوولایەنە پىویست دەبیت، ئەوەش بریتىیه لە پەسەندکردنی زۆربەى کانتۆنەکان و یپرای زۆرینهی دەنگدەرانیشەوه. ئەمەش ئەوه دەگەیهنیت که پىویستە زۆرینهی دەنگدەران لەسەرتاسەری سويسرادا، هەروەها زۆرینهی دەنگدەرانیش لەزیتەر لە نیوهی کانتۆنەکاندا، پەسەندی بکەن. بەرەچاوەکردنی جوداوازیی بەرچاوەرووی دانیشتوانانەوه لەنیوان کانتۆنە گەورە و بچووکهکاندا، هەر پيشنیاژتیک بۆ هەموارکردنی دەستور لەرووی تیۆرییهوه بۆی هەیه رەتبکریتهوه هەرچەندە بە نزیکەى (90%) لەسەدا نەوهدی دانیشتوانان پەسەندیان کردبیت، ئەگەر رەتکردنهوهی ئەو لەسەدا دەیه بە یەکسانیی لە کانتۆنە هەرە بچووکهکاندا بەشدارىی تیا دا کرابیت. بە وتەیهکی تر، ئەو دەمەى پىویست بە پەسەندکردنی زۆرینهیهکی کانتۆنەکان بکات، ئەوا دەنگدەریکی سەر بە بچووکتەین کانتۆنی تەواو (یووری Uri) بەرامبەر بە (35) سىی و پینج دەنگدەرانى دانیشتووی کانتۆنی زیۆریخ دەهەستیت.

بێجگە لە دەزگە رەسمییهکانى حوکمرانىی هاوبەش، کانتۆنەکان ئامرازى دیکهیان لەبەردەستدایه که بە هۆیانەوه کاریگەرییان بەسەر سیاسەتى فیدرالەوه دەبیت. گرنگترین فاکتەریشیان لە خودی سیستەمى دیموکارسیدایه که هەموان لەسەری کۆکن.

ئەمەیش له بنەرەتدا وا دەگەییە نیت که هەر بریارێکی سیاسی گرنگ هەمیشە بە رێککەوتن و رەزامەندی و رای سەرجم حزب و گروپ و کانتۆن و ئایینە گرنگەکان وەر دەگیریت. بناغە ی ئەم شیوازە ی سیاسەتکردن لە دامودەزگاکانی دیموکراسیی راستەوخۆ، بەتایبەتی لە راپرسی گشتییە وە سەرچاوە ی گرتووە. سیاسەتیکی نیوەند ئەگەر گروپیکی رێکخراوی خاوەن دەسەلات رەزامەندی لە سەر نەبێ تەقربەن موستەحیلە جیبەجی بکریت، چونکە بەرەهەلستکاریکی بەهێز بۆی هەیه زۆر بە سانایی بە رێگەگەلی دیموکراتیی راستەوخۆ پەکی بخت و بیوہستی.

لایەنی جیبەجی کار لە حکومەتی فیدرال، ئەنجومەنی فیدرال 0 ماددەکانی 174 - 179) نمونەییەکی چاک لە دیموکراسیی پەسەندکراوی هەموو لایەک دەخاتەرۆو. ئەو ئەنجومەنە لە (7) حەوت راویژکاری فیدرال پیکهاتوو، که لە لایەن هەردوو ئەنجومەنەکانی پەرلەمانی فیدرال هەڵبژێردراون، هەر یەکیکیان سەرۆکی وەزراەتیکی و هەموویان بەیەکیە وە دەسەلاتی جیبەجی کردنی فیدرال پیکهەینن. بۆ بریارەکانی حکومەت سەرجم ئەندامانی (ئەنجومەنی فیدرال) دەنگی یە کسانیان هەیه ئەمەیش وایکردوو که بۆ سەرۆکی فیدرال تەنھا ئەو هیان هەڵبژێردریت که لە هەموویان توانا و کارامەترە لە نیتوانیاندا. وەک دەرەنجامیکی ئەو دیموکراسییەشیان هەتا بکریت سەرجم گروپە گەرە و سەرەکییەکان نوینەریان لە نیتو (ئەنجومەنەکی) دا دراوەتی، که مانای ئەو هیە حزبه سیاسیە

گرنگه کانو، ههروه ها گروهه زمانه وانیهه کان، کانتۆنه کانو، ههردوو توخم- نیرو می- نوینهری خوینیان له ویدا هه نه. ئەم نوینهراتیکردنه دهره نجامی ماددهیه کی قانونیی نییه، ههروهک له دهستووری فیدرالیشدا باسی نه کراوه.

بهههرا حال له وانیهه په ره له مانتاریکی ئەلمانیزیمان له حزبی (رادیکال) دهنگی بداته کاندیدکراویکی فهره نسیزمانی حزبی سۆشیال دیموکرات ئەو کاتهی نۆرهی ئەوهی دواییان بی شوینی یه کی له نوینهره کانی ئەنجومه نه که بگریته وه. پپوهندی ئەمهیش به سیستمی دیموکراتیهه که وه ئەوهیه که پروژه یاسایهک له لایه ن دهسه لاتی جیهه جیکاری فیدراله وه دهرچوینراییت، دهرفتهی ئیجگار که می دهییت که له لایه ن خه لکه وه قه بوول بگریت ئەگه ر هاتو یه ک گروهی سه ره کیی (یان زیتر) - بو وینه، حزبییک یان چه ند کانتۆنیک پشتگیری لیوه نه کن. مادامه کی به ره له لستیکی به هیز بتوانی زۆربهی چالاکیهه کانی (ئه نجومه نی یاسادانان) بوه ستینیت، ئەوا له بهرزه وهندی هه ر حزبییک داده ییت که گروهه کانی دیکهیش رۆلیان له گشت پروژه و پیشنیازه گرنگه کانداه ییت.

به م شیوهیهش، له دهسه لاتی جیهه جیکاری فیدرالییدا نوینهریان بییت.

کاروباری دادگه ربی تا رادهیه کی زۆر له دهستی کانتۆنه کاندایه، (تهنها چه ند بابه تیک نه بییت) هه موو کاریکی یاسایی سه ره تا له

دادگه‌یه‌کی کانتونیییه‌وه ده‌ست پی‌نده‌کات به‌بی گویدان به‌وه‌ی که سهر به یاسای کانتونی یان فیدرالیییه‌وه‌یه‌و، زۆربه‌ی بریاره‌کانیش له کانتونه‌کانه‌وه ده‌درین. (دادگه‌ی فیدرال) تاکه ده‌سه‌لاتی دادوهری فیدرالیییه. گرن‌گترین ئهرکه‌کانی (دادگه‌ی فیدرال) ئه‌وه‌یه که به بریاره‌کانی دادگه‌هه‌ره بالاکانی کانتونه‌کاندا بچیتته‌وه له‌مه‌ر داواکانو، رۆلی دادگه‌یه‌کی ده‌ستووری بگیریت. به‌لام، ته‌ن‌ها بۆ هه‌ندی باب‌ه‌تی تایب‌ه‌ت نه‌بی که (دادگه‌ی فیدرال) یه‌که‌م دادگه‌و ته‌ن‌ها دادگه‌یه. و‌یرای ئه‌مه‌یش، به‌ گویره‌ی فیدرالیییه‌تی سو‌یس‌راوه، (دادگه‌ی فیدرال) ناتوانی کۆن‌ترۆلی پابه‌ندبوونی به‌رپرسیانی کۆنفیدراسیۆنه‌که به‌ دابه‌ش‌بوونی ده‌سه‌لاته‌ ده‌ستووریییه‌کانه‌وه بکات، وه‌ک له فیدراسیۆنه‌کانی تر‌دا هه‌یه.

(دادگه‌ی فیدرال) بال‌ترین ده‌سه‌لاتی دادوهری فیدرالیییه (مادده‌ی 188)، وه‌لی به‌ ئه‌نجومه‌نی یاسادانانی فیدراله‌وه پابه‌ند‌کراوه. ئه‌وه‌یش به‌شپۆه‌یه‌کی دیموکراسیانه له‌رینگه‌ی راپرسییه‌کی گشتییه‌وه ره‌وایه‌تی پی‌ده‌دریت. لیک‌دانه‌وه‌یه‌کی ئاسایی بۆ ئه‌م خه‌سله‌ته‌ بی وینه‌یه بۆ بی متمانه‌یی له‌میژینه‌ی دانیش‌توانان له‌هه‌م‌به‌ر هیزو توانستی دادوهرانو، هه‌روه‌ها بروابوونیکی پته‌ویان به‌ پرۆسه‌ی دیموکراسی، ده‌گه‌رپه‌ته‌ه. ته‌ن‌ها ئه‌و کاته‌یش له‌مه‌ تیده‌گه‌ن ئه‌گه‌ر زانیمان هه‌موو قانونیکی فیدرالیی بناغه‌ی له‌سهر لیک‌تیگه‌یش‌تنیکی روونو دیار له‌نیوان سه‌رحه‌م هیزه‌ سیاسییه سه‌ره‌کییه‌کاندا دا‌کو‌تراوه، ئه‌مه‌یش وای له‌ نووسه‌رانی

دهستوره که کرد بریار بدن که دادوهران بویان نییه و نابیت ئه وهی به ریگهی دیموکراسیی بریاری لیدراوه ئه وان بیانسرپنه وه. به کرده نیش، ئه و متمانه یه به دهزگه دیموکراتییه کان دراوه به زوری له جیی خویدا بووه، ته نها له چه ند حاله تیکی نائاساییدا نه بیته، دهسته ی یاسادانه ران گویرایه لی ئه و قانونانه بوونه که پیانسه وه پابه نندن. سیسته میک که فیدرالی بی و له سه ر ریفرا ندۆم بنیاتنرا و بیته - به تایبه تی پیوستبوونی په سه ند کردنی زۆرینه ی کانتۆنه کان له بریاره گرنه گه کان - هه ندیک جارن ره خنه ی ئه وه یان لیده گیریت که پرۆسه ی سیاسی له ولاتی سویسرادا خاوده که نه وه.

به تایبه تی سیاسه تمه داره پیشکه وتنخوازه کان کیشه سه ره کیی و گشتییه کان ده بینن، چونکه زۆریه ی کانتۆنه بچووکه کان له کاتی ده نگدانا ره فتاریان کۆنه پارێزانه یه و، ده توانن به هۆی هیزیانه وه له راپرسییه کاندوا، ههروه ها به بوونیان له (ئه نجومه نی ده ولته) دا زۆر له پیشنیازو پرۆژه پیشکه وتنخوازه کان بوه ستینن و ریگه یان لیبگرن. ئه مه یه که له و هۆکارانه یه که وایکردوه پرۆسه ی سیاسی سویسرا به به راوورد له گه ل پرۆسه ی سیاسی ولاتانی دیکه دا هیواشتر و له سه رخۆتره.

وه لی، له لایه کی تره وه، سیسته که سیاسه تسازان ناچار ده کا بیروراکانیان زۆر وه رگیرو هه لگیرو پی بکه ن، له وانه یشه ولاتی سویسرای له گه لیک بریاری هه لسه وه به په له وه دوور خسته یته وه، به و مانایه ی

سیستمه که دهشی یه کیك بوویت له و فاکته رانه ی یارمه تی ئه وه یاندا وه
به رده و امیی به چه سپاوی و خۆراگری سیاسیانه بیان دابیت، ئه وه ی هر له
سه ره تای دروستبوونی فیدراسیۆنه که وه له سالی (1848) دا تا کو ئیمپرۆ
دریژه ی هه یه و به رده و امه .

3- هیژه بزوینه ره کانی رامیاری سه رده م

رۆژی یه کی کانوونی دووه می سالی (2000) ده ستووریکی تازه ی
فیدرالی شوینی ده ستووره که ی سالی (1874) ی گرته وه . ئه مه نه ک ته نها
کۆتایی هیئا به پرۆسه یه که په رله مانی فیدرالی سالی (1965)
دایه ئینابوو، بگره هه نگاویکی یه کلاکه ره وه ی پرۆسه که ش بوو. رای گشتیی
له و کاته دا ئه وه بوو که سیستمی رامیاری سوپسرا هی ئه وه نه بوو له ته ک
گۆرانکارییه خیرا و فره وانه کانی سه رده می دوا ی جهنگی دووه می
جیهانیدا خۆی بگۆنجییت. ده ستووره تازه که، به بی ئه وه ی ناوه رۆکی
پێوانه کانی ده ستووره کۆنه که بگۆریت و ده ستکارییان تیا دا بکات،
ریکیانده خاته وه - به به کاره ئینانی زمانی سه رده میانه و بنیادنانه وه ی
ته رتیه کانیان (ریژه بندییه کان).

هه روه ها هه ندی ناوه رۆکی تازه شی تیااخنرا، به تاییه تی به
ره چا و کردنی فیدرالیزمی هه ره وه زیی. ئه مه و، وێرای پیداجوونه وه به
ده ستووره که ش، هه موارکردنی سه ره کیی له سیستمی دادوهریی و

دیموکراسییه تی راسته و خو له چهند سالی رابردودا ئه نجامدراون، وهك له خواره وه باسکراون:

له وانه یه گرنگترین پهره سهندنی سه رنجراکیش له و چهند سالانه ی دواییه دا چوونی سویسرا بوویت بو نیو نه ته وه یه کگرتوه کان له (10) ده ی ئه یلوولی (2000) دا، ئه مه ییش له ئه نجامی راپرسییه کی ده ستوورییه وه که تیایدا زۆرینه ی (55%) په نجاو پینج له سه دا دهنگی جه ماوه رو، زۆرینه ی (11) یانزده کانتونی ته واوو دوو نیوه کانتون پهره سندیان کردبوو. ئیتیر، پیده چی له و ساته و هرا ئه و بینه و بهره دیه ی که سه رده مانئ له لوتکه ی گهرمییدا بوو به ئیجگاری و به ته واوته ی له ههستی جه ماوه ردا کوژابیتته وه.

جیا له مه ییش هیزه بزوینه ره کانی سیاسی سه رده م به رده وام که و تونه ته بهر کاریگه ری پهره سهندنی ری کخستن و یه کگرتنی سویسرا، هه م له رووی جیهانی هه م له تهك ئه وروپاوه. له گه ل ئه مه شه وه، هه ر له و کاته دا که سویسرا زیاتر به ره و یه کگرتن ده چی ت. هه ندئ بو چوونی گشتیی دژو به پیچه وانه ی ئه و ره وته له ولاته که دا له کاردان و کاریگه ریان هه یه. به م شیوه یه، بو نمونه، داواکاری بیروکی گۆرانکاری پیوه ندیدار به پیکهاته ی سنووری سویسراوه، له وه تایی یه کگرتنه وه ی هه ردوو ک کانتونی (جنیف و فاود) (Geneva, Vaud) به دهنگی جه ماوه ر (راپرسی) ره تکرایه وه، بایه خی جارانی خوئی له ده ستداوه. هه ره ها حزبی (spp)

(حزبی گه لپه روهری سویسرای که نارگیر پیگه ی خوئی زیتر فرهوان و چه سپاوتر کردوه، به تایبه تی له کانتونه فره نسیمزمانه کاندوا، بوی هه یه له ئیستادا بانگه شه ی ئه وه بکات که حزبیکی نه ته وه ییه. له هه لپژاردنه کانی نه نجومه نی یاسادانان له مانگی ئوکتوبر (ته شرینی یه که م) ی سالی (2003) دا، به به ده سه ته یینانی زیتر له (27%) ی دهنگی نه ته وه، ئه م حزبه بوو به به هیژترین حزب که (55) کورسیی له کۆی (200) دووسه د گورسییه کانی (ئه نجومه نی نیشتمانی) (Lower house) ی به ده سه ته یینا. ده ره نجام، گۆرانکارییه کی بنه ره تی له حکومه تی هاوبه ندیی که له سالی (1959) وه له سه ر کاربووه بوو به کاریکی ناچاریی بو هیشتنه وه و جیگیرکردنی هاوسه نگی سیاسی له سیستمی دیموکراسیی نیمچه راسته وخوی سویسرادا.

حزبی (spp) کورسییه کی دووه میشی له (ئه نجومه نی فیدرال-حکومه ت) دا له سه ر حسابی (گروپی دیموکراتی کریستیانی) که دهنگه کانیان له ده ستدابوون، وه رگرت. به هوی ئه م به هیژبوونه ی هیزه دووره پاریزه کانه وه، (که نارگیره کان) چوونه نیو یه کیتی ئه وروپا (EU) له هه ر کاتیک زیاتر به دوور ده زانریت. به م پییه، کۆتایی هاتنی ریککه وتنه دوو قۆلییه کان له گه ل یه کیتی ئه وروپا (EU) دا بووه کاریکی دژوار بو ریکخستن و یه کگرتنی سویسرا له نیو ئه وروپادا.

یه کهم ئەلقه‌ی ریککه‌وتنه‌کان له حوزە‌یرانی (2002) دا خرایه به‌رکار که ئەمانه ده‌گریته‌وه، توپۆزینه‌وه، داها‌تی گشتیی، به‌ربه‌رسته ته‌کنیکیه‌کانی به‌رده‌م بازرگانیی، کشتوکاڵ، فرۆکه‌وانیی شارستانی، گواستنه‌وه‌ی سه‌رزه‌ویی، له‌گه‌ڵ ها‌تووچۆی نازادانه‌ی تاکه‌کان. ئەلقه‌یه‌کی دوو‌ه که دانوستانی له‌باره‌وه کراوه، له‌نیۆ زۆر باب‌ه‌تی دیکه‌ه، خزمه‌تگوزاریه‌کان، ژینگه‌و په‌روه‌رده‌ش ده‌گریته‌خۆ. دانوستانه‌کان ته‌نانه‌ت بۆ کیشه‌ ئالۆزه‌کانیش درپۆزه‌یان هه‌یه، کیشه‌کانی وه‌کو وه‌ستاندن‌ی باج و گومرگ و پپوه‌ره‌کان بۆ قه‌ده‌غه‌کردنی درۆ و ته‌له‌که‌بازیی و (رینگه‌گرتن له‌گه‌نده‌لی) و به‌شداربوون له‌بواری ناسایشی گشتیی و چاره‌سه‌ریش پپده‌چیت و ا به‌ریوه‌بی. ئەگه‌ر بپتو سويسرا له‌ ئیمزا‌کردنی ئەم ریککه‌وتنه‌دا سه‌رکه‌وتووپی‌ت ئەو حه‌له‌ بۆی ده‌لوئ له‌ زۆران سیاسه‌تگه‌لی گشتیی (EU) دا به‌شدار‌ی بکات بۆ ئەوه‌ی له‌سه‌ری پپویست بکری‌ت که به‌شیوه‌یه‌کی سیاسی له‌نیۆیه‌کی‌تیبه‌که‌دا وه‌رگیرای‌ت. کانتۆنه‌کان له‌و دانوستانه‌دا به‌شداریده‌که‌ن که به‌پپیی ده‌ستوره‌که‌ی (1999) به‌رپۆه‌ده‌چن ئەوه‌یش مافی کانتۆنه‌کان بۆ به‌شداربوون له‌ دروستکردنی برپاره‌کانی په‌یوه‌ست به‌ سیاسه‌تی ده‌روه به‌گشتیی له‌ دانوستانه‌ نیۆ ده‌وله‌تیبه‌کانیشدا که په‌یوه‌ستن به‌ ده‌سه‌لاته‌کانیانه‌وه به‌تایبه‌تی، به‌ پیرۆز داده‌نی‌ت. ئەو په‌ره‌سه‌ندنه‌ش به‌شیکه‌ له‌ ئاره‌زووی گشتیی بۆ ها‌وسه‌نگیی دروستکردن له‌نیوان

له دهستدانی پی به پی خودموختاری کانتۆنه کان، له دهره نجامی هاریکاری نیو دهوله تیییه وه، له گه شییوازه تازه کانی فه رمانپه وایی هاوبه ش له م جوړه بابه تانه دا.

وه کو باسکرا، دوو هه موارکردنی بنه په تیی دهستووری له م چه ند سالانه ی دوا پیدا نه نجام دراو ن. یه کم، هه موارکردنیکی مافه گشتیییه کان که له (9) نۆی شوباتی (2003) دا خرایه دهنگدانه وه و په سه ندرکرا. نه م هه موارکردنه ریگا بو دهستپیشخه رییه کی گشتییی جه ماوهریی خوشده کات (تا کو نه و کاته ته نها دهستپیشخه رییه دهستووری له نارادا بووه) ههروه ها ریگا به راپرسیی گشتییی ده دات بو ریکه و تنگه لی نیوده وله تیی که پیوانه ی یاسایی گرنگیان تیا دا بن، نه گه ر بگو نجیت، له ته ک به کاره پیتانی یاسادا.

دووه م، نه گه رچی گرنکه، له روانگه ی فیدرالییه وه، هه موارکردن و چاکسازی سیستمی دادگه ری (به راپرسییه کی دهستووری له ئاداری 2000 دا په سه ند کراوه) زور گرنگتره. چونکه بناغه بو یه کخستنی شیوه ی جیبه جیکردنی هه ردوو یاسای تاوانکاری و یاسای شارستانی داد نه یت و به شوینه گوړکی یه که له دوا ی یه کی 29 و 27 رژی می جوداواز به ته نها تا که دهستووریکی فیدرالیی بو هه ر یه کیکیان. وه که دهره نجامیک پیویست ده کات کانتۆنه کان دهستبه رداری به شیکی گرنگی خوبه ریوه بردنی خو یان بن له به ریوه به رایه تی دادگه رییدا.

به دواد اچوون و توپژینه وه و دادخوازی تاوانی نه خشه بۆکیشر او (ریکخراو)، و ده ستگیرویی دارایی تیرۆرزمو تاوانه نابوورییه کان له ئیستادا له دهسه لاتی فیدرالیدانه به و پاساوه ی که تاوانکارییه کان به زۆری و به شیوهیه کی سه ره کیی له ده ره وه یان له نیو زیاتر له کانتۆنه کاندا ئه نجام دراون. به م ئامانجه هه ردووک پۆلیسی فیدرالی و فرمانگه ی دادخوازو داواکاره گشتیهییه کان ریکخراون. به هه موارکردنی سیستمی دادگه ری و چاکسازی مافه کانی جه ماوه ر (خه لک) هه موارکردنی سالی (1999) ی ده ستوور به کۆتا هاتوه .

سه ره نجام، له پاش مشتومریکی زۆردا چاکسازی هاوسه نگی و یه کسانیی دارایی له لایه ن په رله مانه وه په سه ندکرا. وه کو له چاپی یه که می ئه م کتیه دا ئامازه ی پیکراوه، سیستمی دارایی سویری به وه دهناسری که تارادده یه ک مەرکه زییه تی به هیزی هه یه له خه رجییشی و هه م له داها تیشدا. هاوسه نگکردنی دارایی به ره سمیی له سه ر ئاستی فیدرالی دا ته نها سالی (1959) پيشکesh کراوه ئه و ده مه ی که حکومه تی ناوه ند به پیی ده ستوور ری پیدار بوو که کار بۆ هاوسه نگی دارایی بکات له نیوان کانتۆنه کاندا، هه موو پیوستیه کی کانتۆنه کان ده سه به ر بکات تا بتوان ئه رکه کانیا ن جیه جی بکه ن، هه ره ها ئاستیکی بنه ره تی (وه لی نایه کسان) ی خزمه تگوزاری بۆ گشت هاوولاتیان دا بین و مسۆگه ر بکات. ئامرازی سه ره کییش بۆ ئه نجامدانی ئه م ئه رکانه بریتی بوو له ئه و پارانه ی

ناوهند ده بیبه خشن و ههروه ها به شداریکردنی کانتۆنه کانیش له پیدانی ئه و پارانهی بۆ خه رجیی کاره کانی فیدرالی پیویست بوون به پیتی خشته یه ک که له سه ر ریژه ی توانستی دارایی بنیاتنراوه . به داخه وه ئه م سیستمه هاوسه نگیه کی راسته قینه ی زۆر که م دینیته ئاراوه و له مه ر به ئاسانی ها توچۆ و گواستنه وه ی (السیوله) ی بازرگانی و له دروستکردنی بریاراندا ته مومژاوی و نارۆشنه . دوا یین کاریش که له لایه ن په رله مانه وه له ئه یلولوی (2003) دا ده نگی له سه ردرا به گرتنه به ری ریوشوینی ئه و پیشنیازه هاوبه شه وه بوو که گروپی کاری هاوبه ش و تیکه لاوی فیدرالی و کانتۆنی خستبوویانه روو .

به تاییه تی، چاکسازییه که:

- 1- به رپر سیاریه تیه یه که له دوا ی یه که کان لیکدی جودا ده کاته وه .
- 2- هاریکاری له نیوان ئه و کانتۆنانه ی به پیتی ده ستور به شداریی بارو بوکردنیان به سه ردا سه پینراوه هاوتاو به هیژ ده کات .
- 3- شیوازو ریبا زگه لی تازه ی هه ره وه زیی له پانتاییه کانی به رپر سیاریه تی هاوبه ش (تیکه لاو) داده هینیت .
- 4- سیستمیکی تازه بۆ هاوسه نگ کردنی دارایی راسته وخۆ دادینیت .

ئهم سیستمه که مترین خهلات و به خشش به کانتۆنه کان ده دات له ریگای ئالۆگۆر کردن و گواستنه وهی ئاسۆیی بی مه رج له نیوانیاندا و، له هه رجییه ک پئیست بکات له لایهن فیدراله وه بۆیان ته وا و ده کریت.

ئهو ههروه ها قه ره بوو کردنه وهی ئاسۆیی زیانه کان (به فیرو دانه کان) و ده ستگیرویی ستوونیی بو بارو ئه رکه نا ئاساییه کان (جیوگرافی، تۆبۆگرافی یان سۆسیۆ- دیمۆگرافی) ده گریته وه. گۆرانه کان پیگه یه کی پته وتر (به هیتر) بو په رله مان مسۆگه ر ده کات، له گه ل شیمانیه بوونی راپرسییه ک به ره چاو کردنی گونجان له گه ل پیرۆ کردنی ریککه و تنامه نیوده وه له تییه کان سه باره ت به کانتۆنه غه یره حزبییه کان و، به شداریی کردنی کانتۆنه ده وه مه نده کان له هاوسه نگی کردنی ئاسۆییدا سنووردار ده کات و، زه مینه ده ره خسیییت بو درێژ کردنه وهی ماوهی قۆناغه کانی دانه وهی قه ره ده کان و واده ی پاره ژماردن.

خشته ی (1)

هیما سیاسی و جوگرافییه کان :-

- 1- ژماره و جۆری یه که پیکه ینه ره کان: 26 کانتۆن، (شه شیان نیوه کانتۆن).
- 2- زمانه فه رمییه کان: ئه لمانیی، فه ره نسیی، ئیتالیی و رۆمانشیی.
- 3- رووبه ر: (41300 کیلۆمه تری دوجا).

سىستىمى فېدېرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

- 4- روبرو - مەزىنە يەكە يېكەينەر: گراوبۇندىن (Graubunden) -
7105 كم2.
- 5- روبرو - بچوكتىن يەكە يېكەينەر: باسىل شتات (Basel Stadt) - 37.2 كم2.
- 6- كۆي دانىشتوانان: 7228000 كەس (سالى 2002).
- 7- رېژە سەدى دانىشتوانانى يەكە يېكەينەرەكان بۆ كۆي گشتىي:
زىورخ 16.9%، بېرن 13.5%، فاود 8.6%، ئارگا 7.6%، سانت
گالەن 6.2%، جنىف 5.7%، تىسىنو 4.3%، لوزان 4.8%، فالى
3.8% فن باسىل لانشات 3.6%، سۆلوزان 3.4%، فرىبورگ 3.3%،
نوشتاتىل 3.3%، ئورگا 3.1%، گراوبۇندىن 2.6%، باسىل شتات
2.3%، شوایز 1.8%، بېرن 1.7%، زۆگ 1.4%، شالفهاوزن 1%،
جورا 1%، ئەپىنزل ئۆسەر - رۆدن 0.7%، گلاروس 0.5%، نىدوالن
0.5%، ئوبوالدن 0.5%، بوورى 0.4%، ئەپىنزل ئىنەر - رۆدن 0.2%.
- 8- سىستىمى رامىيى: فېدېرالىي - كۆمىي فېدېرالىي.
- 9- سەرۆكى دەولەت - فېدېرال: - سەرکۆمار، پۆستىكى رەسىمى و كەم
دەسەلات. سالانە لەئىوان ئەندامانى ئەنجومەنى فېدېرالىيدا
دەخولئىتەو. سەرۆك بۆ ماوہى يەك سال دادەنرئىت و سەرۆكايەتى
كابىنە يان (ئەنجومەنى فېدېرالىي) دەكات كەلە حەوت نوپەر
پىكدىت كە بۆماوہى چوار سالان بەردەوام دەبن لە كارەكانياندا.

سىستىمى فېدرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

ھەردوك، سەرۆك و ئەنجومەنەكەيش لە لايەن (ئەنجومەنى فېدرالىيە) ھەلدەبژىردىن.

10-سەرۆكى حكومت- فېدرال: سەرۆك جۇزىف دايىس (Joseph Deiss) (لە يەكى كانونى دوھەمى 2004ھە). دەسەلات و ئەركەكانى سەرۆكى حكومت بە بەشدارىي ھەر ھوت ئەندامەكانى ئەنجومەنى فېدرالىيەو بە ئەنجام دەدرىن (تېبىنى: سەرۆك وەك "يەكەمى بە تواناكان" رۆل دەبىنى) وەلى ئەو دەسەلاتە بەرفراوانەى نىيە كە عادەتەن بە سەرۆكىك دەدرىت).

11- بونىادى حكومت- فېدرال: دوو ئەنجومەنى پەرلەمان. ئەنجومەنى فېدرالى سويسرا: دوھەم ئەنجومەن: ئەنجومەنى ويلايەتەكان (Standerat) 46 كورسىي، ئەندامانى ماوہى چوار سال دەمىننەوہ: يەكەم ئەنجومەن: ئەنجومەنى نىشتمانىي (Nationalrat)، 200 دووسەد كورسىي: ئەندامانى راستەوخۆ بۆ ماوہى چوار سالان ھەلدەبژىردىن. بەگويرەى رىژەى دانىشتوانانى ھەر كانتۆنىك بۆ كۆى گشتىي، (پىويستە ھەر كانتۆنى لانى كەم نوينەرىكى ھەبىت).

12- كانتۆنى زيورىخ كە خاوەنى زۆرتىن ژمارەى دانىشتوانانە 34 سى و چوار نوينەرى لە ئەنجومەنى لۆوہرى (Lower)ى حكومتى فېدرالىدا ھەيە. كانتۆنەكانى (ئەپىنزىل ئۆسەر- رۆدن و ئەپىنزىل ئىنەر- رۆدن و

گلاروس و نیدوالدن، ههروهها (یووری) ئهوانه‌ی نزمترین ریژدی دانیشتوانانیاں هه‌نه، هه‌ریه‌کیکیان ته‌نها یه‌ک کورسییان هه‌یه.

13- دابه‌شبوونی نوینه‌رایه‌تیکردن له‌ ئه‌نجومه‌نی بالا (Upper house)ی حکومه‌تی فیددرالیدا: - هه‌ریه‌ک له (20) بیست کانتۆنه‌ ته‌واوه‌کان دوو کورسیی و هه‌ریه‌ک له (6) شه‌ش نیوه کانتۆنه‌کان یه‌ک کورسییان هه‌نه. پرۆسه و هه‌نگاوه‌کانی هه‌لبژاردن به‌ یاسای گانتۆنی بریاری لی‌ده‌دری‌ت و ده‌شی له‌ کانتۆنی‌که‌وه‌ بۆ یه‌کی‌کی تر جودا‌وازی‌ت.

14- دابه‌شبوونی ده‌سه‌لاته‌کان: - ته‌نها حکومه‌تی ناوه‌ند (فیدرال) ده‌سه‌لاتی یاسادانانی هه‌یه له‌ بواره‌کانی (کاروباره‌کانی ده‌ره‌وه، به‌رگریکردن، ره‌گه‌زنامه، بازرگانیی ناو‌خۆیی و ده‌ره‌وه، پاره‌ ده‌رکردن، به‌نکه‌کان، هی‌لی ئاسن، خزمه‌تگوزاریی گه‌یاندن، کشتوکال و وزه‌ی ناو‌کی) کانتۆنه‌کان خودموختاریی داراییان هه‌یه، له‌گه‌ل مافی به‌رپۆه‌بردنی کاروباره‌کانی ناو‌خۆیی کانتۆنه‌کان. ئه‌وان ده‌سه‌لاتیان هه‌یه به‌سه‌ر بابه‌تگه‌لی وه‌ک (شاره‌وانییه‌کان، په‌روه‌رده، رۆشنیریی (که‌لتور)، نیزامی گشتیی (سه‌قامگیری) و ژیرخان. ده‌سه‌لاته‌ هاوبه‌شه‌کان (کو‌چکردن و ئاسایشی گشتیی و ناو‌خۆیی) ده‌گری‌ته‌وه. حکومه‌تی ناوه‌ند و کانتۆنه‌کان هه‌ردوولا ده‌سه‌لاتی سه‌پاندنی باجیان هه‌یه.

15- پاشماوهی دهسه لاته کان (دهسه لاته کانی تر):- ټو دهسه لاتانه ی که ماونه ته وه بو کانتونه کان ده گه پینه وه.

16- دادگه ی دهستووری (بالا ترین دادگه ی په یوه ست به بابه ته دهستووریه کان): دادگه ی فیدرالی هر چه نده بالا ترین دادگه یه، که چی دهسه لاتی پیدا چوونه وه ی دادگه ریبه کانی نییه.

17- سیستمی رامیاری یه که پیکهینه ره کان:- یه که ټه نجومه نی یاسایی:- په رله مان، یان ټه نجومه نی ده ولته (Kantonsrat, Grosser Rat or Grand Conseil) ټه ندانمان راسته وخو ه لده بژیردرین. به نیسبه ت کانتونه کانی (ټه پینزل ټینه ر رۆدن و گلاره س) ه وه (ټه نجومه نیکی (کراوه) ده ره وه) ش هیه بو سه رجه م ده نگده ران (ټه م ټه نجومه نه شوینی پارله مان ناگریته وه. به لکو پاشکو و ته واو که ریته ی. ټه نجومه نه ده ولته تیبه کان له (5) پینج تا (9) نو ټه ندانمان پیکدین.

ټیبینی: سیسته مه رامیاریه کانی کانتونه کان زور له یه کدیبه وه جیاوازن.

18- سه رۆکی حکومت- یه که پیکهینه ره کان:- سه رۆک یان وته بیژی ټه نجومه نی به ریوه بردن (کارگیری) له لایهن (په رله مانه وه) داده مه زریت. ټو سه رۆکایه تیبه هه موو سالیک ده گورپت (سه رۆکایه تیبه کی خولاوه).

خشته ی (2)

هیما ئابووری و کومه لایه تییه کان

205 بلیۆن دۆلاری ئه مریکی (سالی 2002)	1- GDP کۆی داهااتی گشتیی سالانه
28357 دۆلار (سالی 2002)	2- پشکی تاک له داهاات
684.8 بلیۆن دۆلار (ئه یلول- 2003)	3- قهردی نیشتمانیی (ده ره کی)
78.6 بلیۆن دۆلار (سالی 2002)	4- قهردی لاهه کی (ناراسته وخۆ) نیشتمانیی
2.5% (سالی 2002)	5- ریژه ی بیکاریی نیشتمانیی
جنیف- 5.4% (سالی 2003)	6- یه که ی بیکه ینه ری خاوه ن به رزترین ریژه ی بیکاریی
ئه پینزل ئینه ر- رۆودن 0.9% (2003)	7- یه که ی بیکه ینه ری خاوه ن نزمترین ریژه ی بیکاریی
زیاتر له 95%	8- ریژه ی خوینده واریی هه رزه کاران
5.5%	9- خه رجیی نه ته وه یی بۆ په روه ده وه ک ریژه ی سه دی له داهااتی گشتیی
79.0 (سالی 2001)	10- ته مه نی چاوه روانکراو به سال
27.5 بلیۆن دۆلار (سالی 2002)	11- داهااتی حکومه تی فیدرال له گومرگ و باجو سه رچاوه هاوشیوه کان
34.6 بلیۆن دۆلار (سالی 2002)	12- داهااتی یه که بیکه ینه ره کان له

سیستمی فیدرالی له‌چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

	باج و گومرگ و سه‌رچاوه هاوشیوه‌کان
5.7 بلیۆن دۆلار (سالی 2001)	13- یارمه‌تییه‌کانی فیدرال بو‌یه‌که پیکهینه‌ره‌کان
به‌شداریکردنی داهااتی فیدرال به‌گویره‌ی توانستی دارایی کانتۆنه‌کان پییره‌و ده‌کریت.	14- میکانیزمه‌کانی هاوسه‌نگی (یه‌کسانیی) کردن

ھىند

نووسىيى: جۇرچ ماشىئۇ GEORGE MATHEW

1- دىرۇك و پەرەئەستاندى فېدرا لىزم

رووبەرى ھىند (3.28) مىليۇن كىلۇمەترى دوجايە و ژمارى دانىشتووانەكەى لە سالى (2002) دا (1.048) ھەزارو چلو ھەشت مىليۇن كەس بوون. ولاتى ھىند پانتايىەكى فرەوانى پاشخانى ئەتنى و زمانەوانىي و فەرھەنگ و كەلتورگەلى ھەمەجۆرى ھەيە.

ھىندستان لە (28) ويلايەت و (7) ھەوت ناوچەى يەكگرتوو (UTS) پىكھاتوو، (بە دەلى ىشەوہ كە ناوچەى پايتەختى نىشتمانىيە) و لە رووى سەرچاوہ سرووشتييەكانيان و توانستى كارگىرپى و بەرھەمەكان و كارو دەستكەوتى ئابورويىيانەوہ لە يەكترى جوداوازن. ھىشتاش ولاتەكە ھەژارىي و نەدارييەكى چرى تىدادايە. بەپىي ئامارەكانى (1999 - 2000) ھوہ نزيكەى (260) دووسەدو شەست مىليۇن كەس لەژىر ھىلى ھەژارىيدان ((26% ى سەرجمەى دانىشتووانان))، كەچى سالى (2000 - 2001) ھىند توانيى كۆى داھاتى گشتيى سالانەى بە رىژەى (6%) بەرزكاتەوہ.

سالی 1858، له دوای یهك سه دهی حوكمی كۆلۆنیالیی له لایه ن (كۆمپانیای هیندی خۆره لاتی به ریتانییه وه) تاجی به ریتانیی به پڕیوه بردنی ولاتی هیندی گرتە دەست و شیوه حوكرانییه کی ئیجگار ناوه ندیی (مه ركەزی) دامه زریئرا كه ده سه لاته كانی یاسادانان، جیبه جیكردن و ئابووری ولات تیایدا له دهستی (حاكمی گشتیی) دا كۆكرا بوونه وه، كه وهك بریكار (نوینەر) ی حكو مه تی به ریتانیا كاریده كرد .

ئه وه بوو، ناسته نگه كانی به رده م پیره وكردنی حوكمی نیوه ندیی بوونه هوكار بو دابه شكردنی ده سه لاته كان كه به پیی قانونی سالی (1861) ی ئه نجومه نه كان و دواتریش قانونی (مینتۆ-مۆرلی) (Minto Morly) جیبه جیده كران. خودموختاری هه ریمایه تیش به پیی قانونی (Montague-Chelmsford) ی سالی (1909) هاته ئاراوه، ئه وهی پره نسپی (حكومه تی به رپرسیار) ی له هه ریمه كاندا خسته پروو. ئه گه رچی بو ته نها چەند كاروباری دیاریكراویش بوو بیت.

له و ماوه یه دا حكومه تی به ریتانیا به په رۆشه وه خه ریکی جله وگیری بی بزوتنه وهی نیشتمانیی هیندو چه سپاندنی ده سه لاتی خۆی بوو به سه ر ئه و ولاته دا.

جا، (راپۆرتی كۆمیسسیۆنی سیمۆن سالی 1930) و (كۆنفرانسی میزی بازنه یی) و دواتریش (قانونی حكومه تی هیند سالی 1935) هه موویان هه ولدان بو گه یشتن به و ئامانجه بوون.

قانونه که هی حکومتی هیند ئاورپۆتیک بوو له بونیادی فیدرالی ده ره به گیی ئه و سه رده مه دا که کاری بو هینانه دی فیدراسیۆنیک ده کرد به ریگهی پیکه وه ریکخستنی ناوچه کانی هیندی به ریتانیایی و ویلیه ته هیندییه کانی ناسراو به ویلیه ته شازاده ییه کان که له لایهن شاهانه وه حوکم ده کران. ئه و ویلیه ته شازاده ییه نه له وه دا سه رپشک کرابوون بچنه ناو فیدراسیۆنه که وه، یان نه. وه ختیکیش ره زامه نندیان به ده ستنه هات فیدراسیۆنه که ئه و کاریگه رییه ی نه ما وه که نه خشه ی بو کیشرابوو.

قانونه که هی سالی 1935 ییش ده سه لاته یاساییه کانی له نیوان ئه نجومه نه کانی یاسادانانی هه ریمه کان و نیوه نددا دابه شکراو، هه ریمه کان له سنووری دیاریکراوی خۆیاندا بریتیبوون له یه که گه لی کارگیریی ئۆتۆنۆمی خاوه ن ده سه لاتی سنووردار. تا ئه و جیگه یه حکومتی هیند رۆلی حکومتیکی فیدرالی ده دیت له به رامبه ر حکومته هه ریمایه تیه کاند، به بۆ ویلیه ته شازاده ییه کانه وه. ئه و ریکخستنه ییش به هه لگه رسانی جهنگی دو هه می جیهانی کۆتایی پێهات.

هیندستان له (15) ی ئابی (1947) دا سه ره به خۆیی به ده سه ته یئا. ده ستووره که شیی رۆژی (26) ی نۆ قه یمه ری (ته شرینی دو هه م) ی 1949 دا له لایهن (ته نجومه نی پیدا چوونه وه ی ده ستوور) ه وه په سه ندکراو، رۆژی (26) ی کانونی دو وه می سالی 1950 خرایه به رکاره وه. ده ستووره که پێشبینی ناوه ندیکی به هیزی ده کرد. هه ر چوارده ویلیه ت و شه ش ناوچه

یه کگرتووه کان به گویره ی ئه و چوارچیوه میژوو بیانه یانه وه که تیایدا
حوکمکرا بوون و به ریوه بر درابوون دابه شکرانه وه.

سالی 1955 (کۆمیسۆنی ریکخستنه وه ی ویلیه ته کان) هاته
دامه زراندن. واش دانرابوو ریکخستنه وه یه کی ناوچه یی له سه ر ئه م
پره نسپانه وه بنیات بنریت: (پاراستن و به هیژکردنی یه کی تی و ئاسایشی
هیند، یه کشیوه یی و چۆنیه کیی زمان و که لتور، ههروه ها به ته نگه وه هاتنی
لایه نه کانی دارایی و ئابووری و کارگیژی، فاکته ری زمانه وانیی چونکه
زمان په یوه سه ته به ناسنامه ی سۆسیۆ- که لتوورییه وه (که لتووری
کۆمه لایه تی) و، رۆلی هه ره گرنگی هه بو له بریاردانی دووباره
ریکخستنه وه ی یه که پیکه ینه ره کانیدا. بۆچوون و ابو که ئه و قانونه ی
به نیوی (قانونی ریکخستنه وه ی ویلیه ته کانی سالی 1956) ی لیکه وه وه،
ئه وه ی به شیوه یه کی سه ره کیی ویلیه ته کانی له سه ر بناغه ی ئه و زمانه وه
ریکخستنه وه که له ده قه ره که دا قسه یان پیده کرا ده شیا چاره سه ری گونجا
ده سه بر بکات بۆ کیشه گه لی هه مه چه شنه ی وه که نایه کسانیی ئابووری،
په ره سه ندنی لاسه نگ و ناریک، یاخود بالاده سه تبوونی چین و توژی تاییه تی.
هه ر له سالی (1956) هوه ژماره یه که پیشقه چوون له ویلیه ته کاندا
ئه نجام دراون، هه ره تازه ترینیان دروستکردنی سی ویلیه تی بچووکی نوئ
بوون له باکووری خۆره له لاتدا (چاتیسگار، جه هارکاندو ئۆتارانچان) که له

مانگی ته‌شرینی دوه‌می سالی 2000دا له ویلایه‌ته‌کانی دیکه‌وه دابریئران.

ئو دهمی ده‌ستوره‌که‌ی تیادا نووسرا خه‌می هه‌ره گه‌وره‌ی (باوکانی دامه‌زینەر) ئه‌وه‌بوو یه‌کیته‌ی و یه‌کپارچه‌یی هندستان بپاریژن که له‌کاتی سه‌ربه‌خویدا زیتر له (600) شه‌ش سه‌د ویلایه‌نگه‌لی شازاده‌یی جوداوازی له‌ته‌ک ناوچه‌کانی هیندی به‌ریتانیاییدا هه‌بوون. بیگومان له‌هیچ شوینیکی ده‌ستوره‌که‌دا ووشه‌ی (فیدرالی) باس نه‌کراوه - ده‌ستوره‌که ده‌لیت: (هیند "یه‌کیته‌ی ویلایه‌ته‌کانه" و مه‌رکه‌زییه‌تیکی به‌هیز ده‌خاته روو).

بی. ئار. ئامبده‌کار (B. R. Ambedkar) ئه‌ندازیاری ده‌ستووری هیندستان گوتوو‌یه: "به‌کاره‌ینانی ووشه‌ی (یه‌کیته‌ی) وه‌ک قۆناغیک وابوو" کۆمیته‌ی نووسینی پرۆژه یاساکه ویستی ئه‌وه روونکاته‌وه که: "ئه‌گه‌رچی هیندستان ده‌بووا بیته‌ (فیدراسیۆنیک) ده‌ره‌نجامی ریککه‌وتنیک به‌ ده‌ستپیش‌خه‌ریکردنی ویلایه‌ته‌پیکه‌ینه‌ره‌کانی نه‌بووه". له‌کاته ئاساییه‌کاندا هیند وه‌کو (فیدراسیۆن) کار ده‌کات، که‌چی، له‌ بارودۆخه‌ نا ئاساییه‌کاندا ده‌کرئو و روشیداوه که بیته‌وه به‌ ولاتیکی مه‌رکه‌زیی یه‌کپارچه‌ و یه‌کگرتوو.

2- (مادده‌ و مه‌رجه ده‌ستووریه‌کان سه‌باره‌ت به‌ فیدرالیزم)

هیند کۆماریککی فیدرالیی خاوهن سیستمیککی په رله مانیه و له 28 یه که ی به شدار پیکهاتوه، که (3) سیانیا و هک له سه ره وه دا باسکراوه ته نها به م دوايانه دروستکرا بون. په رله مانه فیدرالییه که ی دوو نه نجومه نییه (دوو نه نجومه نی هیه)، له راجیاسابها (Rajya Sabha) (یان نه نجومه نی ویلایه ته کان) - نه نجومه نی ته پهر هاوس) و لۆک سابها (The Lok Sabha) (یان نه نجومه نی خه لک - لۆوه ر هاوس) پیکدیت. تویژره وه و زانایان نه وانه ی له ماوه ی نه و په نجا ساله ی دوايیه دا له باره ی هیند وه لیکۆلینه وه یان کردوه، سیستمی رامیاریی هیندیان به وه وه سپکردوه که (فیدراسیۆنیککی بی فیدرالیزمه) و به شیوه ی هه مه جوړ ئاماژه یان به فیدرالیزمه که ی داوه و هک (هه ره وه زیی، که بۆ جیبه جیکردن شیاوه، تازه بابه ت، بهرپرسیار، په رله مانتیاریی، جه ماوه ریی (گه لی)، یاسادانه ر، تاییه ت به کیپرکی، دارایی، بنیاتنراوه، نه خوازراو یان (پرواله تی).

هه رچییه ک بی ت، ره گه زی فیدرالییه ت و هک پره نسیپیککی شاراوه بووه له سیاسه تی فه رمانه رهاوی هیندستاندا سه ره رای چهندان هه ولی (نیوه ند) بۆ قۆرخکردنی ده سه لاته کان و زه وتکردنی مافی ده سه لاتی دادگه ریی ویلایه ته کان بهرپرگای قانونه کانی په رله مانه وه. له ده ستوردا چهند ماددیه ک هه ن که رپگه به (نیوه ند) ده دن ده ست به سه ر مافه کانی ویلایه ته کان دابگری ت. یه که م: له ژیر مادده ی (249) دا هاتوه (نه گه ر راجیا سابها - ته پهر هاوسی په رله مان - رابگه یه نی ت، به بریاریک که 2/3

دوو له سهر سیی ئەندامه ناماده بووه کان لاگیریی لیبکه نو دهنگی بو بدنه بو مه بهستی ریکه وتنو بهرژه وهندی نه ته وهیی، که په رله مان پیوسته قانونان دهرچوینیت به له بهرچا وگرتنی ههر بایه تیک له سهر (لیستی دهولت) حسابکرایت، ئەوا په رله مان بو هیه و ده توانی ئەو کاره به ئەنجام بگه یهنی). بریارییکی لهو جوړهش بو ماوه یه ک سال بهرکارده بیته و، دهشکرئ بو سالیکی دیکهش دریتبکریته وه. خشته ی حه وته می دهستورده که ئەرکه کان و دابه شبوونی دهسه لاته کان له نیوان حکومه تی یه کیتی و حکومه ته کانی ویلایه ته کاندایاریده کات. (لیستی یه کیتی) 97 برگه یی و (لیستی ویلایه ت) به 66 برگه و (لیستی هاوبه ش) دهسه لات و مافه کان به 47 برگه وه هه نه. هه ندی له به ندو ماده گرنگه کانی (لیستی یه کیتی) تایه تن به: بهرگری، ووزه ی ناوکی (ته توم)، راوئیکاریی دیبلۆماسیی و نوینه راتیکردنی بازرگانیی، ره گه زنامه (هاولاتیبون)، راده ستکردنه وهی گومانلیکراو و تاوانبار، بازرگانیکردنی نیوان ویلایه ته کان، پیداچوونه وهی حیساباته کان، دهرکردنی پاره و دراو، ههروه ها چاودیری و سه ریه رشتی کردنی یاسایی و ئالوگوریی دهره کیی. له کاتیکدا (لیستی ویلایه ت) له نیوان شتهای ترده ئەوانه له خۆده گریته: نیزام و ئاسایشی گشتی، حکومه تی خۆجیه ته ی، ساخله میی و ته ندروستی گشتیی، پیوه ندیی و گه یاننده کان، کشتوکال، ماسیگرتن، بازرگانیکردن له نیو ویلایه ته کاندایا. باجو گومرگ و پۆلیس. ئەمه و، یاساکانی تاوان،

جہنگل و دارستانہ کان، نہ خشہ و پلانڈانانی ئابووری و کۆمہ لایہ تی (سۆشیال)، یہ کیتیہ کانہ بازارگانی، پەرورده و دەستبہ سەرکردنی کاتیی چہند ماددہ یہ کی گرنگی ناو (لیستہ ہاوبہ شہ کهن). ئەمەو، بہ تیپہ ربوونی سالان گۆرانکاریی بہ سەر لیستہ کاندات ہات کہ لہ بہرژوہ ہندیی حکومہ تی (ناوہند) دا بوون.

دوہم ہرگہی دەستووریی کہ ماوہ بہ (نیوہند) دەدات مافہ کانہ ویلا یہ تہ کان قۆرخ بکات ماددہ ی (250) یہ. بہ پیی ئەو ماددہ یہ پەرلہ مان بۆی ہہ یہ یاسا بۆ ہەر بابہ تیکی نیو (لیستی ویلا یہ ت) دەر بکات بۆ سەر جہم یان ہەر بہ شیکی ہیندستان.

لہ کاتی راگہ یانڈنی باری (نا ئاسایی) دا، حکومہ تی نیوہند بہ پیی ماددہ ی (352) دەسە لاتی ئەو ہیشی ہہ یہ بریار بدات کہ ی (باری نا ئاسایی) پیویست دە بیئت. باری نا ئاسایی بہ پیی ماددہ کہوہ لہ مانگی ئۆکتۆبہری سالی 1962 دا راگہ ینرا (کیشہ و قہیرانی - سینۆ - ہیند) و سالی 1968 ہە لۆہ شینرایہ وہ. ہەر وہا لہ مانگی کانونی یہ کہ می سالی 1971 (شہر لہ گہ ل پاکستان) داو، مانگی ئاداری 1977 ہە لۆہ شینرایہ وہ. ہەر وہا، پەرلہ مان بہ سوود وەرگرتن لہ ماددہ ی (250) پینج بابہ تی لہ (لیستی ویلا یہ تہ کان) دابریوہ و، پینج ہرگہی خستۆتہ سەر (لیستی ہاوبہ ش) و 3 سی ہرگہیشی ہاویشتۆتہ سەر (لیستی یہ کیتی) یہ وہ. ئاوہا، بۆ نمونہ، قانونی دەستوورہ کہ (سیہم گۆرانکاریی) سالی 1954

سیستمی فیدرالی لهچەند ولاتیکی جیہاندا 2005

خشتەى ھەوتەمى گۆرپى و چاککردو پانتایى ماددەو برگەکانى (لیستى ھاوبەش)ى فرەوانترکرد. ئەمەیش پەیوەست بوو بە بازرگانى ناوہوہو دەرہوہو، بەرھەمھێنان، ھینان و دابەشکردنى بەرھەمە پىشەسازىیەکان، خۆراک، ئالىکى ئازھلو گاگەلو لۆکە (پەمۆ)وہ. بە یاسای دەستور سالى 1956 (چاککردنى شەشەم) حکومەتى یەکىتى دەسەلاتى پیدرا کە راددەىەکی زیاتر باج لەسەر کەلوپەلى بازرگانى نیوان ویلاىەتەکاندا بسەپىنیت.

قانونى دەستور سالى 1982 (چاککردنو ھەموارکردنى چوارەم) دەسەلاتى بە (یەکىتى) داوہ لە بازرگانىکردنى نیوان ویلاىەتەکاندا گومرگ لەسەر ھەناردەى شتوومەك دابنىت. قانونى دەستور سالى 1976 (چلو دووہمین ھەموارکردن) گۆرانکاریى زۆرى لە خشتەى ھەوتەمدا کردوہو، بەراگواستنى ئەو برگانەى پەیوەستن بە (پەرورەدە، جەنگەلستان، پاراستنى ژيانى گیاندارو رووہکی کىویى، کیشو پىوانەکان) لە (لیستى ویلاىەتەکانەوہ بو سەر لیستى ھاوبەش)، لە ھەمووی گرنگتر، گۆرانکارییە کە دەسەلاتى بە (یەکىتى) داوہ. بو بلاوکردنەوہى ھىزەکانى لە ھەریەك لە ویلاىەتەکانداو، لەھەمان کاتیشدا کۆنترۆل بەسەر ھىزە چە کدارەکان بوخۆى بەیلىتەوہ. بەمەش کۆنترۆلى حکومەتەکانى ویلاىەتە پىوہندیدارەکان بەسەر ئەو ھىزە چە کدارانەوہ کە بلاوکرانەتەوہ کەمدەکاتەوہ.

سیپھەم بڕگە ئەوێ ریگە دەدات بە (نیوهند) دەست بخاتە کاروباری دادگەریی ویلایەتەکانەو ماددە (356)ه. بە حوکمی ماددەکەو (فەرمانی سەرۆک) که بەهۆیەو حکومەتی نیوهند دەتوانی راستەوخۆ دەست بەسەر حکومەتی ویلایەتیکدا بگریت لەسالی 1950هوه پتر له سەد جارن بەسەر ویلایەتەکاندا سەپینراوه، ئەمەیش رەخنە توندو دژواری وپروژاندوو بەوێ که دەستدریژییە بۆسەر تاییبەتمەندی فیدرالیی هیندستانو، سالی 1994 (دادگە هەرەبالای هیند) بپاری ئەویدا که دەسلاتی حکومەتی (نیوهند) بە حوکمی ماددە (356) بۆ لیبەخستنی حکومەتی ویلایەتیکو لادانی لەسەر حوکم دەسلاتیکی رەها نەبووه، بەلکو دەسلاتیکی مەرجدار بووه.

چاکسازی له دستووری هینددا دەکری بەسی ریگە ئەنجام بدریت: یەکم: ئەو بڕگە و ماددانە دستوور که (ناشیت بە دستوور هەموار بکریت) دەتوانی پەرلەمان بە زۆرینەیهکی ساکار (تاسایی) بیانگۆزیت. دووهم: لهچەند باریکی (حالت)تردا، دەبیت پرۆژە یاسایەک لههەر یەکیک له ئەنجومەنەکانی پەرلەماندا بخرینەروو (پیشکەش بکریت) و لههەر دوو ئەنجومەنەکاندا تپەربیت بە زۆرینەیهکی لهکۆی گشتی ئەندامەکانی ئەو ئەنجومەنەو زۆرینەیهکی که که مەتر نەبیت له 3/2 دوو لەسەر سیی ئەندامانی ئەو ئەنجومەنە، ئەوانە ئامادە و بەشداریی

دەنگدانە کە بوون. بە دەستەبەرکردنی رەزامەندیی سەرۆکیش دەستورە کە
هەموار دەکریت.

سپهه‌میش: دەربارە ی ئەو ماددانە ی کار لە بونیادی فیدرالی ولاتدا
دەکەن وا پێویست دەکات رەزامەندیی دەستە ی یاسادانانی لانی کەم
نیوە ی ویلایه‌تە کان مسۆگەر بکریت.

دوابەدوای ئەجماندانی ئەو رێشوینانە ی له خالی دوو هەمی سەرەودا
باسیان لێوە کراوە بەر لەوە ی پرۆژە یاساکە بۆ وەرگرتنی رەزامەندیی
سەرۆک بخریت بەردەم سەرۆک کۆمارەو.

لە لایەکی ترەو پێوەندییەکانی نیوان حکومەتی نیوەندو ویلایه‌تەکان
زۆر کات ئالۆزو پرکێشە بوو، بۆیە کە دەستەبەرکی یاسایی بەناوی
(ئەنجومەنی نیوان ویلایه‌تەکان) دامەزرێنراوە بە مەبەستی تاوتوێکردنی
پێوەندییەکانی نیوان ویلایه‌تەکانەو. ماددە ی (263)ی دەستور دەلیت
"ئەگەر هەر کاتێ بۆ (سەرۆک) دەرکەوت کە بەرژەوەندیی گشتی تێدایە
ئەوا بۆی هەیه ئەنجومەنێک دامەزرێنیت و سروشتی ئەرکەکانی بۆ دیاریی
بکات. بەشیوەیه‌کی گشتیی، ئەنجومەنە کە ئەم کارانە ی پێ سپێرداوە:

1. توێژینه‌و و ئامۆژگاریکردن دەربارە ی ئەو ناکوکییانە ی دەشی
لە نیوان ویلایه‌تەکاندا روویاندا ییت.

2. پشکین و گهنگه شه کردن له سهر ئه و بابه تانه ی هندی یان هه مو و ویلیه ته کان، یا خود (یه کیستی) و یه یان زیاتر له ویلیه ته کان بهر ژه وه ندییه کی هاوبه شیان تیادا هه بیئت.
3. راسپاردن و په سه ندر کردن، به تاییه تی راسپاردنی په یوه ست به ریخستن و هاوتاکردنی سیاست و کار کردن بهر چا و کردنی هه ر بابه تیک که کیسه ی له سهر بیئت و مایه ی نا کوکی و گفتو کردن بی.
- (دادگه ی هه ره بالایی هیندستان) پارێزگاری ده ستوری هینده، (مادده ی 124) له ئیستادا، دادگه که له دادوهریکی سه ره کی (سه رۆک) و 25 دادوهر پیکدی که له لایه ن سه رۆکی ولاته وه دامه زریتراون. دادگه له کیسه گه لی نیوان ویلیه ته کان و کیسه کانی نیوان (یه کیستی) و ویلیه ته کاندای دواین سه رپشک ده بیئت. تیبینی کراوه که دادوهریی و ده سه لاته کانی دادگه ی هه ره بالایی هیندستان له سروشت و مه و دایان له ئه وانیه ی له لایه ن بالاترین دادگه کانی ولاتانی تر دا پیاده کراون فره وانترن.
- ده سه لاته کانی باجدانانی (یه کیستی) و ویلیه ته کان لیک جودا کراونه ته وه.
- لیستی یه کیستی 12 دوانزده بابه تی باجدانان له خو ده گریت و ، لیستی ویلیه ت 19 نوزده بابه ت، ههروه کو دامه زراوه خو جیییه کانی شاره کان و لادیکانیش ده سه لاتی باجدانانیا ن هه یه.
- له بابه ته کانی په یوه ست به دارایی ده کری بلین بوچوونی سه ره کیی لایه نگیری مه رکه زییه ت ده کات و به م پییه حکومه تی نیوه ند به هیتر

ده کات. پهره سندنه کانی چل سالی دوایی شه وه نیشانده دات په یانگه و لایه نه نابووریه کان خوازیاری پشتگیری و هاندانی جوریک سیستمگه لی به پیره بردن بوون که به ته واوه تی له گه ل بیرۆکه و مه فهوومی فیدرالیزمدا ناگوخیین.

مادده ی (280)ی ده ستور ریگه به دروستکردنی (کۆمسییۆنی دارایی ناوه ندیی) ددهات له لایه ن سه رۆکی ولاته وه هه ر پینج سال جاریک. شه کۆمسییۆنه له سه رۆکیک و چوار شه ندامی تر پیکدیت که سه رۆکی ولات دایانده مه زرینیت. کۆمسییۆن راسپارده و ریئمای پویست له مه ر پیوه ندییه داراییه کانی ویلیهت و نیوه ند پيشکه ش ده کات. راسپارده کانیشی له سه ر بنه مای خه ملانندیکی قول له باره ی پینگه ی دارایی حکومه ته کانی نیوه ندو ویلیه ته کان و ههروه ها پرس و راگۆرینه وه ی فره وان له گه ل خاوه ن پيشه کانداسه رچاوه ده گرن.

ریژه یه کی سه دیی دیاریکراو له سه رجه م باجو گو مرگه کانی نیوه ند بو ویلیه ته کان ته رخانکراوه. کاتی حسابکردنی پشکی گو مرگ و باجه کانی ناوه ندیی و به خشیش و یارمه تییه کان به مه به سستی لیده رهینانی به شی ویلیه ته کان. کۆمسییۆنه که ریژه ی هه نارده کان له نیوه ندوه بو ویلیه ته کان ره چاو ده کاتو، راسپارده کانی خۆی راده گه یه نیت شه وه ش له سه ر بنه مای گریمانه ی شه وه که سپاردن و پیدانی باجو به خششه کان له نیوه ندوه بو ویلیه ته کان نابو له 37.5% له سه دای سه رجه می داها ته کانی نیوه ند له

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

باج و گومرگو بواره کانی دیکه وه تیپه ر بکات. سالی 2002 دوانزدهمین (کۆمیسۆنی دوانزههه می دارایی) دامه زینراو، وای بۆ دانرابوو که راپۆرتی خۆی له مانگی حوزهیرانی 2004دا پیشکەش بکات و ئەم راپۆرتەش دەبوو بۆ ماوهی نیوان 2005-2006 تا 2010-2011 کاری پێبکریت.

کۆمیسۆنی پلاندانان له نیوهندو ئەنجومه نه ئۆتۆنۆمییه کان له ویلایه ته کاندای ئامرازی زۆر گرنگی پێوهندییه کانی نیوان نیوهندو ویلایه ته کانن.

کاتی هیندستان سه ره خۆیی به دهستهینا، نه خشه دانان بووه ئەرکیکی بنه ره تیی بۆ چاره سه رکردنی کیشه کانی (هه ژاری، نه خوینده واری، نه بوونی و که می خۆراک، ههروه ها دواکه وتویی پیشه سازی).

له مانگی ئاداری 1951دا کۆمیسۆنی نه خشه سازی بۆ ئەنجامدانی پرۆسه ی پلاندانان پیکهینراو، دواتریش نه خشه کانی سالانه و پینج سالی دارپێژان و به ئابوورییه که ئەنجامدراون که تیایدا رۆلیکی زۆرتر بۆ کهرتی گشتیی و رۆلیکی که متر بۆ سیکتەری (کهرت) تاییه تی سه ر به ویلایه ته کان ته رخانکرا بوو.

پرۆژه سه ره کییه کان و بهرنامه کان (پرۆگرامه کان) پێویست بوو له لایه ن کۆمیسۆنه که ی پلاندانانه وه په سه ندبکریین بهر له وه ی هیچ ماده ده یه کی

بودجه بۆ خەرجییەکانی دابنرین یان بریاریان لەسەر بدریت. بریاردان و برینەوێی یارمەتی بۆ ویلیەتەکان سەرەکی ترین کاری کۆمیسۆنەکیە. جا، بەهۆی ئەووە کە سەرچاوەکانی پلانە گشتییەکان سنووردان، هەرەها نایە کسانیی لە دابەشبوونی سەرچاوەکان لەنیوان ویلیەتەکاندا هەیە، بەشداریبون لە سەرچاوەکان هەمیشە وەك هۆکاریکی ناکۆکی و ریکنەکەوتن دەمییتتەو لە پێوەندییە فیدرالییەکاندا.

4. **هێزە بزوینەرەکانی رامیاریی سەردەم**

کورتھێنانە سەرەکییەکی دەستور لەو دەبوو کە نەیتوانیوێ حوکمرانییەکی یەکگرتووی بینیتتە ئاراو کە لەژێر سایە دەستە هەلبژێردراوێکان لە گوندو شارۆچکەکاندا بۆ (ناوەند) کار بکات. راستییەکی ئەووەبوو کە بە گەران بەدوای پاکانە و پاساوی پێویستدا بۆ هێشتنەوێ هیندستان بە یەکگرتوویی، ژمارەیک لە برگە و ماددەکانی دەستور سەراوژێرکان. دەرەنجام هیند لە سالتەکانی هەشتاکانی سەدە رابردوودا (بیستەم) رۆبەرپرووی کیشەگەلی (توندوتیژیی، مەترسیی و هەرەشە جیابوونەو، خودمۆختاریی، چارە خۆنووسین، گۆرانکاریی رادیکالی (بنەرەتی) دەسەلاتەکانی بۆ ویلیەتەکانی بوووە. بە لەبەرچاوگرتنی فرەیی و هەمە جۆری کۆمەلایەتی هیندستان، پرنەسیی فیدرالیزم تاکە بناغە خۆراگریی و بەردەوامبوونە کە بۆ دەستەبەرکردنی دەولەتیکی یەکگرتووی بەهێزی هیند دەستبەدات. هەر تەنیا بە

دەولەتییکی شیۆه فیدرالیی دەکریت هەمە جۆریی و پەرشوبلاوییی کەلتووریی - کۆمەلایەتی ولات بەگشتی و ویلایەتەکانی بەتایبەتی بەیەکەو بەسترینەووە و رابگیرین.

هیند گەیشتبووە خالینکەو ئەگەر راستییە کۆمەلایەتی و رامیارییەکان لەسەر ئاستە جوداوازەکان رەچاو نەکرابان ئەوا (یەکیتیییەکە)ی خۆی نەدەگرت و لەنیۆ دەچوو. بۆیەکا، گەران بەدوای ریشوینی دەستووریی بۆ چاککردن و بەرەوپیش بردنی سیستمی فیدرالیی بووئەتە ئەجینداو خالی هەرە سەرەکیی لە کارنامە ی رۆناکبیر و یاساسازان و حزبە سیاسییە پیۆهئیدارەکاندا.

لە سالاەکانی دوای هەشتاکاندا زانرا کە بلاوبوونەووەی بپروکە ی فیدرالیزم خۆی سەپاندوو بەسەر (مەروکوزییەت)دا لەسەر ئاستە ناسەرەکییەکانی دەولەتییدا. هەر بۆیەش حکومەتی یەکیتی (ناوهند) لە حوزەیرانی سالی 1983دا کۆمیسۆنیکی دامەزراند بەنیۆی (کۆمیسۆنی سەرکاریا) (Sarkaria Commission)، بە مەبەستی پیداجوونەو بە ریکخستنەکانی نیوان (یەکیتی)یەکە و ویلایەتەکان، بە لەبەرچاوگرتنی دەسەلاتەکان و ئەرکو بەرپرسیارییەتیییەکان لە سەرچەم بوارەکانداو، هەرۆهەا بۆ دۆزینەووە و راسپاردنی پیۆەرگەلی گونجاو بۆیان.

ئەو راپۆرتە ی لە کانوونی دووهمی 1988دا وەرگیرا هیچ گۆرانکارییەکی رادیکالیی (بنەرەتی)ی لە پیۆهئیدییەکاندا پیشکەش نەکردبوو، بگرە لەگەڵ

چوارچیوهی فیدرالییه دوو- ناسته‌که‌دا مابوووه. (کۆمیسسیۆنه سهرکاریه‌که) ره‌خنه‌ی گرت له‌و مه‌یلی گشتیه‌ی لاگیره‌ی چرکردنه‌وه‌ی ده‌سه‌لآته‌کان بوو له (مه‌رکه‌ز) داو، له‌نیوان شته‌های ترده‌که‌مه‌کردنه‌وه‌ی نه‌و نه‌خشه‌سازیه‌یه‌ی په‌سه‌ندکرد که له‌لایه‌ن مه‌لبه‌نده‌وه (نیوه‌ند) ده‌و سه‌ره‌رشته‌یه‌ی و چاودیره‌یه‌ی کران و تایه‌ته‌ن به‌کایه‌ گرانبه‌هاکانی ویلایه‌ته‌کان سه‌باره‌ت به‌بابه‌تگه‌لی سه‌ر به‌یه‌کیتی له‌نیو (لیستی هاوبه‌ش) دا. هه‌روه‌کو راپۆرته‌که‌تیبینی به‌سوودی نیشاندا له‌مه‌ر پێویستبوونی گواستنه‌وه‌ی هیژو ده‌سه‌لآت بو‌ خوار ناستی ویلایه‌ته‌کان بو‌ ده‌سته‌ هه‌لبژێردراوه‌ ناوچه‌یه‌یه‌کان، که‌چی ته‌مانه‌ وه‌ک فیدرالیزمیه‌ی هه‌مه‌ ناست کورتیان هینا، له‌وانه‌یه‌ بزافی رووه‌و فیدرالیی فره‌ ناست له‌ ناوه‌ندی هه‌شتاکاندا گرنگترین هه‌نگاوه‌کانی فیدرالیزمیه‌ی هیندی بووبیت له‌م سالانه‌ی دوایه‌دا.

پیشتره‌ی هه‌ولێ میژوویی به‌ئاراسته‌ی دروستکردنی رایه‌لی نزمتری حکومه‌ت دراوه‌، وه‌لی، رووکارگه‌له‌ تازه‌کان دیموکراتیترو په‌سه‌ندو جینگیرتربوون.

نه‌و راستیه‌ی که‌ ته‌نجمه‌نه‌کانی گونده‌کان (پانچایات) و هه‌روه‌ها شاره‌وانیه‌یه‌کان هه‌یچ پێگه‌یه‌کی ده‌ستووریان نه‌بووه‌، رینگربووه‌ نه‌ک هه‌ر له‌به‌رده‌م نه‌شوئمانا‌کردن و په‌ره‌سه‌ندنیان، به‌لکو له‌به‌رده‌م دابه‌شبوونی ده‌سه‌لآته‌ ناوه‌ندییه‌کانیشیدا.

دهستورده که به تهنیا دان به (یه کیتی و ویلایه ته کان) دا دهنیت، وه لی، له سه ره تای هه شتاکاندا گفتوگو له مهر پیدانی ره وایه تیی قانونیی و دهستوریی به دهسته ناوچه ییه کانیش دهستی پیکردبوو. تاقیکردنه وه کان له (به نگالی خوړئاوا) 1978 و (کارنه تاکا 1987) و، ههروه ها له (ئه ندر اپرادیش 1987) دا وه لامدانه وهی زور نااسایی دانیش تئوانانیا ن لیکه وته وه. له پرۆژی 15 ی نیاری 1989 دا پرۆژه یاسایه ک- شه ستوچاره مین هه موارکردن) له لایهن سه ره ک وه زیرانی ته وساو ه (راژیف گاندی Rajiv Gandhi) درایه په رله مان تا (پانچایاته کان) بینیتته وه ژیر رکیفی ده سه لاتی ده ستورده وه. ئه م هه نگاهه پیشوازیی لیکرا، به لام، رووبه پرووی به ره له ستیبه کی زور توندیش بوویه وه، ته وهش له سه ره دوو بنه ما:

1- پرۆژه که چاودیری و چاوپوشیی له ویلایه ته کان ده کرد بویه کا وه کو ئامرازیکی (نیوه ند) بو مامه له کردنی راسته وخۆ له ته ک (پانچایاته کاندا) سه یر ده کرا.

2- نمونه یه کی وه کیه کیی (نموزج موحد) به سه ره سه رتاپای ولاتدا ده سه پاند له جیاتی ته وهی ماوه بدات به ویلایه ته تایه تیه کان هه تا وورده کاریه کانی یاسا به گویره ی ره وش و بارودوخه ناوچه ییه کانیا ن دابریژن.

ههروه کو له ده ره وهی په رله مانیشه وه له لایهن پارته سیاسییه کان و روشنیران و هاوولاتیبه پیوه نیداره کانه وه بانگه وازی به ره له ستیکردنی

سیستمی فیدرالی له چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

پرۆژه که بهرزکرایه وه. هه رچه نده پرۆژه که له 15ی ئۆکتۆبهری 1989 له (لۆک سابهاو راجیا سابها) دا زۆرینهی 3/2 دوو له سهه سینی دهنگه کانی به دهستهینا، به لام به دوو دهنگ دۆراو په سه ند نه کرا. له سهه ئاستیکی تر، له وانیه به راگه یاندن و بانگه شهی فره وانتربووبی بۆ فیدرالییه تی هه مه ئاسته وه که ژماره یه که ته نجومه ن پیکه یئیرابوون، له وانیه (ته نجومه نی دارجیلینگ گۆرھا هیل) (Darjeeling Gorkha Hill) 1988، (ته نجومه نی ئوتۆنۆمی بۆدۆلانده) (Bodoland Autonomous Council) 1993، ته نجومه نی خودموختاری ده قه ری ژهاره اند (Jharkhand Area Autonomous Council) 1994، ههروه ها (ته نجومه نی خودموختاری هیل دیستریکت بۆ لاداخ (Autonomous Hill District Council for Ladakh) 1995. ته مانه هه موو یه که ی (لامه رکه زی) نوئ بوون که واتاو گۆرۆتینی زۆرتریان به سیستمی (فیدرالیزمی فره ئاست) به خشیی و، ههروه کو هانده رو پالپشتگرتنیک بوون بۆ ریکخستنی داموده زگا کانی توێژه فره و جوداوازه کان له نیو چوارچیه فیدرالییه که ی هیندیدا.

له ئه یلوولی 1991 دا حکومه تی کۆنگریس به سه ره رۆکایه تی (ناراسیما راو) (Narasimha Rao) دوو پرۆژه یاسای پیشکه ش کرد- یه کیکیان بۆ دهسته و ته نجومه نه کانی دیهات (پانچایاته کان) و ئه ویتریان بۆ کۆمه له و ته نجومه نه ناوخویه کانی شار (شاره وانیه کان) به مه به سستی فره وانکردنی به شداربوونی دیموکراسیانه ی گونده کان و شاره وانیه کان.

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

ئەم پرۆژە یاسایانە لە 23ی کانوونی یەکەمی 1992دا لە پەرلەمان دەرجوینران و سالی 1993 دوابەدوای نزیکی 10دە ساڵ گەنگەشە و گفتوگۆ و بینەوبەرە و بزاقی یاسایی لەسەر جۆرەها ئاستی جیاواز وەك (گۆپین و دەستکاریکردنی هەفتا و سیپهەم و هەفتا و چوارەم) خزانە بەرکارەو. بەم هەموارکردنە 47 چل و هەوت بابەت لە لایەن ویلايەتەکانەو بەۆ ژێر دەسەلاتی پانچاکاتەکان و شارەوانییەکان گۆزرانەو.

گۆرانکارییەکان دەقەرەکانی هۆزەکانیشی گرتەو (بەشی خستە ییئەم لە دەستورەكە) کانوونی یەکەمی سالی 1996. ئەم هەموارکردنە دەستورییە میژووییانە گوزارشت بوون لە ژماریک گۆرانکاریی. یەكەم: پانچایاتەکان و شارەوانییەکان بوون بە پیمانگەگەلی خۆبەریوەبردن ئەك تەنها ئاژانسگەلی پەرەسەندن.

دووەم: ئەنجومەنەکانی گوند (Gram Sabhas) و کۆمیتەکانی پاراستن لە شارەوانییەکاندا بوونە یەكەگەلی بنچینەیی بۆ سیستمی دیموکراتیی. سیپهەم: هەموارکردنەکان چەندان پلە و ئاستی تازەیان لە سیستمەكەدا هیئایە ئاراو- سیستمی پانچایاتەکان لە 3 سی ئاست پیکهاتبوو: لە نزمترین ئاستدا گوند بوو. لە ئاستی ناوەندیدا (بلۆك) بوو، لە سەرەوێ هەموانیشەو ناوچە 0(هەریم) دەهات.

چوارهم: چاکسازییه کان بناغهی دیموکراسییان له وولاتدا فره وانکرد- کورسییه کان له پانچایاته کان و شاره وانییه کاندا له هر سی ناسته کاناندا ده بووا نیستی به هه لئباردنی راسته و خو بۆ ماوهی پینج سالان پرپرکیتته وه، ههروه ها چهندان کورسی هه لئگراون بۆ ئه و گرووپانهی هه تاکو نیستا له دهروهی پرۆسه که دان، وهك هۆزه کان و خه لکانی سه ر به توپژه ناست نزمه کانه وه و ژنانیش.

پینجهم: کۆمیسۆنیکی سه ره خۆی تایبته به هه لئباردنه کان له هر ویلايه تیکدا پیکهینرا بۆ سه ره رشتی و رینماییکردن و کۆنترۆلکردنی پرۆسهی هه لئباردنه کان و ناماده کردنی لیسته کانی تایبته به هه لئباردنه کان و کۆمیسۆنه کانی دارایی سه ر به ویلايه ته کان.

شه شه م: گۆرانکارییه کان بریاریان له سه ر ئه و پره نسپانه دا که ده بووا سه رچاوه داراییه کان به بی زیاد و که م بگۆیزرینه وه بۆ سه ر پانچایاته کان و شاره وانییه کان و، ههروه ها کۆمیتته گه لی نه خشه کیشانی هه ریمه کانیان دامه زانندن. به خششی حکومه ته کانی هه ریه ک له (نیوه ند) و ویلايه ته کان سه رچاوه یه کی گرنگو به هاداری دارایین، به لام چاوه پروانده کریت حکومه ته کانی ویلايه ته کانیس داها تی هه ندیک باج و گومرگی دیاریکرا و بۆ (پانچایاته کان) بگه پرننه وه. له هه ندی حاله تانیسدا ریگه به پانچایاته کان درابوو باجی خو جییی کۆبکه نه وه و داها ته که ی بۆ ناوچه که ی خو یان به کاریینن. له شه نجامی ئه و چاکسازییه ده ستووریانه وه چینیک له

حکومرانی دیفاکتو (نهمری واقع) به بنه مایه کی دیموکراسی فرهوان هاته ناوه وه. پیش نهمه هیند نریکه کی 4963 نهمدامی هه لبریزدراوی له پهرله مان و نهمجومه نه کانی ویلایه ته کانداهه بوو، وه لی، له نیستادا ههر پینج سال جاریک 3سی ملیون نوینهر دینه هه لبریزاردن. که زیاتر له یهک ملیونیان نهمافره تن. ژماره یکی زوریش له گرووپ و کومه له به شدارنه بووه کانی پیشوو نهممیستاکه خراونه ته وه ناو ده زگا بریار به دهسته کانه وه. هیندستان له فیدرالییه کی دوو ناستییه وه (یه کیتی و ویلایه ته کان) رووه و فیدرالیزمی کی فره ناستی خاوه ن داموده زگه کی خوجییه تی (پانچایات و شاره وانیه کان) له سه ناستی ههریم و نهمتریش که بوویه ته سیههم ناست - ههنگاو ده نیئت.

هه ندی له راقه کاران پیانویه نهم پرۆسه یه ته نیا (فیدرالیزمی ئیدرایی) به هیز دهکات و هیچی تر، به و مه به سته ی یارمه تی نوینه رانی دهسه لاته دارایی و کارگیرییه کان بدات و له ویلایه ته وه، بیاندا ته وه به ده زگه و دامه زراوه خوجییه کان. دهسه لاتی کارگیریی و سه رچاوه داراییه کانی داموده زگه خوجییه کان بو پیاده کردنی نهم دهسه لاته نیهان پشت به ریگه ی یاسا دانانه وه ده به ستن که ده بی له لایه ن ویلایه ته وه دهریچوینرین. نهمان خویان هیچ دهسه لاتیکی جیه جیکردن و یاسا سازی و دارایی، یان دادوهری دیاریکراویان نییه.

له بهر ئەمه، به پێی ئەم قوتابخانهیهوه، پێگهی دهستووری ههلبژاردنه کانیش ئەو مانایه نابهخشن که ئەمان سێهەم چین (پله ی) حوکمرانیی بن. ئەمه به ههرحال دیدو بۆچوونیکی سنوورداره له هه مبه ر ئەو گۆرانکارییه دیموکراتیی و سیاسیانهدا که به دیهاتون.

خه لکانی تر پێیانوايه ئەم تیروانین و رییازه گۆرانکارییه کی چلۆنایه تی له کاره کته ری فیدرالیزمی له شیوازی فه رمانرهبوی هیندیدا ده گه یه نی ت. هه ر یه کیك له ویلایه ته کان بوو ته یه که یه کی فیدرالیی که سی چین له خواره خۆیدا هه نه: ناوچه، بلۆک و گوند.

ئهمه ش جوړه فیدرالیزمیکی بێ وینه و تاکه و، هیند پێویسته کۆشش بکات بۆ هاوسه نگییه کی گونجاو، ههروه ها رایه ل و پێوه ندیی دروست بکات له پرۆسه یه کی دیموکراسییانه دا، له (گرام سابها - ئەنجومه نی گوند) وه بۆ (لۆک سابها) له په رله مانی فیدرالییدا، ئەو ریشوینه فره ئاستانه له هیند گوزارشت له نیشانه ی گه رانی نوێ و به رده وام به دوای شیوازی تازه دا ده که ن که گونجاو بی ت له هه مبه ر ئەو فشارانه ی له ئەنجامی په ره ته ستاندنی دیموکراسییه وه دروستبوون.

بۆ ئەوه ی فیدرالیزمی هه مه ئاست کاریگه ری بی ت، له سه ر نیوه ند پێویسته سۆزو خواستیک په ره پێدات بۆ به شدرا یی پیکردنی ویلایه ته کان له ده سه لاته کاندایه شیوه یه کی یه کسان. داهێنان و تازه کردنه وه ی نه ریتی ئامۆژگاریی و کۆمه لایه تی مه رجی پێویستن بۆ پته وکردنی چوارچێوه ی

فیدرالی. شیوهی حوکمی فیدرالیی هیندستان نه گۆرو جیگیر نییه. وهك (ره شیدخان)ی شارهزاو پسرپۆر له فیدرالیزمی هیندی وای بۆده چیت (گه لی هیند خاوهن فیدرالییه تیکه وورده وورده پهره ده سییت. هیند وهك (گه ل)یک نیوسه دهی تیپه راندوووه له تهك ئه وه روتیه شدا به پیی ئه مری واقع (دیفاکتۆ) پیی ناوته نیو بازنه ی فیدرالییه تیکی فره ئاسته وه، ئه وهیش گۆرانیکه جوداوازه له وهی که ته نها (یه کیتییه کی چه ند ویلایه تیك) بیت.

ئه وهیش گرنگه تیبینی ره وتیکی دیاری دیکه ی فیدرالیزمی هیندی بکه یین - سیستمی هه میشه له گۆرانیی حزبی سیاسی. ئه وه بو هه تا هه لپژاردنه کانی په رله مان له سالی 1977دا، (حزبی کۆنگریس) دهستی به سه ر گۆره پانی سیاسی هیندستان داگرتبوو. له گه ل ئه وه شه وه، له وه کاته وه دا چه ندان حزبی هاوپه یمانی تر په یدا بوون تا بینه وه، نه ک ته نها له (نیوه ند) بگه ره له ویلایه ته کانی شدا.

ئاوه ها، له تیمرۆدا، ته نانه ت (پارتی کۆنگره)یش ناتوانی ده سه لاته کان به ته نیا بۆ خۆی قۆرغ بکات، به لکو له سه ری پتویسته داوای پشتگیری و هاوکاری له حزبه کانی هه ریمه کان بکات تا وه کو له ده سه لاتدا بیهیته وه. (حکومه تی ئیستای هیند له هاوپه یمانی 24 حزب پیکهاتوه). (مه به ست سالی نووسینی ئه م لیکۆلینه وه یه، وه رگیڕ - مه جید ئاینگر) ئیستی له هیندستان پتر له (550) حزبی سیاسی تۆمارکراو هه نه، که له نیوانیاندا

به تهنیا (6) شه‌شیان وهك حزبی نه‌ته‌وه‌یی (سه‌رانسه‌ریی) ده‌ژمی‌ردرین، 40 چلیان له‌سه‌ر ناستی ویلایه‌ته‌کاننو (504) یش تهنیا پی‌گه‌ی خۆجییه‌تی (ناوخۆیی)یان هه‌یه. پارتیه هه‌ریمایه‌تییه‌کان یان ویلایه‌تییه‌کان کاریگه‌ریی دیاریان له‌سه‌ر (نیوه‌ند) هه‌یه و به‌م پییه به‌هه‌ند هه‌لگرتنی (نیوه‌ند) تا راده‌یه‌کی زۆر زیادی کردوه، هه‌ر کاتیی حزبی‌ک (یان چهند حزبی‌ک)ی دیارو به‌هیز که هه‌وبه‌ندییه‌کی فه‌رمانه‌ره‌واییان پی‌که‌یه‌ناوه، له‌سه‌ر هه‌ندیی بابه‌تی سیاسی یان به‌رژوه‌ندیی هه‌ریم یان ویلایه‌ته‌وه، پشت‌گه‌یریی خۆیان بکیشنه‌وه ئه‌و وه‌خته حکومه‌تی (نیوه‌ند) توانای مانه‌وه‌ی نامییت.

هه‌ندیی چاکسازیی رامیاریی و ده‌ستووریی له‌ماوه‌ی (3) سئ سالی رابردودا کاریگه‌ریی دیاریان به‌سه‌ر شیوازی فه‌رمانه‌ره‌وایی هیندا جیه‌تلاوه. یه‌که‌مین چاکسازیی گرنگ ئه‌و هه‌موارکردنه ده‌ستوورییانه‌ی که له‌ساله‌کانی ده‌ستپییکی سه‌ده‌ی بیستویه‌که‌مدا جیه‌جی‌کراون. دوابه‌دوای هه‌شتایه‌مین هه‌موارکردنی ده‌ستوور سالی (2000)، سه‌رجه‌م داها‌ته‌کانی یه‌کی‌تییه‌که ئیستا ده‌کرئ له‌گه‌ل ویلایه‌ته‌کان دابه‌ش بکریت. هه‌موارکردنی ژماره (84) هه‌شتا و چواری ده‌ستوور سالی (2002) دیاریکردنی سنووری بۆ ده‌نگده‌رانی ناوچه‌کانی هه‌لبژاردنی پارله‌مانی هه‌تا سالی (2026) هه‌له‌په‌ساردوه. پاساوی ئه‌م هه‌موارکردنه‌ش ئه‌وه‌بوو ئه‌گه‌ر سنووردانانه‌کان هه‌ر له‌سالی (2001)ه‌وه پیاده‌بکراوبایه ئه‌وه ده‌بووا

ئەو ویلیاھتانهی باشوور که له پیداجوونهوه به زیادبوونی ژمارەیی دانیشتووانانیان سەرکهوتوو بوون، بهناھق سزا بدرانایا. ویلیاھتە هیندی زمانەکان لە باکوور که چریهکی زۆری دانیشتووانانیان هەنە، بەم شیۆهیه دەرفەتی زیادکردنی هیژو توانای پەرلەمانییان لەدەستداوە.

هەموارکردنیکی بایەخدارێ دیکە لە یاسای (هەموارکردنی نوینەرایەتی کردنی خەلک) دابوو که سالی 2003 دەرچوووە، سیستمیکی کراوەی پیشکەش کردووہ بو شیۆهیی دەنگدان و لیستەکانی پالیئوراوان لە هەلبژاردنەکان بو (راجیا سابھا - ئەنجومەنی بالاً) و، مەرجهکانی دیکەیشی بو نارهزایی دەربەرین و بەرەرهکانی هەلبژاردنەکان بو ئەو ئەنجومەنە وەلاناوە. ئەندامانی راجیا سابھا لەلایەن ئەندامانی ئەنجومەنەکانی یاسادانانی ویلیاھتەکانەوه هەلەبژێردرین. بەپێی مەرجهکانی پیشتر، دەبووا کاندیدکراو بو راجیاسابھای ویلیاھتییکی تاییەت خەلک و دانیشتووی هەمان ویلیاھت بووایە: مەرجه تازەکان رێگە دەدەن که دانیشتوویکی هەر ویلیاھتیی بۆی هەیه هەلبژێردریت بو راجیاسابھا لەهەر ویلیاھتییکی دیکەیی (هیند)دا. دەشگوترا که ئەم گۆرانکارییە کار لە خودی بناغەیی بنیادنانی فیدرالییەتەکه دەکات.

(کۆمیسۆنی نەتەوهیی بۆ چاودێریکردنی دەستوور) لە شوباتی 2000 دامەزرێنراو لە کۆتایی 2002دا راپۆرتی خۆی بلاوکردهوه و تیایدا زۆر بە دوورو درێژی ریناییگەلی دەربارەیی بنیاد و پیکھینانی حکومەت لە

مەلبەند (نیوهند) و له ویلیه‌ته‌کاندا و هەر و هه‌ها له‌مەر پپوه‌ندییه
هاوکۆییه‌کانی نیوان حکومه‌ته‌ ناوخۆییه‌کانه‌وه‌ دەرکردبوو.

کۆمیسۆنه‌که‌ داوای چاکسازی گشتگیری له‌ سیستمی کۆمیته‌کاندا
کردوو به‌شپوه‌یه‌که‌ کۆسپ و ئاسته‌نگه‌کانی به‌رده‌م پەرله‌مان و
ئەنجومه‌نه‌کانی یاسادانان له‌ ویلیه‌ته‌کاندا نه‌هیلێت. کۆمیسۆن
پیشنیاوی پیکه‌ینانی سی کۆمیته‌ی تازه‌ی کردبوو (به‌هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی
هەندێ له‌ کۆمیته‌کانی ئەو سەرده‌مه‌، ئەوانه‌ی تایبەت بوون به‌ مولک و
خانوبه‌ره‌ (عقارات)، خزمه‌تگوزارییه‌ گشتییه‌کان و ئەنجومه‌نه‌
باشکۆییه‌کانی یاسادانان، ئەوانه‌ی داوایکردبوون بریتی بون له
(کۆمیته‌یه‌کی ده‌ستور- په‌یوه‌ست به‌ چاکسازییه‌کان-، کۆمیته‌یه‌که‌ بۆ
ئابوری نه‌ته‌وه‌یی، کۆمیته‌یه‌کیش بۆ یاسادانان).

سه‌باره‌ت به‌ پپوه‌ندییه‌کانی نیوهند و ویلیه‌ته‌کانه‌وه‌، کۆمیسۆنه‌که‌
ئامۆژگاری به‌هێزکردنی (ئەنجومه‌نه‌که‌ی ئیستای نیوهند و ویلیه‌ته‌کانی)
کرد ئەمه‌ش هه‌ماهه‌نگه‌ له‌گه‌ڵ گیانی فیدرالیزمی هاوکاردا که‌ پپویستی
هه‌یه‌ به‌ له‌یه‌که‌ گه‌یشتنی تایبەتی و متمانه‌ی دوو لایه‌نه‌و چاره‌سه‌رکردنی
بۆ دواخست و به‌په‌له‌ی ئەو کیشانه‌ی سه‌ر به‌ به‌رژه‌وه‌ندیی گشتین.
هه‌روه‌کو پیکه‌ینانی (کۆمیسۆنیکی بۆ ریکخستنی بازرگانیی (نیوان
ویلیه‌ته‌کان) به‌ په‌سه‌ند زانیوه‌، (ماده‌ی 307، ده‌روازه‌ی 42، له‌ لیستی
یه‌کیته‌ی دا) ماده‌ی 307 ئاماژه‌ به‌ دامه‌زراندنی ده‌سه‌لات ده‌کات له‌ لایه‌ن

په له مانه وه بو شه نجامدانی بازرگانیی و ئالوگۆرکردن و چالاکییه پیوه ندیداره کانی تر له نیو سنووری هیندستاندا - واتا ئازادیی ئالوگۆرکردن و قه دهغه کردنیان له ناوه وهی ولاتدا له نیوان ویلیه ته کانی شدا . که چی ده روازه ی 42 له (لیستی یه کیسی) دا ئاماژه بو بازرگانیی و گۆرینه وهی شتوومه ک له نیوان ویلیه ته کاندا ده کات .

پیشنیاریکی پیشوازیلیتکراوی دیکه شه وه بوو که (به ره له ئیمزاکردنی هه ره ریککه وتننامه یه کی نیوده وله تیی که کاریگه ریی بنه ره تیی زۆر گرنگی له سه ره به ره ژه وه ندییه کانی ویلیه ته کاندا هه بیته له مه ره شه و بابه تانه ی له سه ره لیستی ویلیه تدان ، ده بوو حکومه تی یه کیته ی پیشه کی پرس ورا گۆرینه وه له گه ل (شه نجومه نه که ی نیوان ویلیه ته کان) دا بکات .

ده بی لیره دا تیینی شه وه ش بکریت که ئیستی دوو حالته هه نه له (دادگه ی بالای هیندا) له چاوه پروانییدان له لایه ن حکومه ته کانی ویلیه ته کانی (پونجاب و تامیل نادو) وه پیشکه ش کراون بو ناره زایی ده برین له ئیمزاکردنی یه کلایه نه ی ریککه وتننامه ی ریکخراوه ی بازرگانیی نیوده وله تیی له لایه ن حکومه تی (ناوه ندیی یه کیته ییه وه) له سالی 1995 دا .

له ماوه ی دوو کۆبوونه وهی شه نجومه نی نیوان ویلیه ته کاندا مانگی ته شرینی دووه می 2001 و ئابی 2003 ، ویلیه ته کان ده سته که وتی زۆریان به ده سته ینا . له سه ره شه وه ریککه وتن که ده سه لاته زیاده کان شه وانه ی پیشتر بو حکومه تی (نیوه ند) مابوونه وه بو (لیستی هاوبه ش) بگۆیزرینه وه و ،

هەروەها بەیاساکردنی ئەم لیستەیش بە پرس و راکردن لە گەڵ حکومەتەکانی ویلایەتەکان دا بێت.

راسپاردەیه‌کی گرنگی دیکەش کە ئەنجومەنی نیوان ویلایەتەکان قەبوولی کرد ئەو بوو حکومەتی نیوهند دەبوو بۆ دامەزراندنی پارێزگاکان پرس بە سەرەك وەزیری ویلایەتەکەو بەکاتو، حکومەتی نیوهندیش بەئینی داو بە پێی دەستورەکە هەموار بەکات.

هەروەها کۆبوونەوێکە (سرینگار Sringar)ی ئەنجومەنی نیوان ویلایەتەکان لەبارە (ماددە و مەرجه‌کانی) حالەتی لەناکاو (تەواری)ی سەر بە ماددە (356) گفتوگۆی کرد و چەند بریارێکی دیاریکراوی لە سوود و بەرژەوێکی ویلایەتەکان دەرکرد و بەهۆیانەو سنووریک دانرا بۆ خواست و ئارەزوو ناپەرەکانی حکومەتی یه‌کیتی (یه‌گرتوو) بە لەبەرچاوترنی دیاریکردن و چارەدانی باری تەنگانە و ناکاوی.

لەبارە (جەنگ دژی تیرۆرزمەو، مافی بەکارهێنانی هێزی تاییه‌تی له ویلایه‌تیکدا کاتی سەرھەڵدانی حاله‌تیک تەنگانە و ناکاوییدا وەکو مافیکی تاییه‌ت بە حکومەتی نیوهند (یه‌کیتی یه‌کە) سەلمینرا.

بەلام، لەبارەکانیتردا پرس و راویژکردن لە گەڵ ویلایەتەکاندا بە پەسەند زانرا. هەروەکو هێنانە ئاراوی سیستمیک بۆ ئالوگۆرکردنی ئەفسەرانی هێزە چەکدارەکانی پۆلیس لەنیوان یه‌کیتی و ویلایه‌تەکاندا پەسەندکرا بوو.

ئەنجومەنەکە (نیوان ویلایه‌تەکان لێکۆ 247 راسپاردەکانی (کۆمیسۆنی سارکاریا) و (230) یانی پەسەندکردن و (170) شیان هەر پێشتر کاریان پێکرا بوون.

ئەنجومەنە که له دوایین کۆبوونەوهیدا بریاریدا که ئیتر لەوهودوا بیته کۆرو دوانگهیهک بۆ دەستنیشانکردنی مەسەله بایه خداره کانی په یوهست به فیدرالیزمی ههروههزیی (هاوکاریکار) و گرنگیدان به چاپه مەنی و په خش و بلاو کردنه وهی چه مکه کۆمه لایه تی و ئابوورییه کانی. کاروچالاکیه کانی ئەنجومەنە که (ISC) ئەو پانتاییه روو له فره وانبوونه که له ئیستادا ویلایه ته کان له بونیادی فیدرالیزمدا وه دەستیانه یئاوه عه کس ده کاته وه.

پروژهی به فیدرالیبوون له هیندستاندا گۆرو ته ووژم به خووه ده گریت. یاریزانه سه ره کییه کانی پروژه کهش بریتین له (سه ره ک کۆماری هیندستان، دادگهی بالا، کۆمیسسیۆنی مه لبه ندیی هه لپژاردنه کان و کۆمیسسیۆنی نه ته وه یی بۆ مافه کانی مرۆق، وههروه ها ریکخواه کانی کۆمه لگهی چالاک و زیندووی هیندستان و راگه یانندن - میدیا - به هه مان شیوه یاریکه ری سه ره کیی و کاریگه رن له پروژه که دا. هیچ ساتیکی سستوخاو - ناخۆش و بی ئومیدی له گۆمه لگهی هیندستاندا بوونی نییه و، سرووشتی زبرو (تووندی) سیاسه ته هه میشه له گۆرانکارییه کانی هیند ته نیا و ته نیا ویلایه ته کانی به هیتر و کۆتوبه نده گورچکبه کانی (نیوه ند) یان لاوازو بی هیتر کردووه.

خىستەي ژمارە (1)

ھېما رامبارىي و جيوگرافىيە كان :

<p>نيودەھى 28 ويلايەتن:</p> <p>ئەندراپرادىش. ئاردوناخال پرادىش. ئاسام. بېھار چھاتىسگار. گۆوا. گوجارات. ھارىانا. ھىماچال پرادىش. جامۆكشمير. جھارخاند. كارناتاكا. كەرالا. ماديا پرادىش. مەھاراشترا. مانىپور. مەگھالايا. مىزۆوارم. ناگالاند. ئۆرىسا. پونچاب. راجاستھان. سىككىم. تامىل نادو. تريبورا. ئوتارانچال. ئۆتار پرادىش. بەنگالى خۆرئاوا. 7 ھەوت يە كىتتى ناوچەي:</p> <p>دوورگە كانى ئەندامان و نىكۆبار. چاندىگار. دادرا و ناگار ھاقەلى. دامان و دايو. لاكشادويب. پۆندىچارى و دەھى.</p>	<p>شارى پايتەخت ژمارە و جۆرى يە كە پىكھېنەرە كان</p>
<p>ئاسامىي. بەنگالى. گوجاراتى. ھىندىي كانادا. كشمىرىي. كۆنكانىي. مالايالام. مانىپورى. مارادى. نىپالى. ئۆرىيا. پونجاپى. سانسكرىتىي. سىندى. تامىل. تەلوگو. ئوردو.</p>	<p>زمانە فەرمىيە كان</p>
<p>3287590 كىلۆمەترى دووجا.</p>	<p>رووبەر</p>
<p>راجاستھان:- 342239 كىلۆمەترى</p>	<p>رووبەر - فەروانتىن يە كەي پىكھېنەر</p>

سیستمی فیدرالی له چه نند ولاتیکی جیهاندا 2005

دووجا.	
گووا Goa – 3702 کیلومتری دووجا.	رووبه- بچوو کرتین یه که ی پیکهینهر
1048279000 (سالی 2002).	کۆی (سهرجه م) دانیشتوانان
<p>ئوتارپرادیش 16.1%. مه هاراشترا 9.4%. میزورام 8.7%. بیتهار 8.1%. بهنگالی خۆرئاوا 7.8%. ئاندرپرادیش 7.4%. تامیل نادۆ 6%. مادیا پرادیش 5.9%. راجاستهان 5.5%. کارناتاکا 5.1%. گوجارات 4.9%. ئوريسا 3.6%. کهرالا 3.1%. ئاسام 2.6%. چهارخاند 2.6%. پونجاب 2.4%. دادراوانگار هاقه لی 2.1%. جهانیسگار 2%. هاریانا 2%. دهلی 1.3%. جامؤکشمیر 1%. ئوتارانچال 0.8%. هیمچال پرادیش 0.6%. تریپورا 0.3%. مانپور 0.2%. میگھالایا 0.2%. ناگالاند 0.2%. نارونچال پرادیش 0.1%. گووا 0.1%. چانديگار 009%. یۆندیچیری 009%. سککیم 005%. دورگه کانی ئەندامان و نیکۆیار 003%. دامان و دایۆ 001%. لاکشادویپ 0.006%.</p>	<p>دانیشتوانانی یه که پیکهینهره کان ریژه ی % سهدی بۆ کۆی دانیشتوانان</p>
کۆماری فیدرالیی - سیستمی پهرله مانتاریی	سیستمی سیاسی - فیدرالیی
سهرۆک ئەقولپه کر جینولاییدین عهبدولکه لام، سهرۆک له لایه ن دهسته یه کی	سهرۆکی ویلایه ت- فیدرالیی

سىستىمى فېدېرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

<p>ھەلبۇزاردن كە يېكھاتوۋە لە ئەندامانى ھەلبۇزۇردراۋ لەھەردوۋ ئەنجومەنەكانى پەرلەمان و ياسادانەرانى وىلايەتەكانەوہ بۇماوہى (5) پىنج سال ئەلدەبۇزۇردىت. دواين ھەلبۇزاردن لە تەموزى 2002دا كراوہ (ھەلبۇزاردنى داھاتوۋ بېيارە لە تەموزى 2007دا بىرئىت).</p>	
<p>سەردەك وەزىر (شى ئاتال بېھارى فاجىايى لە 1998 ھوہ). سەردەك كۆمار سەركردەى ئەو پارتە يان ھاوپەيمايىسەى زۆرىنەى لايەنگرانى وەزىرەكانى لە (لۆك سابھا)دا ھەي بە سەردەك وەزىران دادەمەزىنئىت. ئەنجومەنى وەزىران لەلايەن سەرۆكى كۆمار لەسەر پىشنىيازى سەرەكۋەزىرانەوہ دادەمەزىنئىت. (ھەلبۇزاردنەكانى داھاتوۋ بېيارە سالى 2004 ئەنجام بدىت).</p>	<p>سەرۆكى حكومت - فېدېرالىيى</p>
<p>دوۋ ئەنجومەنىي:- پەرلەمان ئەنجومەنى بالا - (Upper House) - راجيا سابھا (ئەنجومەنى وىلايەتەكان)، لە 250 كورسىيى زىاتر نايتت، 12 دوانزە ئەنداميان سەرۆك كۆمار دايندەئىت و ئەوانسەى دىكسەيش لىھىرئىگى نوئىنەرايەتىكردى رىئەبىيەوہ (دەنگى تاك كە بۇى ھەيە بگوئىزىتەوہ) بۇ خولىكى</p>	<p>بونىادى حكومت - فېدېرالى</p>

سىستىمى فېدرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

<p>شەش سالى لەلايەن ئەندامانىي ئەنجومەنەكانى ياسادانانى ويلايەتەكانو ناوچەكانەو ھەلدەبۆتدريين، ھەردوو سال جارېك سىيەكەكيان (3/1) ھەلدەبۆتدريينەو. ئەنجومەنى پايين- لوك سابھا (ئەنجومەنى گەل). زۆرتريين ژمارەى ئەنجومەنەكە 552 ئەندامن. ئەندامان بە ھەلبۇتاردنى راستەوخۆ ھەلدەبۆتدريين. تەنيا دوو ئەندام لە كۆمەلگەى ئەنگلۇ- ھيندىي. لەلايەن سەر كۆمارەو ھەلدەبۆتدريين ئەگەر بە بۆچوونى خۆى ئەو كۆمەلگەيە لە ئەنجومەنەكەدا ۋەك پىويست نوينەرايەتى نەكرابى. لوك سابھا لەو رۆژەو ى بۆ يەكەمىن كۆبوونەو ى دەستنيشان كرابييت ماو ى پيىنج سالان بەردەوام دەبى.</p>	
<p>(85) نوپىننەر</p>	<p>ژمارەى نوينەران لە ئەنجومەنى پايىنى جكومەتى فېدرالىي لەو يەكەيەى زۆرتريين ژمارەى دانىشتووانانى ھەيە- ئۇتار براديش.</p>
<p>لاکشادويپ/1- پۇنديچپىرى/1- دوورگەكانى ئاندامان و نيكۇيار/1- چانديگار/ 1- دادارواناگار ھاقەلى/1-</p>	<p>ژمارەى نوينەرانى ئەو يەكەيانەى كەمترين ژمارەيان ھەيە لەنيو ئەنجومەنى بالايى جكومەتى فېدرالييدا.</p>

سىستىمى فېدېرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

<p>دامان و دايو / 1- سىككىم/1- مىزۆرام/1- ناگاندا/1.</p>	
<p>ئەندراپرادىش/18، ئاروناچال پرادىش/1، ئاسام/7، بېھار/16، چھاتسگار/5، گۆوا/1، گوجارات/11، ھارىانا/5، ھىماچال پرادىش/3، جامۇوكشمير/4، جھارخاند/6، كارناتاكا/12، كەرالا/9، مادھىاپرادىش/11، ماھاراشترا/19، مانىپور/1، مىگالايا/1، مىزۆرام/1، ناگاندا/1، ئۆرىسا/10، پونجىاب/7، راجاستھان/10، سىككىم/1، تامىل نادۇ/18، ترىپورا/1، ئوتارانچال/3، ئوتارپرادىش/31، بەنگالى خۇرئاوا/16. تېبېنى: ناوچە يەكگرتوۋەكان لىرەدا نىنە.</p>	<p>دابەشېبونى نوئىنەرايەتتى لى ئەنجومەنى بالاى حكومەتى فېدېرالدا</p>
<p>ھكومەتى فېدېرالان دەسەلاتى گىشىگېرى ھەيە بۇ ياساسازى پىتر لى (97) بابەتاندا (ۋەكو): بەرگېرى، كاروبارى دەرەۋە، گەيانىدن و پەيۋەندى، دارايى و لىدانى پارە، كاروبارى بانكەكان و گومرگ)، لى كاتىكدا ويلايەتەكان دەسەلاتى تەواويان ھەيە بەسەر (66) بابەتدا، ۋەكو (پۇلىس و ئارامىي و نىزامى گىشتىي، كىشتوكال و ئاودىپىرى، پەرۋەردە، تەندروسىتىي گىشتىي و ھكومەتى خۇجىيى). كەچى (47) بابەت ھەنە</p>	<p>دابەشېبونى دەسەلاتەكان</p>

سیستمی فیدرالی لهچەند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>دەسەڵات بەسەریاندا ھاوبەشییە وەکو (پلاندانانی ئابووری و کۆمەڵایەتی، قانونی تاوانکاران، یەرورەدە، کۆنترۆڵکردنی دانیشتوانان، نەخشەدانانی خێزانی، کۆنترۆڵکردنی کار و کرێ و نرخ). لەروودانی ھەر ناکۆکییەک لەنیوان قانونی فیدرال و قانونی ویلايەتدا سەبارەت بەھەر بابەتێکی ھاوبەشی دەستوورییەو، سەرکەوتن بۆ قانونی فیدرال دەبێت.</p>	
<p>دەسەڵاتەکانی تر بۆ یەکیتییەکە دەگەرێتەو.</p> <p>ماددە ی تر پەيوەستن بە پێوەندییە کارگێرییەکانی نیوان یەکیتییەکە و ویلايەتەکاندا و بازرگانیی نیو ویلايەتەکان و پێوەندییەکان و گواستەنەوی فیدرالی و زمانی رەسمییەو.</p>	<p>دەسەڵاتەکانی تر</p>
<p>بالاترین دادگە هیندستان، لە دادوهرێکی سەرۆک و چەند دادوهری دیکە پیکدیت کە ژمارەیان لە 25 تێپەرێنەکات لەلایەن سەرۆکی هیندستانەو دامەزرێتێن.</p> <p>دادوهران لەتەمەنی 65 سالییدا خانەنشین دەبن.</p>	<p>دادگە دەستووری (بالاترین دادگە کار لە کیشە دەستوورییەکاندا دەکات)</p>
<p>ئەنجومەنگەلی یاسادانان (قیدهان سابھا Vidhan Sabha) لەنیوان 32 ھەتا</p>	<p>سیستمی رامیاریی یەکە پیکھێنەرەکان</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>425 ئەندام پیکدین، بەشیۆهیه کی ئاسایی بو خولیکی 5 پینج سالی هەلدهبۆتیردین. هەندێ لێ ویلایهتە گەورەترەکان ئەنجومه نیکی بچووکتی یاسادانانیان هەیه پییدهگوتیت ئەنجومه نی یاساسازیی (قیدهان پریشاد Vidhan Prishad).</p>	
<p>سەرۆکی ویلایهت- پارێزگار، له لایه ن سەرکۆماره وه داده مەزۆنیت، به راسپاردە و پەسەندکردنی سەرە کۆهزیران، بو ئەوهی ماوهی پینج سالان خزمەت بکات. سەرۆکی حکومهت- سەرە کۆهزیر سەرۆکایه تی ئەنجومه نیکی وهزیران ده کات که له ئەنجومه نی یاسادانانه وه وه رگراون.</p>	<p>سەرۆکی حکومهت- یه که پیکهینه ره کان</p>

خشته ی ژماره (2):

هێما نابووری و کۆمه لایه تیبه کان

<p>کۆی داها تی گشتیی سالانه GDP 2.7 تریلیۆن دۆلاری ئەمریکی (2002). پشکی تاک (هەر تاکیک) له داها ت 2570.9 دۆلاری ئەمریکی (سالی 2002). قهردی نیشتمانیی (ده ره کیی) 97.3 بلیۆن دۆلاری ئەمریکی (2001). قهردی لاوه کیی ناراسته وخۆ 82.6 بلیۆن دۆلاری ئەمریکی.</p>	
--	--

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>رئژهی بیکاری نیشتمانیی 8.8%.</p> <p>یه که ی پیکهیننه که زۆرتین رئژهی بیکاری هه بی: گووا Gao - 13.6%.</p> <p>یه که ی پیکهیننه که نزمترین رئژهی بیکاری هه بی: گوجارات و راجاستهان 0.8%.</p> <p>رئژهی خوینده واریی هه رزه کاران (گه نجان) ته مه نی 15- و به سه ره وه 58%.</p> <p>رئژهی خه رجیی له کۆی گشتییی داها ت بو پهروه ده 4.1%.</p> <p>هیوای ژیان به سال 63.3 (سالی 2001) داها تی حکومه تی فیدرال له گومرگو سهرچا وه گه لی هاو پیته نند (2002-2003) 45.6 بلیۆن دۆلاری ته مریکی.</p> <p>داها تی یه که پیکهیننه ره کان له گومرگو سهرچا وه هاوشیوه کان 31.4 بلیۆن دۆلاری ته مریکی (2002-2003).</p> <p>یارمه تییه کانی نا وه ند (فیدرال) بو یه که پیکهیننه ره کان 11.5 بلیۆن دۆلاری ته مریکی (2002-2003).</p>	
<p>به خشش و یارمه تی مه رجدارو بی مه رجیش. هه ره ها پشک و به ش له باجو گومرگی فیدرالی و بو ویلیا ته ته کان ده نی در دین له سه ره راسه پارده ی (کۆمیسپیۆنه کانی دارایی) سه ره به خۆ وه.</p>	<p>میکانیزمه کانی هاو سه نگی (یه کسان) کردن</p>

به لژیکا

شانشینی به لژیک Kingdom of Belgium
نووسینی: نه ندریا لیکورس Andr'e Lecours

1- دیرۆک و گه شه کردنی فیدرالیزم

به لژیک دیموکراسییه کی بچوکی ئه وروپای خورئاوایه، رووبه ره که ی (32545 کم 2) و، ژماره ی دانیشتوانانه که ی که میک له 10 ده ملیون که س زیاتره، پیناسه ی رامیاری ولاته که له خه سله تی فره زمانیدا به رجه سته یه، نیوه که ی باکووری به لژیکا، فلانده رز- نیشه نیی کومه لانی هۆله ندیزمانه کانه (که نزیکه ی 6 شه ش ملیون ده بن و، به فله میش (Flamish) ئاماژه یان بۆ ده کریت، که چی، به شه که ی باشوور، والونیا، (Wallonia) که 3.3 سی ملیون و له ده یا سی ملیون یکن، فره نسیزمانن. وه لی، ئه م تابلوزمانیه به بوونی ژماره یه کی که می دانیشتوانانی جه رمانیزمان له باشووری

رۆژها لاتدا شیوینراوه که نزیکهی (70.000) هه فتا هه زار که سیکن، ههروه ها برۆکسلیه کان (Brussels) (یه ک ملیۆن کهس) که که وتۆته سه رووی سنووره زمانیه کانه وه به لام، به زۆری زمانی فه ره نسی تیايدا زاله. توندوتیژی نیوان گروپه زمانیه کان هه ره له سه دهی تۆزده مه وه هه میشه ئادگاریکی ناوه ندیی سیاسه تی به لژیکی بووه، ئه وه یش به دوو دابه شبوونی بنه په تی تره وه له م ده وله ته لیکنراوه دا گرفتار بووه که بریتیبوون له ئاین و چینایه تی.

کیشهی درێژخایه ن و هه میشه یی پیوه ندیه کۆمه لایه تییه کان وه کو له سیاسه ته کانی نه ته وایه تی / ئاینیدا ره نگیداوه ته وه بزوینه رو داینه مۆی پرۆسه ی نووی به فیدرالییونی ده وله تی به لژیک بووه.

سنووره کانی ئیمپرووی به لژیکا له شانشینى هۆله ندیه وه داپرینراون و سالی 1830 له لایه ن که سایه تییه کی بورژوازی فه ره نسییه وه که دژی سیاسه ته کانی شاویلیمای یه که می (ئۆپرینج) بووه له مه پ زمان و ئاینه وه، کراونه ته ده وله تیکی سه ره به خۆ (به لژیکا).

به لژیکا، وه کو ده وله تیکی یه کگرتووی ناوه ندیی زۆر به هیزو، سه ره پای نه بوونی برگه و ماده ده ی فه رمیی ده ستوویی تایبه ت به

به کارهینانی زمانه وه، به ته واوه تی کاریان به زمانی فره نسیمی ده کرد.

ئه م ره وشته له لایه ن پتی بورژوا ته قلیدییه فله میشیه کانه وه ئه وانه ی به لژیکیان وه ک نیشتمانیکی جووتزمان و دوو که لتووریی ده دی، مایه ی قه بولکردن نه بوو. هر له م دیدگه یه شه وه، وه ختی بزوتنه وه ی فله میشی سه ریه له داو که وته خه باتکردن به مه به سستی به ده ستهینانی یه کسانیی بو هۆله ندیی نه ژاده کان له گه ل فره نسیمانه کاندا. ئیتر، وپرای به ره له سستی کردنی کومه لانی خه لکی فره نسیمان، یه کسانیی فره میی به پیی یاسا له سالی 1898 دا هاته کایه وه، ئه وه یش به قانونی دی قریندت - کورمانس (De Vriendt- Coremans Law) بوو هر چه ند زمانی فره نسیمی وه ک زمانی سه ره کیی و زال مایه وه.

دواتر بزاقی فله میشی هه ولیدا پیگه یه کی فره میی بو ره وشی جووتزمانی بو هه رییه فله میش زمانه کان ده سته بهر بکات وه لی، ئه م داخوایانه یان، به تایبه تی ئه وانه ی سه باره ت به باشوور، رووبه پووی به ره له سستییه کی به هیزی فره نسیمانه کان بوونه وه.

له م حاله ته دا بزاقی فله میشی چالاکییه کانی خوی له پانتایی فره وانی ولاته وه به ره و به شه کانی باکوور گوپزرایه وه تا ره وشی فره زمانی به شیوه یه کی ره سمیی بو ئه وی بچه سپینیت. ئه م

ئامانجه شیان به شیوهیه کی فره وان له ساله کانی 1930 یه کاندایه به دیهات و چه ند یاسایه کی زمانیی بۆ ره واییدان به فره زمانیی ناوچهیی ده رچوینران. هه رچی فره نسیمانه کانیش بوون (بزووتنه وهی والۆون) یان پیکهینا به مه به سستی به ره له سستی کردنی داخواییه کانی بزاقی فله میشی. یه که مین په رچه کرداریشیان ئه وه بوو داوای گێرانه وهی به لژیکیان ده کرد بۆ ره ووشی به ره له سالی 1830، به لام که (بزاقی فله میشی) رۆژ دواي رۆژ به هیتر ده بوو، ئه مان ستراتژییه تی خۆیانیان گۆری و، فره نسیمانه کانیان له (فلاندرز) و دواتریش له (بروکسل) پشتگۆی خست و چاویان بریه ده قهری (والونیا) که زمانی فره نسی تیا دا زال و به ده سه لات بوو.

کیشه که ی پیوه ندیی کۆمه لایه تی له پاش جهنگی دوهمی جیهانیدا ئه وه نده یتر به ره و گرژی و ئالۆزی چوو وه ختیک له ئه نجامی هه لۆیستی شا لیۆپۆلدی سیهه م له مه ر ته رخان کردنی پاره بۆ قوتا بخانه کان زنجیره یه ک کیشه و هه را هه ردوو کۆمه لگه زمانیه کانی دژی یه کتری کردنه وه. سیاسه توانان هه ولیاندا له ری به هیتر کردنی ره ووشی (فره زمانیی) ناوچه ییه کان به هۆی دانانی یاساگه لی تازه ی زمانیه وه ئه و گرژی و ناکوکیانه دامرکینه وه. ساله کانی 1962-1963 ژماره یاسایه ک ده رچوینران که چوار هه ری می زمانییان دروست کرد: - (فلاندرز) فره زمان، (والونیا) ی

فره زمان، (برۆکسل)ی جووتزمان، له گه ل ناوچه یه کی (جه رمانیزمان).
ئه وجا به زنجیره یه ک سه ر ژمیر کردنی دانیش توانان تخووبی قه له مپه وی
زمانه کانیا ن ده ستنیشان کردن و، کۆمۆنه کان و شاره وانیه کان خرا نه
نیو هه ری می زمانی گونجاوی تایبته به خۆیا نه وه. سنووره که ش
دواتر له سالی 1963 وه چیتر کاری پئنه کرا، به وه ی که
سه ر ژمیرییه که وه کو ئامرازیک بۆ سازدان و گونجاندن وازی لیته ئرا و،
به هیوای په ره پیدانی زیاتر به یه کسانیکردن بایه خی پتر درا به
چه سپاندنی یه کزمانی کارگێرییه وه. وه لی، ئه م ستراتیه ته ش
سه ری نه گرت چونکه گرژی له ساله کانی شه سته کاندایه دامه زراندنی
حزبه تازه دروستبووه کانی کۆمه لگه کاندایه هر دریه ی کیشا. ئه م
حزبانه ش (فۆلکسونی) نه ته وه یی فله میشی و (راسیمبله مینت
والوون)ی سه ره به هه ری می والوون و، به ره ی (دیموکراتیکی
فرانکۆفۆنه کان) که له (برۆکسل) دامه زرابوو، ئه مانه فشاری
هه لبژاردنی سیاسی به رچاویان خستبووه سه ره پارتیه
ته قلیدییه کانی وه ک (دیموکراتی مه سیحی، سۆشیا لیست و
لیبراله کان). حزبه سیاسییه ته قلیدییه کان، که ناچارکران خه باتی پتر
له کیشه کانی کۆمه لایه تی خه لکدا (له نیو کۆمه ل) بکه ن، په ره ی
زیاتریان به باله زمانیه کاندایه، ساله کانی هه فتا کان له سه ره بنچینه ی
زمانی ئینشقا قیات تیکه وت.

ئوهی راستی بیّت، تایبه تمه ندییه کی که سیستمی سیاسی به لژیکی هه یه تی: بریتییه له سیستمی پارتایه تییه که ی!

له ولاتی به لژیکادا ههچ حزبیکی نه ته وه یی بوونیان نییه، بگره پارتیه کان گشتیان تایبهت به زمانه کانن. وهک دهره نجامی ریوشوینه هاویشک و یه کگرتووه کانی به لژیکا، ئه م گۆرانکارییه بووه هوی دابه شبوونی زیاتری له ژیانی کۆمه لایه تی و سیاسی دا، بۆ نمونه: سه ندیکا و یه کیتییه کانی بازرگانیی ئه گهرچی به فه رمیی یه کگرتووه نوینه رایه تی به ره یه کی گشتیی و هاوبه ش ده کات له به رامبه ر ده سه لاته گشتییه کاندا، وه لی، په ره ی به چه ندین گروپی جوداوازیش داوه بۆ کاری زمانه وانیی. هه روه ها چه ند دامه زراوه ییکی خۆبه خش و ژماره یه ک ریخراوی کۆمه لگه ی شارستانی (مه ده نی) پیکهاته گه لی دووجه مسه ربیان بۆ خۆیان هه لبژاردبوو پیاده یان ده کرد.

به فیدرالبوونی به لژیکا هه نگاو به هه نگاو جیبه جیکرا. زۆران چاکسازی ده زگه یی و ده ستووری له ساله کانی 1970، 1980، 1988 و هه روه ها 1993 دا ئه نجامدران. هۆکاری سه ره کیی بۆ سروشتی په ره سه ندنی پرۆسه که ئه وه یه که پارتییه فله میشییه کان و فه ره نسیمانه کان مۆدی لگه لی فیدرالیزمی جوداوازو هه مه جوریان په سه ند ده کرد. لایه نه فله میشییه که داکوکیان له فیدرالیزمیکی دوو قۆلی ده کرد بۆ هه ردوو کۆمه لگه زۆرینه یه کانی زمانیی و که لتووری،

که چی سه رکرده کانی فه ره نسیمانه کان پییانوابوو فیدرالییه تی سی لایه ن که تیایدا والونییا و برۆکسل و فلانده رزیش یه که پیکهینه ره کانی بن پهیره وی بکریت باشته ره . ناکری ئه ویش نادیده بگرین که ئه م گۆرانکارییه ده ستوریانه هه مان کات له و دانوستاندنانه وه هاتن که توخمیکی گرنگو پیوستی حکومت هه اوپه یمانه کانن، ئه وه ی که تایبه تمه ندیی خوی هه یه له سیاستی فیدرالی به لژیکادا.

ته نگزه کانی له مه ر پیوه ندیی کۆمه لایه تی نیوان گروپه زمانیه کان له سه ره تای پرۆسه که ی به فیدرال بوندا، ئیجگار ئالۆزو دژوار بوون که به سانایی کۆتاییان پینه ده هینرا. له نیوه راستی هه شتاکاندا ره وشه که ته قییه وه، ئه وه ییش وه ختی بوو که، پارێزگاری فۆیرن (the Mayor of V oeren) - به فه ره نسیی پییده گوتری (Fourons) که شاره وانیه کی بچووی (4000) چوار هه زار که سیی بوو له سالی 1963 دا له (والونییا) داپرینرابوو خرابووه سه ر فلانده رز ئه و پارێزگاره رازینه بوو زمانی هۆله ندیی (Dutch) له کاروباره فه رمیه کاندا به کاربهریت وه کو له یاسادا ری پیدرابوو!

ئه و رووداوه ی (فۆیرن) بووه هۆی پییداچوونه وه ی سالی 1988 به ده ستووره که داو، ریککه وتنو سازش کرا به سه ر

(برۆکسل) که کرایه یه که یه کی فیدرالی هه روه کو پارتییه فهره نسیزمانه کان خؤاستیان بوو، له به رامبه ر ئه وه شدا حزبه فله میشییه کان مافی پاریزگاریکردنیان له که مینه فله میشییه کان ناو برۆکسل به ده ستهینا، له گه ل ریکه و تننامه یه که سنووری شاره که نابی تخوبه کان 19 نۆزده کۆمیۆنه کان تیپه پرنییت. سه ره تای نه وه ده کان بریاری حزبه چه پره وه فله میشییه کان ئه وه بوو که به ره لستی گریبه سستیکی فرۆشتنی چه ک و ته قه مه نیی بو (عه ره به ستانی سه عوودی) بکه ن که سوودی به پیشه سازی (والوون) ده گه یاندو، ئه مه ته نگزه و قه یرانیکی کۆمه لایه تی زۆری نایه وه. ئیتر، ئه وه بوو ئه م ناکۆکی و دووبه ره کییانه بوونه هۆکاری چاکسازییه کان سالی 1993 و به ره سمیی گۆرین و گویزانه وه ی ولاتی به لژیک بو ده وله تیکی فیدرالی.

2- ماده و برگه ده ستوورییه کانیه یوه ست به فیدرالیزم

تایبه تمه ندیی فیدرالیزمی به لژیکا له وه دایه که دوو جوړ یه که ی پیکهینهری جو داواز له خۆده گرییت: کۆمه لگه و هه رییم (ماده کان 2، 3). له ولاته که دا سی کۆمه لگه هه نه (فله میشی، فهره نسیی و جه رمانی) و، سی هه رییمیش (فله نده رز، والوونیا و، برۆکسل).

ئەم خەسلەتە جياكارە سەرنجپراكىشە تايبەتە لە ناوہ پۆكى خەباتى مېژووى (بزاڭى فلەمىشى لەپىناو پاراستنى زمان و كەلتور، لە تىكۆشانى نوپىرى (بزاڭى والون) دا بۆ خودمختارىي (ئۆتۆنۆمىي) ئابوورى رەنگدە داتەوہ و، بەرچەستە بوہ . كۆمەلگە كان لە سالى 1970 دا پىكھېنراون و بەبى دواكە وتن (دەستور) يان پىبە خشراو، بىجگە لە كۆمەلگەى جەرمانىزمان كە سالى 1983 رەوايەتتى دەستورىي بەتەواويي پىدراوہ . ئەو كۆمەلگانە دەسەلاتيان ھەيە بەسەر زمان، كەلتور (رۆشنىرىي)، پەرورەدە و خویندن و كاروبارى كەسىيە تىيدا، ھەرورەكو لە زمانى دوورەگو و تىكە لاوى بەلژىكا دا ھەيانە كە بۆ خزمەتگوزارىيە كۆمەلايە تىيە كانى وەك چاودىرىي تەندروستىي (نەك بۆ بىمەي تەندروستىي كە بەشىكە لە ئەركو بەرپرسىارىيە تىە كانى حكومەتى فېدرال)، ئەو چاودىرىيەش وابەستەيە بە پىوہندىي راستە وخۆي نىوان دەولەت و ھاوولاتيانە وە .

ئەگەرچى ھەرئىمە كان يەكەگە لىكن سنورى زەمىنىي ديارو ئاشكرايان ھەنە، بەلام، كۆمەلگە كان زىتر بە كەسىيەتى زمانىيە وە پەيوەستن تا سنورو زەوى، كە ئەمەيش واىكردوہ بىن بە ئالۆزترىن رەگەزو توخمە كانى فېدرالزىمى بەلژىكى .

ئەندامبوونیشیان بېرگه‌ی (4) چواری دەستوور بېریاری لیدەدات بەگوێرە‌ی هەریمەکانی زمانی و پەچەلە‌ک و بنەچە‌ی خیزانیان و بوونیان لە نەژادی فلەمیشەکان، بۆ ئەو‌ه‌ی داوای ئۆتۆنۆمی رۆشنییری (کەلتووری) بکەن. بەم پێیەش، هۆلەندیزمانەکان لە (برۆکسل) سەر بە کۆمە‌لگە‌ی فلەمیشین، هەمان شتیش سەبارەت بە ئەوانە‌ی لە (فلاندەرن) دا نیشته‌جین هەرودە‌هایە. کەچی دانیشتوانە فەرەنسیزمانەکانی (برۆکسل) ئەندامی کۆمە‌لگە‌ی فەرەنسیین هەرودە‌کو (والۆنیەکان). بە‌هەر‌حال، هەندیک‌ حالە‌تی بە‌دەر لە بیروکە‌ی کۆمە‌لگە‌ی لە‌سەر زمان بنیاتنراودا هە‌یە. بۆ نمونە،

لە‌راستییدا کە‌مینە (سەرەکییە) فەرەنسیزمانەکانی (فلاندەرن) سەر بە کۆمە‌لگە‌ی فەرەنسیی نین، ئە‌مە لە‌بارە‌ی هۆلەندیزمانە کە‌مە‌کانی (والوونیا) ش راستە. بە‌واتایە‌کی تر، کۆمە‌لگە‌گە‌لی وابە‌ستە بە تاکە کە‌سە‌کانە‌و، نە‌تە‌وایە‌تی لاو‌ه‌کییان لە‌نیوان دانیشتوانانی بە‌لژیکادا پیکه‌یتاوه. هەریمە‌کان بریتین لە‌ یە‌کە‌گە‌لی ناوچە‌یی کە‌ وە‌کو وە‌لامدانە‌و‌ه‌یە‌ک بۆ داخو‌ازییە‌کانی والوونیه‌کان سە‌بارەت بە ئابووری هەریمە‌کان دامە‌زینرابوون. فلاندەرزو والوونیا سالی 1980 دەستووریا‌ن داناوه - واتە دە سال پتر لە‌دوای ئە‌و‌ه‌و کە چاک‌سازییە دەستوورییە‌کە‌ی سالی 1970

خواستی کۆ بۆ دروستکردنی ههریمه‌کان، به‌ده‌رکه‌وتووهر -
بپۆکسلش هه‌مان شتی له‌ سالی 1988 دا به‌ ئه‌نجامگه‌یاندووهر .

ههریمه‌کان ده‌سه‌لاتیان به‌سه‌ر ئه‌م بابه‌تانه‌دا هه‌یه‌:
گه‌شه‌سهندنی ئابووری ههریمایه‌تی، نه‌خشه‌سازیی و پلاندانانی
شارستانی، به‌پۆه‌بردنی ده‌قه‌ره‌کان و کۆمۆنه‌کان، خانووبه‌ره،
کاروباری گشتیی و کۆمه‌لایه‌تی، ئاو، ووزه، گواستنه‌وه‌ و هاتووچۆ،
ژینگه‌ و مه‌شق و راهینانی کاروپیشه‌ . (هه‌روه‌کو به‌م دووایانه
رێککه‌وتنه‌نامه‌یه‌ک ئیمزاکراوه‌ بۆ گواستنه‌وه‌ی ده‌سه‌لات به‌سه‌ر
سیاسه‌تی کشتوکالی و بازرگانی نیۆده‌وله‌تی‌یش بۆ ههریمه‌کان).

سالی 1980 (هه‌ریمی فله‌میشه‌ی و کۆمۆنه‌که‌)
ده‌ستووهره‌کانیان کردنه‌وه‌یه‌ک. ئه‌مه‌یش واتای ئه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نیت که
هه‌ردوو قه‌واره‌کان تا ئیسته‌یش له‌ گۆشه‌نیگای ده‌ستوویرییه‌وه‌ له
(فلاندرز) بوونیان هه‌ر ماوه‌، به‌لام حکومه‌تیکی گشتیی فله‌میشه‌ی و
په‌رله‌مانیکیش هه‌نه‌ (له‌گه‌له‌ هه‌ندی لیبه‌ده‌ربوونی په‌یوه‌ست به
بپۆکسل)ه‌وه‌، که‌ به‌هۆیانه‌وه‌ بایه‌خی زیاتر به‌ لاسه‌نگیی و نارپکی
فیدرالیزمی به‌لژیکی ده‌درییت.

هه‌رچی حکومه‌تی فیدرالیشه‌ ئه‌وه‌ ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ر ئه‌م
بوارانه‌دا ده‌شکیت: سیاسه‌تی کاروباری دارایی و پاره‌ودراو،
دادوهریی، ئاسایشی کۆمه‌لایه‌تی، (بیمه‌ی دامه‌زراندن) 0 خانه‌نشینی و

شتهای تر). ههروه ها هندی لایه نی خزمه تگوزارییه کانی له شساخیی (بیمه، که نزیکه ی 90٪ی بودجه ی تهن دروستی ده گریته وه). هندی هاوکاری و یارمه تی گشتی، بهرگری نیشتمانی و ئاراسته کردنی پیوه ندییه نیوده وله تییه کان (هه رچه نده هه ریمه کان و کۆمه لگه کانیش بۆیان هه یه ریکه وتنامه ی نیوده وله تی- نه ختی سنووردار- ساز بدن). بهرگشتی لامه رکه زی پیوستییه کی گرنگ و سه ره کی بوو. له راستییدا، هه ریمه کان و کۆمه لگه کان به سه ر 40٪ له سه دا چلی بودجه ی نیشتمانییدا بالاده ستن: هه رچه نده ئه م سه رچاوه داراییانه له لایه ن حکومه تی نیوه نده وه ده سه ته بهر ده کریت. چاکسازییه که ی سالی 1993 دوو گۆرانکاری سه ره کی و بنچینه یی بۆ ده ستوره کانی ناوه ندو پیوه ندییه کانیا ن له ته ک کۆمه لگه کان و هه ریمه کاندایکه وته وه. گۆرانکاری یه که م بریتیبوو له دووباره پیناسه کردنی پیکهاته و رۆلی ئه نجومه نی پیران (سینات). ئه نجومه نی پیرانی (سیناتی) به لژیکا ئه ندامه کانی خاوه ن دیدو بۆچوونی هه مه جۆر و جوداوازن، له وانه 40 چلیان راسته وخۆ هه لده بژێردرین، و 21 بیستو یه کیان له (ئه نجومه نه کانی کۆمه لگه کانه وه) وهرده گیرین، به م شیوه یه :-

(10 ده ئه ندام له هه ر یه ک له ئه نجومه نه کانی کۆمه لگه کانی

فله میشی و فهره نسیی و (1) یه کیکیش له (ئه نجومه نی کۆمه لگه ی

جهرمانیزمانه کان) ده بن. (10) دهی دیکه شیان سیناتوره کان دایانده مه زریئن. له وه هردوو به شانیه که له پیشه وه ناویان هاتوه. له سه رجه م حاله ته کاندا نه نجومه نی پیران ده توانی له پرژوره ی یاسایه ک بکۆلئته وه و پیشنیازی هه موارکردنی بۆ بکات گه ده شی له لایهن خانیه نوینه رانه وه په سه ند بکری یان نه کریت. هه روه ها نه وه ده سه لاتیشی پیدراوه ده ستپیشکه ری یاسادانان بکات، وه لی، وته ی کۆتایی هه ر بۆ (خانیه نوینه ران) ده گه ریتته وه. سه باره ت به و بابه تانه ی په یوه ستن به پیوه ندییه نیوده وه له تییه کان و بونیادی ده وه تیشه وه پرژه یاساییه کان ده بی له لایهن هه ردووک خانیه نوینه ران و نه نجومه نی سیناته وه به یه کسانیه په سه ند بکریئن. بۆ کیشه کانی کۆمه لگه ش، پرۆسه ی یاساسازی ریوشوینی تاییه ت دینیتته پیشه وه که پیویست ده کات لایه نگیری و پشتگیری لیکردنی زۆرینه ی هه ردووک گروه زمانیه کانی (فله میشی و فه ره نسبی) له هه ردووک نه نجومه ندا (خانیه) و سینات به ده ست بینیت له گه ل زۆرینه ی 3/2 دووسییه کی هه ر یه که له هه ردوو نه نجومه نه کانیشدا.

بۆ نه ندامیه تیش له گروهیکی زمانه وانیه نیو په ره ماندا نه وه له لایهن سیستمی زمانه وانیه نه و ناوچه یه ی هه لبراردنه وه برپاری لیده دریت که پارله مان تاره که ی تیادا هه لبرتیردراوه. به ره سمی

بوونی ئەم گروپانەیش له حوکمی مادده (43) چلو سیهه می دهستوره وه سه رچاوه ده گریت.

دوهه م گۆرانیکاریی که چاکسازییه که ی 1993 هینایه ئاراهه داهینانی هه لێژاردنی راسته وخۆ بوو له ههردوو په رله مانه کانی فله میشی و والوونی که پیشتر ئەندامه کانیان له خانە ی نوینه ره کانه وه ده هینران. په رله مانی فله میشی له ئیستادا (118) ئەندامی راسته وخۆ هه لێژیردراوی هه نه له گه ل 6 شه ش ئەندامی دی که له گروپی فله میشی نیو په رله مانی (برۆکسل) هوه کیشراونه ته وه.

په رله مانی ناوچه ی پایته ختی هه ریمه کهیش که هه ر له سالی (1988) هوه ئەندامه کانی راسته وخۆ هه لده بژیردرین. له ئیستادا 75 هه فتا و پینچ نوینه ری هه نه - شه ستوپینجیان (65) فه ره نسیزمان و 10 دهیشیان هۆله نـدیزمانن. ئەنجومه نه که ی کۆمه لگه فه ره نسیه که ش له سه رجه م ئەندامانی په رله مانی والوونی، له گه ل 19 نۆزده ئەندامی فه ره نسیزمانی نیو په رله مانی برۆکسلدا پیکدیت. کۆمه لگه ی جه رمانیزمانیش هه ر له سالی (1983) وه هه ر (25) بیستوپینچ ئەندامه کانی خۆی به شیوه یه کی راسته وخۆ هه لده بژیردریت.

له ده ره نجامی ئەم گۆرانیکارییه شه دا ژماره ی ئەندامانی (خانه ی فیدرال) بو 150 سه دو په نجا که س که مکرایه وه، که هه ر

به شیوهی راسته خو دینه هه لَبژاردن، ئه وهیش به پیژه وکردنی سیستمیکی ریژهیی بۆ نوینه رایه تیکردن (مادهی 62).

هه ستاییری به رامبه ر پاراستنی که مینه ی فهره نسیزمان له دهسه لاتی جیبه جیکردنی فیدرالدا ره نگده داته وه که له ویدا پیویست دهکات ژماره ی وه زیره جه رمانیزمان و فهره نسیزمانه کان وه کو یه ک و یه کسان بن (برگی 99).. هه رچی سه ره کوه زیرانیسه ئه وا (به ده ر له وه مه رجه) به زۆری له فله میشه یه کان ده بیئت. به شیکی تر له پیکهاته ی دهسه لاتی ناوه ندیی دوانه یی به لژیکا خودی (شا) یه که له ئیستادا ئه لبه رتی دووه مه (Albert II)، که سایه تییه کی زمانه وانیی نییه، وه لی پایه شکۆدارییه ره مزیه که ی له وه دایه که نوینه رایه تی سه رجه م گه لی به لژیکا دهکات ره مزیه که ی جوداوازیی که لتووری یان زمانه وانیه.

له لایه کی تره وه سیاسه تکارانی به لژیکی هه میشه دوو دل بوونه له پیدانی دهسه لاتی بنچینه یی راسته قینه به ده زگه و دهسه لاتی دادگریی سه باره ت به کاروباری سیاسی، له گه ل ئه وه شه وه به فیدرالی کردنی ده ولت هه یج خه یاریکی بۆ نه هیشتنه وه ئه وه نه بی که (دادگه یه ک) دابه زرینن ئه رکی ئه وه بیئت (ره وایه تیی ده ستووریی قانونه کان) بۆخۆی کۆنترۆل بکات به رچا وکردنی دابه شبوونی دهسه لاته کان له نیوان حکومه تی ناوه ندو هه ریمه کان و

پیکهاته که شى له سەر بنه‌ماى زمانى دايك و به‌ره‌لستى کردنى (حکومه‌تى دادوهران) هوه بپيارى لیده‌دریٲ. به‌م شیوه‌یه‌ش (دادگه) که له 12 دوانزه (دادوهر) پیکدیٲ که نیوه‌یان هۆله‌ندیزمان و نیوه‌که‌ى تریان فه‌ره‌نسيزمانن و، هه‌روه‌ها نیوه‌یان (پیشه‌وه‌ر) و نیوه‌یشیان کۆنه‌سیاسه‌توانن که مه‌رج نییه له قانون راهینراپن و مه‌شقیان پیدراپیٲ.

دوو که‌سیش سه‌رۆکایه‌تی ده‌که‌ن - یه‌کێک له‌هه‌ر گروپه زمانه‌وانییه‌که‌وه به‌نۆره‌وه‌یه‌ک له‌دوای یه‌کدا کاروئهرکه‌کانى سه‌رۆکایه‌تی ئه‌نجامده‌هن. شیوه‌ى ئه‌نجامدانى هه‌موارکردنى ده‌ستوورى به‌لژیکا ئیجگار ئالۆزه. چونکه، جارى ده‌بێ پهرله‌مانى فیدرال هه‌لوه‌شیئیریتته‌وه، هه‌لبێژاردنیکی تازه ئه‌نجام بدریٲت و، ته‌نها ئه‌و کاته پهرله‌مانه تازه پیکهینراوه‌که بۆی ده‌بیٲت به‌مه‌به‌ستى ده‌نگدان له‌سه‌ر پيشنیازی پیداجوونه‌وه‌که به‌ده‌ستوور دانیشتنیک سازبدات. وه‌بۆ په‌سه‌ندکردنى پيشنیازه‌که‌ش پیویست ده‌کات زۆرینه‌ى 3/2 دوو له‌سه‌ر سیی هه‌ریه‌ک له ئه‌نجومه‌نه‌کان ده‌سته‌به‌ر بکات. ئه‌م شیوازه له ئیستادا نه‌ختی کۆن بووه‌و باوی نه‌ماوه: چونکه شیوازه‌که له سه‌رده‌می‌کدا داهینراوه که به‌لژیکا ده‌وله‌تیکی یه‌کگرتوی یه‌کپارچه بووه، به‌م پییه‌یه‌که پیکهینره‌کانى ناگریته‌وه و هیچ ئاماژه‌یه‌کیشی بۆ گروپه زمانیه‌کان تیدا نییه.

جیگه ی سه رسو پرمان و سه رنجراکیشانه که پرۆسه ی یاسادانانه که له ئامارّه به کیشه گه لی نیو کۆمه لگه کاندایا پتر داکۆکی له گروپی زمانه وانیه که مینه کان ده کات. زیاتر له وه ی له ده ستوره هه موارکراوه که دا بۆی پینشیا زکراوه .

دوو بره گه ی ده ستووری شیایوی باسکردن له بهر گرنگی و بایه خدان بۆ گونجاندنی رامیاری له کۆمه لگه فره زمانیه کان (یان فره نه ژادیه کان) و بۆ سیستمی فیدرالیزم له به لژیکا .

بره گه ی یه که م بریتیه له شیوازی (زهنگی ئاگادار یان ووریا کردنه وه) که بۆ داکۆکی کردنی زیاتر له فره نسیمانه کان داهینراوه . ئه م شیوازه ریگه به گروپیکی زمانه وانیه له نیو په رله مانی فیدرالیدا ده دات ئه گه ر بتوانی لیستیک به ئیمزای سی له سه ر چواری ئه ندامه کانی خۆی پیشکesh بکات که به شیوه یه کی کاتی مافی ده ستپیشخه ری ئه نجومه نی یاسادانان بۆ یاسایه کی تازه بابته رابگریت که هه ستی به مه ترسی لیوه بگریت بۆ سه ر کۆمه لگه یان هه ره شه یه ک بیته بۆ پیوه ندیه کانی نیو کۆمه لگه (ماده ی 54). ئه و کاته ، ده قی پرۆژه یاساکه بۆ ئه نجومه نی وه زیان (که فره زمانیه تیادایه) ده گه ریته وه و، ئه نجومه ن بۆی هه یه هه مواری بکات یان هه ر وه کو خۆی، به بی گۆرانکاری، بیهیلتیه وه ، له م حاله ته شدا له سه ری پیویست ده بی ئه وه نیشان بدات که

ياسادانەران ھېچ ئەنجامىكى نەرىنى (نىڭگە تىف) لە پېشنىيازەكەى لايەنگرەكانى پېشېبىنى ناكەن، ئەگەر نا ئەو دەبى پېشنىيازەكەيان بېكىشەنەو. ئەم شىۋازى (زەنگى ھۇشياركردنەو) يە مېكانىزمەى ياساسازى بۇ زۆران قانۋونى تايبەتى و پېرەنسىپى فرە زمانى ئەنجۈمەنى كارگىرپى بەيەكەو دەگونجىنىت. ھەرەكو لە ھەرىمى (بېرۇكسل)ى جوتزمانىشدا بەكارھىنراوہ بۇ پاراستنى كەمىنەى فلەمىشپەكان.

دوھەم بېرگە لە بواریەكانى ھاوكارىى نۆدەولەتپىدا دەسەلات بە ھەرىمەكان و كۆمەلگەكان دەدات، بە دەسەلاتى بەستنى پەيمان و رېككەوتنامەشەو لەسەر ئەو بابەتانەى دەكەونە سنوورى قەلەمپرەوى دەسەلاتى خۇيانەوہ (ماددەى 167). لەسەر يەكەكانىش پېويستە حكومەتى ناوہندى لە چالاكىيە نۆدەولەتپىەكانى خۇيانەوہ ئاگادار بكنەوہ، لە راستپىدا ئەگەر حكومەتى فېدرال ھېچ نارەزايىەكى لەمەر پەيمانىكى تايبەتى ھەبى ئەو بۇى ھەيە بابەتەكە بنىرېت بۇ دەستەيەكى رازىكردنى ميانگىر كە لە ئەندامان و نوينەرانى سەرجمە حكومەتەكان پېكھاتووہ و بېرپارىكى بېلايەنانە دەرەكات يان بەراگرتنى رېككەوتنامەكە، يان رېگەپىدانى بۇ ئەوہى كارى پى بركىت و، ھەردو لايەنەكانىش پى رازىدەبن. جا، ئەگەر ھاتوونەگەيشتن بە رېككەوتنىك ئەو بۇ

حکومه تی فیدرالّ هه یه پرؤسه ی ریکه و تننامه که رابگریّت و بیوه ستینیت ته نانه ت بیتو ئەم راگرتنه پیچه وانه ی په یمان و به لینه نیوده وله تیهه کانی به لژیکاش بیت، وه یاخۆ ولاتانی بیانیی، ئەوانه ی به لژیکا پیوه ندیی دیبلۆماسی له گه لئاندا هه یه، یان نییه، تیوه بگلینیت.

سه ره رای ئەم میکانیزمه گه له ی کۆنترۆلکردنیش، یه که پیکه یه ره کانی به لژیک ده سه لاتی فره وانیان له پیوه ندییه نیوده وله تیهه کاندا هه یه که ده کری ئاوا بیته بهرچاو که لۆژیکی فیدرالییه ت به ره و دوایین ئەنجامی کۆتایی خۆیه وه ببات، یانه خۆ پیشبینی بیت بو شیوازیکی ریخراوه یی سیاسی لامه رکه زیی که کارو ئەره که کان تیایدا له یه کتر جوداو دابه شکارو ده بن.

ده زگه یه کی گزنگی دیکه له م باره یه وه (کۆمیته ی هاریکاری و یه کخستنه) که ده سه ته یه کی فره لایه نییه و له م که سانه پیکدیّت: - سه ره کوه زیرانی فیدرالّ، پینج وه زیری فیدرالّ (نیوه ند) و شه ش ئەندامی حکومه ته فیدرالییه کان (ماده ی 31 ی قانونی ناسایی سالی 1980 ی چاکسازییه ده ستوورییه کان). ئەم ده زگه یه به شیوه یه کی یه کسان له نیوان فره نسیمانه کان و هۆله ندیزمانه کادا دابه شکاروه، رۆله که یشی ئەوه یه چاره سه ری بو (ناکۆکیی به رژه وه ندییه کان) بدۆزیته وه، واته ئەو کرده وانه ی به فره مانیکی

حکومی له فیدراسیوننه که دا نه جامده درین که ده شیت کاریگری پیچه وانه ی به سهر فه رمانیکی دیکه وه هه بیټ، ده زگه که به ره وایه تیی (یاسایی) فه رمانه که دا ناچیتته وه، به لکو به دروستیی و شیانیی راسه قینه ی پیوانه وه هه نگاهه کانی نه نجومه نی کارگرییی - جیبه جیکردن - یان نه نجومه نی یاساداناندا ده چیتته وه.

نه وه نه نجومه نی کارگریییی که بوی هه یه زهره مند بیټ، ده توانیټ بابه تی کیشه که بخاته به رده سستی (کۆمیته که) وه وه، نه مه یش پرۆژه ی یاساکه بۆ ماوه ی 60 شه ست رۆژان هه لده په سیټیت وه، له و ماوه یه دا به دوای دۆزینه وه ی ریگه چاره یه کی هاوبه شو سازش له سهر کردندا ده گه ریټ. هه روه ها نه ندامانی نه نجومه نه کانی یاسادانان بۆ یان هه یه به ده نگدانی 4/3 سیټ چواره یه کی نه ندامانی خۆ یان پرۆژه ی یاسایه کی نه نجومه نیکی دیکه بۆ (کۆمیته ی هاوکارییی و یه کخستن) به رز بکه نه وه. نه وجا، نه گه ر له ماوه ی شه ست پرۆژه که دا هیچ چاره سه ریټک په ییدا نه بوو، نه وه گه لاله نامه یاساییه مشتومر له سه رکاروه که ده کریټ قه بوول بکریټ.

هه لبژاردنه سه رتاسه رییه کانی سالی (2003) نه وه ریبارانه ی چه سپاند که له هه لبژاردنه کانی سالی (1999) وه دانرابوون: حزبه لیبراله کان زۆرینه ی کورسییه کانیا ن مسۆگه ر کرد، که چی، حزبه مه سیحیه کان (کریستیان) له حکومتی فیدرال وه ده رنران (دوور

خرانه وه) نه وهیش بو دووه مین جار له ماوه ی نزیکه ی (40) چل سالاندا. حکومت له لایه ن هاوپه یمانیه تی سؤسیالیست- لیبراله وه پیکهینراوه .

ههروه کو پرؤسه ی هه لېژاردنه کانی سال ی 2003

شکستیکی بهرچاوی بو (پارته سه وزه کان) و پیشکه وتنیکی بو (Vlaams Blok) حزبی فله میشی نه ته وه په رستی راستره وی به خووه بینی. گۆرانکاری زۆر له سیستمی پارتیه تیدا بو ئه م هه لېژاردنه کران: (پارتی سرشیاالستی مه سیحی) بووه ته (حزبی سه نته ری دیموکراتی مرؤقایه تی)، (دیموکرات مه سیحیه کانی فله میش) له ئیستادا ناوه که یان بوته کریسته لیژک دیموکراتیش ئه ن فلامز (Christelijk Democratisch en Vlaams) (CD&V) لیبراله فه ره نسیمانه کان ئیستی له ژیر چه تریدکا (سه یوان) چالاکیی ده نوینن به ناوی (بزاقی چاکسازی) (Mouvement Reformatew). له کۆتاییدا، بالی چه پی قۆلکسۆنی نه ته وه یی فله میشی، دوچار ی (ئینشفاق) بووه ته وه و یه ک له پارچه کانی به ناوی سپیریت (Spirit) چۆته نیو سؤسیالیسته فله میشیه کانه وه خوشیان ناوی خوینان ناوه (Socialistische Partij Anders).

هه لَبژاردنه کانی ئەم دواییه نهریت و دهستووری سیاسه ته کانی به لَژیکایان زیاتر چه سپاند که له ئیستادا به باشی جیگیر بووه . سهره رای له باریه ک هه لوه شانده وهی حزبه کۆنه تهقلیدییه کان و دابه شبوونیان به سهر هیله زمانیه کاند، پارتیگه لی سهر به هه مان خیزانی ئایدۆلۆژیاوه له ئیمپرۆدا به یه که وه به شیکن له حکومه تی فیدرال، یاخود له دهره وهی حکومه تدان .

کیشه سهره کییه کانی که رووبه پرووی فیدرالیزی به لَژیکی ده بنه وه له (پۆستی کۆمه لگه) وه سهر هه لده دهن . سهرتۆپی کارنامه کانیش (ئاسایشی کۆمه لایه تییه) . هه رچه نده به لَژیک فیدراسیۆنیکی لامه رکه زییه ، که چی به شی هه ره زۆری پرۆگرامه کانی سیاسه تی کۆمه لایه تی هه ر له دهستی حکومه تی فیدرالدا ماونه ته وه . له هه رییمی (فلانده رز) فشاری به هیزه یه بۆ (به فیدرالیکردنی) سیاسه تی کۆمه لایه تی . به لگه و بیانوش بۆ ئەم هه لویسته ئەوه یه که دانیشتوانی فلانده رزه زه نگینتره که (ساماندارتره که) به شیوه یه کی ناراسته وخۆ له ریگه ی پرۆگرامه کۆمه لایه تییه کانه وه بۆ کپینی ده نگه کانیا ن به پاره یارمه تی دانیشتوانه کانی هه رییمی (والوونیا) دهن که له خویان نه دراو هه ژارتن . یانه خۆ، په یوه ست به دهستبلاوی و نهریتی نه ته وه یی فله میشه کان، ئەوا هه ر خیزانیکی (فله میشی) هه موو سالیکی پاره ی

کړینی ئوتۆمبیلکی نوئ بۆ هر خیزانیکی (والوونی) دەدات! ئەم توێژینه وه یه ش ئاستی نزمی یه کگرتووی پیوه ندییه کۆمه لایه تییه کانی به لژیکا به یه که وه نیشاندەدات. فەرەنسیزمانه کانی له لای خویانه وه به ره لهستی هر ههنگاوێک به ره و (دابەشکردنی) ئاسایشی کۆمه لایه تییه ده که ن و چه ندان هۆکارو پاساویان بۆ ئەم هه لۆیسته یان هه یه، له هه مووان گرنگتر نه وه یه که گۆرانکارییه کی له و جۆره کاریگه ریی زۆر نه رینی (سه لبی) و خه راپی بۆ سه رگه شه سه ندن و خۆشگوزه رانیی (والوونیه کان) ده بیّت.

والوونیه کان هه میشه ده لێن که ئەمان به شداریی په ره سه ندن و پێشقه چوونی (فلانده رز) یان کردوه له دوادوای سه ده ی نۆزده هه م و له ماوه ی نیوه ی یه که می سه ده ی یسته مدا به و پێیه ی که باشووری به لژیکا لانه و کانگه ی سه ره کیی ووزه ی پیشه سازیی ولات بووه. جا، ده لێن هر بره پارهییه کی ئیستا له (فلانده رز) هه بۆیان بنێردریت ئەوه ته نها دانه وه ی قه ردیکی خویانه.

هه ژموونی فله میشی بۆ به فیدرالیکردنی ئاسایشی کۆمه لایه تی (سۆشیال) والوونیه کان به تایبه تی تووشی دلّه پراوکێ و ترس ده کات چونکه ژماره یه کی زۆری به سالآچوه کانیان به هۆی کارکردنیان له پیشه سازییه قورسه کاندای دوچاری ته ندروستی زۆر

نالەبار هاتوونو، له بەر ئەو پێویستیان بە پرۆگرامگەلی بەهیزی سۆشیال هەیه .

دواییش بەلای فرانکفۆرتەکانەو (فەرەنسێزمانەکان) نەک تەنھا هەر له والوونیا، بگره له (برۆکسل) یشدا، بە فیدرالیکردنی ئاساییشی کۆمەلایەتی (سۆشیال) بە مانای کۆتایی هاتنی بەلژیکا دیت مادامەکی بەکردەنی هیچ هیزو دەسەلاتیکی راستەقینە بۆ حکومەتی فیدرال (ناوەند) ناهێلێتەو .

سەرکەوتنی حزبە فەرەنسێزمانەکان له بەرھەستیکردنی پرۆسەیی بەفیدرالیکردنی ئاساییشی کۆمەلایەتی هیچ گەرەنتییەکی بۆ نییە چونکە پێگەی سیاسییان له بەلژیکادا زۆر لەقو و بێ هیزە .

سیناریۆیەکی لەهەموان زیتر پرسی تییچیت بریتییە لە بەفیدرالیکردنی بەرە و هەنگاو بەهەنگاوی بەرنامە زۆرەکانی کۆمەلایەتی کەرت و بەشە جۆربەجۆرەکانی سیستمی ئاساییشی کۆمەلایەتی . لەم جەمسەر و بارودۆخەیی سیاسی بەلژیکادا پرس و کێشەیی ئاساییشی کۆمەلایەتی له کێشە فرەوانترەکی ئاییندەیی سیاسی بەلژیکاو جودا ناکریتەو . سەرکردە فلهمیشیەکان پێیانوایە هەر هەنگاویکی تر بەرە و پەرەسەندنی خودموختاریی (ئۆتۆنۆمی) و، هەر وەها بەرە و هیئانەکایەیی مۆدیلیکی کۆنفیدرالی، وەیا هەندێ جار وەک تواندەنەو دەولەتی بەلژیک له نیو بۆتەیی

نیزامیکی سیاسی تازهی کیشوهری وهك (ئه وروپای هه ریمه كان) دا سهیری ده كهن. ئه م بۆچوونه یش له لایهن (فرانكفۆنه كانه وه)، ئه وانهی پینانویه هه ر گۆرانکارییه کی ده ستوری ده بی دواین بیته هیچی تری به دوا دانیه ته و، ره فزی هه ر به ره و لامه كه زییه ته چوونیکی تر ده كه نه وه، به توندی به ره له سستی و دژایه تی ده كریت. وپرای ئه مه یش، پارتییه فرانكفۆنه كان له سالی 2001 دا موافقه یان كرد له سه ر (به فیدرالی كردن) ی كشتوكال، بازرگانی ده ره کی، هه ندی جۆرو به شی یارمه تی و هاریکاری بۆ ده ره وه، له ته ك ئیمزاکردنی ژماره یه ك قانونی خۆجیی (ناوچه یی) و هه ریمایه تی سه باره ته به گۆرینه وه ی پاره بۆ زیادکردنی بری یارمه تییه كان بۆ (كۆمه لگه كان). هه روه ها ئه م باقه نویتین چاكسازیه ده ستورییه كه به (ریككه و تننامه ی لامبه رمۆنت - یان سانت - پۆلیكارپ) ناسراوه، خودموختاریی دارایی زیتری بۆ هه ریمه كان ده سته به ر كردوه هه روه كو گۆرانکاری له بونیادی ئالۆزكاوی ده ستوری هه ریمی (بپۆكسل) دا بۆ ئه وه بووه كه ریگه نه ده نه (فلامز بلۆكه) توندرپۆكان هه رگیز ئه و سیسته مه سیاسییه ئه وه ی به ناوی ریكخستنی لۆمبارد ئه كۆرد (Lombard Accord) ه وه ناسراوه، له کاری بخن و بیوه ستینن. نه وه كا ناكۆکی و مشتومرپکی به رده وام ئه و 120.000 سه دویبست هه زار فه ره نسیزمانانه ی كه له (فلانده رن)

نزیك به سنووره زمانیه كه (هاریمی برۆكسل)، یان له دهورو پشتیدا دهژین، تیوه بگلینییت و ئهوانیش بگریته وه.

ئهم فهره نسیزمانانه سوودی زۆر له (ئاسانکارییه زمانه وانیه كان) ده بینن، كه مانای ئه وه یه به بهر خزمه تگوزارییه كانی شاره وانیه ده كه ون كه بابه تیکی ئیجگار پر بایه خه له ولاتی به لژیكادا، به و پییه ی كه شاره وانیه هه میشه و به زۆری خالی به یه كگه یشتنی هاوشاری و خزمه ته فیدرالیه كانه، ئهم واقیعه هه میشه له جهرگه ی یان له چه قی چه ندان ناكۆكیه و مشتومری دیکه دا ئاماده یی هه بووه. به لای حزبه فله میشییه كانیشه وه ئه و یارمه تی و ئاسانکارییه كاتی و راگوزارین و چاره نووس سه ره نجامی كۆتایی ئه و خه لكه فهره نسیزمانانه هه ر توانه وه ده بییت له نیو بۆته ی كۆلتووری زالی فله میشییدا. كه چی پارتیه كانی فهره نیسزمانه كان لای خۆیانه وه به توندی سه رزه نشتی ئهم وه زعه ده كه ن و ئاسانکارییه زمانه وانیه كان به ریوشوینی جیگرو به رده وام سه یر ده كه ن. ئهم هه لۆیسته ناكۆك و دژبه یه كانه ئه گه ری ئه وه ی بۆ كیشه ی كه مینه ی فهره نسیزمانه كانی (فلاندرز) لیده كه ویته وه كه ببیته هۆكاری دروستبوونی ناكۆكیه و توندوتیژی و پیکدادان له سیاسه تی سه رده می ئیسته ی به لژیكادا.

سه چاوه یه کی دیکه ی بارگرژی له سیاسته کانی به لژیکا دا له (فلامز بلۆک Vlaams Blok) هوه دیت که حزبیکی نه ته وه په رستی ئه و په ری راستره وه و دژایه تی (کوچکردن) ده کات و چوارچیوه سیاسییه که ی به لژیکا ره تده کاته وه. ئه و حزبه (فلامز بلۆک) له رووی سیاسییه وه له پارته کانی دیکه وه ئه وان ه ی به شیوه یه کی گشتی به (نادیموکراتی) دایده نیئ، وه لانراوه، له ه مان کاتدا پارته کانی فهره نسیزمانه کانیش وه ک (فاشیست) ئامازه ی پیده که ن. هه رچی (فلامز بلۆک) یشه به وه به رپه رچیان ده داته وه که کۆشش و هه وله کانی حزبه ته قلیدییه کان له پینا و کپکردنی ده نگی ئه ماندا به به شداری (میدیا) و ئه کته ره سۆشیا لیسته کانی تر له و پیلانه یاندا، نیشانه ی ئاشکرای نه بوونی دیموکراسییه ته له به لژیکا دا، له به رامبه ریشیدا خۆی وه ک نمونه یه کی زۆر تایبه تمه ندی گه ل ده خاته روو، وه کو قاره مانیکی دیموکراسی که لایه نگیری ته واو له راپرسی و چاکسازی په رله مانیی و زۆر شتی تری له و بابه ته وه ده کات. (فلامز بلۆک) پشتگیری دابه شبونی ئاسایشی گشتی (سۆشیال) ده کات وه لی، ئه وه ره تده کاته وه که ئه م هه لوئسته ی نیشانه ی فهرامۆشکردن و پشتگوئ خستنی فهره نسیزمانه کان بیئ- بگره، به پیچه وان ه وه، به بۆچوونی ئه وان گۆرپانکارییه کی له و شیوه یه ده بیته هۆکارو

یاریده دهر بۆ ئه وهی فرانکفونه کان پتر به پرسیار بکرین و، له ماوهی دووریشدا به سوود و قازانجی هه مووان ده گه ریته وه .

ئامانج و مه به ستی (فلامز بلۆک) له پیکهینانی ویلیه تیکی سه ربه خۆی فله میشیدا، به هه رحال، ئه گه ری سه رکه وتنی بۆ نییه، له بهر ئه م هۆکارانه ی خواره وه :-

1. برۆکسل به زۆرینه به رفه روانه فه ره نسیمانه کانیه وه له وه دوورتره که قوتبدریته به لام، له بهر هۆکارگه لی تایبه تی و میژوویی ناشکری (موسته حيله) ده ستی لیهه لگیریته و فه رامۆش بکریته .

2. جودابوونه وهی ویلیه ته که له وانه نییه له لایه ن هاویشکه (هاوپه یمان) ئه وروپاییه کانی به لژیکاوه پیشوازیی لی بکریته .

3. فله میشیه کان به ته واوه تی داموده زگه کانی هه ری مه که ی خۆیانیان کۆنترۆل کردووه و، ده توانن هیزو ده سه لاتی زۆرتر له سه ر ئاستی نیشتمانییدا به کاریبنن، ئه مه یش وه ک ده ره نجامی زۆرینه بیان له رووی ژماره وه و، هه روه ها:

4. مانه وی هه ستی ئینتیمای ولاتپاریزی و نووسان به به لژیکاوه له نیو هه ریه ک له فله میشیه ی و فه ره نسیمانه کاندای هه ر به هیزو به رده وام ده مینیته وه، سه ره پای، یاخود له وانه یه له بهر پرۆسه ی چپو له ئه ندازه به ده ری لامه رکه زییه ت بیته که له لایه ن ده ستی هه لبژارده و پیشه ره وه کانیه وه نه خسه ریژی و جیهه جیکردنه که ی ئه نجام ده دریته .

4- ژێدهرو سه رچاوه بۆ زانیاریی پتر

سیستمی فیدرالی له‌چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

- 1- Deprez, KAS and LOUIS VOS (eds), Nationalism in Belgium. Shifting Identities. 1780- 1995. New York: st: Martin][pok's Press 1998.
- 2- Fitzmaurice, John. The Politics of Belgium, London, Hurst, 1996.
- 3- Jacobs, Dirk and Marc Swyngedouw, Territorial and Non territorial Federalism: Reform of the Brussels capital Region, 2001, Regional and Federal Studies, Vol. 13, No,2 (2003)
- 4- MC Rae, Kenneth D., Conflict and Compromise in Multilingual Societies, Belgium, Waterloo, On: Wilfrid Laurier University Press, 1986.

وهی تریش

خشتهی (1)

هیما رامیاری و جیوگرافییه کان

برۆکسل Brussels	شاری پایتخت
3 هریم: هریمه کانی فله میشی، والونیا و برکسل (هریمی پایتخت) 3 کۆمونه: کۆمونه کانی فهره نسی، فله میش و جه پمانیی.	ژماره و جۆری یه که پیکهینه ره کان
زمانه کانی هۆله نندی، فله میشی، فهره نسی و جه پمانیی.	زمانه فهرمییه کان
2م32545	رووبه ر
هریمی والونیا 16845م2	رووبه ری گه وره ترین یه که ی پیکهینه ر
هریمی برۆکسلی پایتخت 162م2	رووبه ری بچووکرتین یه که ی پیکهینه ر
10.320.000 که س (سالی 2002)	سه رجه م دانیشنوانان
هریمی فله میشی 57.9٪، والونیا 32.6٪، برۆکسلی پایتخت 9.5٪	ریژه ی سه دی دانیشنوانانی یه که پیکهینه ره کان ٪
فیدرالیی په رله مانتاریی دیموکراسی، له ژیر سایه ی پاشایه تی ده ستورییدا	سیستمی رامیاری - فیدرالی
شاه ئه لبه رتی دووه م	سه رۆکی ده ولت - فیدرال
سه ره کوه زیران (گه ی ژیر هۆفشتاد (2003)، فله میشییه لیبرالیه کان و دیموکراته کان. سه رکرده ی ئه و حزبه ی زۆرتترین کورسییه کانی به ده ستهیناوه، یاخود سه رکرده ی هاوپه یمانیی	سه رۆکی حکومه تی فیدرال

سىستىمى فېدرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

<p>تۆرىنەى پەرلەمان لەلايەن پادشاو بە سەرەكۆزىران دادەنرىتت و دوواتر پەرلەمان پەسەندى دەكات.</p> <p>تېبىنى: پېئوسىتە كابىنەكە لەژمارەى يەكسان لە فەرەنسسىزمان و ھۆلەندىزمانەكان پىك بەئىنرىت.</p> <p>تېبىنى: لە (13ى تەمووزى 2003) ھوہ (VLD) - فەلەمىشسىيە لىبرالەكان و دىموكراتەكان) حكومەتتىكى ھاوبەندىيە لە ئەندامانى ھەرىكە لە (VLD)، (بزاقتى چاكسازىخووزان RM)، (سۆشبالىست پارتى ئەندەرز SPA) و سۆشبالىست پارتى دىفەرەنت و سىپىرىت (SPA- Spirit) و ھەرۋەھا پارتى سۆشبالىست (PS) پىكھاتوۋە.</p>	
<p>جوت پەرلەمانىيە</p> <p>Upper House ئەنجومەنى بالا- سىنات:</p> <p>71 كورسىيە، 40 چىليان راستەوخۇ ھەلەبژىردىرئىن، 21 بىستۋىيەكىان لە ئەنجومەنەكانى كۆمۇنەكانەو ھەئىنرىن (ۋەردەگىرىن) - 10 دەيان لە ھەرىكە لە ئەنجومەنى كۆمۇنەى فەلەمىشى و فەرەنسسىيە و 1 يەككىگىشىيان لە ئەنجومەنى كۆمۇنەى جەرمانىيەو ھە (10) دەى دىكەيشيان لەلايەن سىناتتۆرەكان خۇيانەو ھە دادەنرىن.</p>	<p>بونىاد- پىكھاتەى حكومەت- فېدرال</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>سیناتۆره کان ماوه ی چوار سالّ ده میننه وه . ئەنجومه نی پایین Lower House: خانه ی نوینهران، 150 کورسی هه یه، ئەندامانی (62 فهره نسـیزمان و 88 هۆله نـدیزمان به شیوه یه کی راسته وخۆو به سه رپه رشتی نیوده وله تی له سه ر بنه مای نوینه رایه تی ریژه یی هه لده بژێردین بۆ خولیک که ماوه که ی له چوار سالان زیاتر نه بیّت.</p>	
<p>هه ریمی فله میشی - 79 که س</p>	<p>ژماره ی نوینهران له ئەنجومه نی پایینی سه ر به حکومه تی فیدرال له یه که ی پیکه ینه ری خاوه ن زۆرتین دانیشتوان</p>
<p>هه ریمی برۆکسلی پایته خت - 22 که س</p>	<p>ژماره ی نوینهران له ئەنجومه نی پایینی سه ر به حکومه تی فیدرال له یه که ی پیکه ینه ری خاوه ن که مترین دانیشتوان</p>
<p>ده سه لاته کانی حکومه تی نیوه ندیی (فیدرال) ئەم بابە تانه ی خوراوه ده گریته وه: ئاساییشی کومه لایه تی (سۆشیال)، یه کیتی ئابووری، سیاسه تی پاره و دراو، گومرگ و باج، به رگری و کاروباره نیوده وله تییه کان، بازرگانیی ده ره کی، سیاسه تی زانستی، کۆچ و ئاواره یی، کاری بانک، پاره لیدان، بیمه (ته ئمین)، هیلی ئاسن، پیوه ندییه کان و</p>	<p>دابە شکردنی ده سه لاته کان</p>

<p>گه یاندن، بیمه‌ی له شساخی، قهردی گشتی، یاساو برپار، هریمه‌کانیش ده‌سه‌لاتی سه‌په‌رشتی کردنی ناوچه‌کان و شاره‌وانییه‌کان پیاده ده‌که‌ن بیجگه له دامه‌زراندنی حاکمی (پاریژگاری) ناوچه‌کان و (عمده‌کان)، هه‌روه‌ها بیجگه له دانانی پره‌نسیپ و رینماییکه‌لی ئۆپه‌راسیۆنه سه‌ریازییه‌کان بۆ هیزه‌کانی پۆلیسی شاره‌وانییه‌کان چونکه ئه‌وانه به به‌شیک له ده‌سه‌لاتی فیدرال (نیوه‌ند) دا ده‌ژمیردرین.</p> <p>که چی هه‌ریمه‌کان له بنه‌په‌ته‌وه به‌پرسیارن له کاروباره کۆمه‌لایه‌تی- ئابوورییه‌کان 0 واته: پلان‌دانانی شارستانی، خانوو به‌ره‌و نیشته‌جێکردن، ژینگه، په‌ره‌پیدانی ئابووری، دامه‌زراندن و، کۆمۆنه‌کانیش به‌پرسیارن له په‌روه‌رده، کاروباری رۆشن‌بیری (کولتووری) و بایه‌خدان به‌ته‌ندروستی (بیجگه له بیمه‌ی ته‌ندروستی).</p>	
<p>ئهو ده‌سه‌لاتانه‌ی که ده‌میئیته‌وه بۆ حکومه‌تی فیدرال ده‌گه‌ریته‌وه.</p>	<p>ده‌سه‌لاته‌کانی تر:</p>
<p>کۆر داربیتراج (Cour d'arbitrage) دوانزه دادوه‌رن. پیکه‌یتان له‌سه‌ر بنه‌مای ره‌چه‌له‌کی زمانه‌وانیی (هۆله‌ندی و فه‌ره‌نسی) ده‌بیته. دادگه‌که دوو سه‌رۆکی هه‌نه، یه‌کێک له</p>	<p>دادگه‌ی ده‌ستووری (بالاترین دادگه‌یه‌که له بابه‌ته‌ ده‌ستوورییه‌کان ده‌کۆلیته‌وه</p>

سیستمی فیدرالی له چهند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>کۆمه لگهی فهره نسی و ئه ویتەر له کۆمه لگهی هۆله ندیی و، سه رکردایه تییه که به نۆره ده بییت.</p>	
<p>کۆمه لگه گه لی فله میشی، فهره نسی و جه رمانیزمان، ههریمه کانی والوونیا و برۆکسلی پایته خت ههر به کیان ئه نجومه نیکی یاسادانان و ده سته یه کی جیبه جیکردنیان هه یه که له لایه ن ئه نجومه نه کانه وه و له خۆیا نه وه هه لده بژێردرین.</p>	<p>سیستمی رامیاریی یه که پیکهینه ره کان</p>
<p>ئه نجومه نه کانی یاسادانانی ههریمایه تی، ئه ندامه کانیان راسته وخۆ بۆ خولیکی پینج سالی هه لده بژێردرین. ده سه لاتی جیبه جیکردنیش له ده ست حکومه تی ههریمدایه .</p>	<p>سه رۆکی حکومه تی یه که پیکهینه ره کان</p>

خشته ی دووم (2)

هیمای و ناماژه ئابووریی و کۆمه لایه تییه کان:

<p>275.5 بلیۆن دۆلاری ئەمریکی (2002)</p>	<p>(GDP) کۆی گشتی داھاتی سالانه</p>
<p>26.695 دۆلاری ئەمریکی (2002)</p>	<p>پشکی تاک له داھات</p>
<p>28.3 بلیۆن دۆلاری ئەمریکی (1999)</p>	<p>قهردی نیشتمانیی (دهره وه)</p>
<p>11.4 بلیۆن دۆلاری ئەمریکی. (حوزه ییرانی 2003)</p>	<p>قهردی لاوه کیی نیشتمانیی</p>
<p>7.6% سالی (2002)</p>	<p>رێژه ی بیکاریی نیشتمانیی</p>
<p>ههریمی برۆکسلی پایته خت - 16.4%</p>	<p>یه که ی پیکهینه ری خاوه ن به رزترین رێژه ی بیکاریی</p>

سیستمی فیدرالی لهچهند ولاتیکی جیهاندا 2005

هه ریمی فلاندهرز- 5.4%	یه که ی پیکهینه ری خاوه ن نزمترین ریژه ی بیکاری
99%	ریژه ی خوینده واری هه رزه کاران (ته مه نی سه رووی 15 سال)
5.9%	خه رجی نه ته وه یی له سه ر په روه رده وه ک ریژه ی سه دی له داها تی گشتییدا
78.5 سال (2001)	هیوای ژیان به سال
64.9 بلیون دۆلاری ئەمریکی (2002)	داها تی حکومه تی فیدرال له گومرگ و سه رچا وه گه لی هاوپیوه ن
5.1 بلیون دۆلاری ئەمریکی (2002)	داها تی یه که پیکهینه رکان له گومرگ و سه رچا وه هاوشیوه کان
21.2 بلیون دۆلاری ئەمریکی (2002)	یارمه تیه کانی فیدرال بو یه که پیکهینه ره کان
به خششیکی بی مه رج به هه ریمه کان ده به خشریت تاوه کو کۆی (معدل). داها تی تاکه کانیا ن له سه رچا وه ی باج و گومرگ بو ئاستی کۆی نه ته وه یی (نیشتمانیی) به رزیبیتته وه .	میکانیزمه کانی هاوسه نگی (یه کسانیی) کردن

ئەفرىقىي باشوور

نووسىنى، جانىس فاندېر وېستھويزن (Janis Van Der Westhuizen)

1- دېرۋۆك و پەرەسەندى فېدرالىزم

ئەفرىقىي باشوور كەوتتە گۆشەي ھەرەخوارووى كېشورەي ئەفرىقىاۋە فەرمانرەۋايى بەسەر ھەرىمى باشوورى ئەفرىقادا دەكاتو (نامىبىيا، بۆتسوانا، زىمبابۋىيە ۋە مۇزىنبىق) ھاوسى ھەرە نىكەكانىن ۋە خۆشى بەتەۋايى دەورى (سۈزىلاندى لىزۋۇتۇ) داۋە. رۈبەرەكەي (1.219.090) كىلومەتر دۈجۈاۋ ژمارەي دانىشتۋانەكانى دەگاتە نىكەي (43) چلو سى مىيۇن كەس. لەسالانى نەۋەدەكان 75.2% لەسەدا ھەفتاۋپىنچ ۋە پۈينت دۈويان رەشپىستو لەسەدا 13.6% سىپى ۋە 8.6% رەنگ پىستو 2.6% يان ھىندى بۈون.

چەمكى فېدرالىزم لە ئەفرىقىي باشووردا پىشترىش ۋە ئىستەيش زۆر برەۋى ھەيە، بەلەبەرچاۋگرتنى بە قوللى دابەشبوونى لەمىژىنەي رەۋتى سىياسەتكردى ۋە لاتەكەۋە.

چوار ناوچه و ههریمی بهریتانیایی - موسته عمه ره ی کاپ، the Cape Colony و ناتال (پیشتر له ژیر کۆنترپۆلی بهریتانیا دا بوو)، کۆماره کانی (بویر) له ترانزفانال و دهوله تی ئازادی ئۆرهنج - به پیی (قانونی ئه فریقیای باشوور) که سالی 1909 په ره مانای بهریتانیا ده ریچواند یه کیانگرتنه وه. له مانگی ئیاری 1910 دا ئه فریقیای باشوور بووه دۆمینۆنیکی خودموختار له نیو کۆمۆنیلسی بهریتانیا پیدا.

یه کگرتنه وه که چاره سه ریکی مامناوه ندیی بوو: به لای ئه فریکانوکانه وه ئه وه سه ره خوئی زیاترو بی هیژکردن و که مکردنه وه ی ده سه لاته کان و کاریگه ری ئیمپریالزمی بهریتانیی ده گه یاند، بهریتانیا ییه کانیش پئیانوا بوو یه کیتی یه که کاریگه ری ئه مان به هیژترو پته وتر ده کاو ده سه لاته کانیا ن ده چه سپینئ. له سه ره تادا یه کگرتنی سالی 1910 ئه فریقیای باشوور به روونی گشت به هانه کانی فیدرالیزمی ره تکردنه وه. له وکاته دا یه کیتییه که وه ک پیکه اتن و ریخستنه وه ی به رژه وه ندیی ئه فریکانوکان و بهریتانیا ییه کان سیبه ری خوئی خستبووه سه ر پیوه ندییه نه ژادییه کانی نیوان سپیه کان و ره شپییسته کانه وه. له راستییدا، پرۆسه ی دامه زراندنی یه کیتییه که یارمه تیده ری هیژشه درێژخایه نه که بوو له دژی مافه سیاسییه کانی ئه فریکانو ره شپییست و ره نگا وره نگه کانی

ئەفریقیای باشوور. ئەگەرچی یه کیتییه که سه ره تاییه ک بوو به ئاراسته ی یه کخسته وه ی به رژه وه ندییه کانی ئەفریکانوکان و به ریتانییه کان، به لام نه ی توانی ئەفریقیای باشوور (یه کگرتوو) بکات چونکه زۆرینه ره شپێسته کان له به شداریکردن له سیاست به ده رنرابوون. ئەمەیش دواتر هتا سه له کانی نه وه ده کان له میژووی ئەفریقیای باشووردا ره نگیداوه ته وه.

به په یدابوونی ده وله تی خاوه ن سیاستی ره گه زپه رستی و جیاکاری دژی ره شپێسته کان سالی 1950 ده سه لات تا ده هات زیاتر له چوار ده فقه ره کانی (ترانزفائال، ئورینج فری سته یت، نتالو کاپ) دا کۆده بووه که به شیوه ی یه که گه لی ئیداری تاییه ت به (سپی پیسته کانی) ئەفریقیای باشوور بوونیان هه بوو. نیشتمانە نه ژادییه کان که به (بانتوستان) ناوده بران، هه روه کو داگیرکراوی ده ستووری یان پاشکۆی ناسه ره کیی سه یرده کران له چوار (ویلایه تی به ناو سه ره به خۆ) پیکهاتبوو ئەویش بریتیبوون له (بووفوتسووانا، قیندا، سیکای و تراتسکای)، سه رباری شه ش (ناوچه گه لی خودموختار) ئەم قه وارانه له سه ر دلی ئەوه راوه ستاون که به (ئه پارتایدی مه زن) ناویانگی ده رکردبوو، چونکه له ریگه ی ئەم ده فقه رانه وه هیله خێله کییه کان دیاریکرا بوون که وادانرابوو گویا ره شه کانی ئەفریقیای باشوور بویان هه بوو مافه شارستانییه کان و مافی ده نگدانیان تیادا

پیاوه بکه ن، له راستییدا واتای ئه وه بوو که که میک زیاتر له کریکاره میوانه کان) ئه وانه ی به شیوه یه کی کاتیی له ئه فریقیای باشووری (سپی) دا نیشته جیبوون سوودیان له و مافانه وهرده گرت.

سه رباری (گراند ئه پارتهاید) (پیتی ئه پارتهایدی بچوک) که بریتی بوو له توریکی بهربلوی کۆنترۆلی دهولت و به وهیوه هه موو لایه نیکی ژیا نی روژانه له نیوان رهگزه جیاوازه کانی دانیشتووی ئه فریقیای باشووردا لیک جودا کرابوونه وه - که ئه مانه ی ده گرتنه وه: گواستنه وه، شوینه کانی نیشته جیبوون، زانکۆکان، دهروازه ی دوکانه کان، شوینه گشتیه کانی رابواردن و کات به سه ربردن و ته نانه ت سیکس و هاوسه رگیریش.

به هه رحال، ته نها نرخیک که هه ولیکی ئاوه ها چر له سه ر ئه ندازه ی کۆمه لایه تی له ته ک بی توانایی رژیمی فه رمانه وه اییدا بو (فه راهه مکردنی ده رفه ته جوداواز به لام یه کسانه کانی) ژیا ن بو ره شیپسته کانی ئه فریقیای باشوور سه ره نجام به دارمانی و (سه رنه گرتنی) سیاسه تی (ئه پارتهاید) کۆتایی هات.

پروسه ی شارنشین کردن به هه مان هیز به رده وام بوو که به وهیوه بیرۆکه و چه مکی گراند ئه پارتهایدی کرده ته نها ئه ندیشه و چیرۆکیکی خه یالی.

جا، که دانیشتوانه ره شه کانی ئه فریقیای باشور گیرۆدهی هه ژاری، بیکاری و خواستی سه رفرازی بووون، نارهازی کومه لایه تی به دریزایی ساله کانی شه سته کان و هه فتاکان و هه شتاکان بوونه هوی ریسواکردنیکی نیونه ته وهی و لاتهریک خستن و نابلوقه له سه ر دانان که دهره نجام کزبوونی گه شه سه ندنی ئابووری لیکه وته وه. بو رووبه پووونه وهی بازنه ی نارهازی نیوده وله تی، بیکاری و هه لچوونی کومه لگه، ئیف. ده بلیو. دی کلیرک F.W. De Klerk دوا سه رکۆماری ده وله تی ئه پارتهاید قه ده غه ی له سه ر کۆنگره ی نیشتمانی ئه فریقیای (ANC) و بزوتنه وه جه ماوه ریه سیاسییه کانی دیکه ی هه لگرت. ئه مه ش پرۆسه یه کی هینایه ئاراهه که ئازادکردنی تلسون ماندیلای له به ندیخانه و گفتوگۆی به ئاراسته ی ده ستووریکی کاتی و هه لبژاردنی دیموکراتی لیکه وته وه و دهره نجام حکومه تیکی هاوپه یمانی له ژیر ده ستوره کاتییه که دا دامه زینراو، په ره مانیکی به دیموکراتی هه لبژیردراوی وه که ئه نجومه نیکی ده ستووری لی هاته کایه وه بو ئه وهی ده ستوره نوییه که ده ربچوینی و له سالی 1996 دا ده ستووریکی تازه په سه ند بکات.

گریمان سیاسه تی ئه پارتهاید، هه ندیکی له سه ر شیوه یه کی فیدرالیستیدا پاساوی هه بوویت، ئه وا فیدرالیزم سه رباری هه ندی نارهازی له لایه ن زۆرانه وه، هه ر به چاوی پرپایه خه ه سه یرکراوه

له‌ماوه‌ی قوئای گواستنه‌وه‌ی رامیاری ئه‌فریقیای باشووردا له‌سه‌رتای نه‌وه‌ده‌کاندا. به‌تایبه‌تی ئه‌ندامانی (ANC) چه‌ند پیش‌نیازیان بو حکومه‌تی به‌هیزی هه‌ریم وه‌ک شیوه‌یه‌ک له ئه‌پارتهایدی تازه‌بابه‌ت لیکدایه‌وه، به‌تایبه‌تیش چونکه حزبی نیشتمانیی ده‌سه‌لاتدار بووه گه‌رمترین پاله‌وانی فیدرالیزم له‌گه‌ڵ هه‌لمه‌تی گورانه‌که‌دا. پارتی (ANC) و هاوپه‌یمان‌ه‌کانی له‌وه ده‌ترسان سیستمیکی فیدرالیی به‌پیدانی ده‌سه‌لات به‌ناوچه‌کان بو‌ی هه‌ب‌ی ده‌سه‌لات به‌شیوه‌یه‌کی دیار په‌رشو بو‌ی هه‌یز بکات، به‌وه‌یش توانای حکومه‌تی ناوه‌ند بو خستنه‌کاری میکانیزمه‌کانی دروستکردنه‌وه‌و په‌ره‌پیدانی سه‌رده‌می داوی ئه‌پارتهاید زور که‌مکاته‌وه.

پشتیوانی لیکردنی فیدرالیزم له‌زور لایه‌نانه‌وه‌هات. بیجگه‌ له حزبی نیشتمانیی و حزبی دیموکراتی که پارتییکی لیبرال دیموکرات بو، پارتی ئازادیی ئینخاتا (Inkhata Freedom Party) که هه‌میشه‌خۆی وه‌ک تاکه پارێزه‌رو به‌پرسی به‌رژه‌وه‌ندییه سیاسییه‌کانی گه‌لی (زۆلۆ) - (Zulu) ده‌ناسی، ئه‌میش داوی خودموختارییه‌کی په‌ره‌سه‌ندووی ده‌کرد بو هه‌ریمی (کوازولو-ناتال) (Kwazulu- Natal) که (زولو‌ه‌کان) تیایدا زۆرینه‌ی ئه‌تنی پیکدین و ته‌نانه‌ت داوی مافی بریاردانی چاره‌نووسیشیان کردوه.

به هه مان شیوه، گروپیکی بچکولانه ی ئه فریکانوی رادیکالی که خوازیاری مافی زیاده ن به دهنگی به رز دروشمی دروستکردنی (فۆلکشات) یان وه نیشتمانیکی تایبته به ئه فریکانو سپی پیسته کان به رزکردبووه. له راستییدا، له یهک نزیکبوونه وه و یه کگرتنه که - ویپرای جوداوازیی به رچاوی بیروباوه ر (تایدیولۆژی) نیوان پیکهاته کان سه بارته به به رژه وه ندیه کانیا ن له ئوتۆنۆمی دا، سه ره نجام هاوپه یمانیه تیکی نامه رکه زیی ریکیویکی له ماوه ی پرۆسه ی گفتوگۆکاندا لیکه وته وه که بووه هۆی په ره پیدان و زیادبوونی توخمه کانی فیدرالیزمی له ده ستوره که ی ئه فریقیای باشووردا. له هه مووشی گرنگتر، پارته نیشتمانی - نوینه ری زۆرینه ی سپی پیسته کان و (رهنگ پیسته کانیش که تا ده هات زیاد ی ده کرد)، وای بو ده چوو که فیدرالیزم و له گه لیشیدا قانونی مافه کان چاویدیرو جله وگیریکی گرنگ ده خاته سه ر زیده پۆیی و خراپ به کارهیانی هیزو ده سه لات له ریگه ی حکومه تیکی تازه ی زۆرینه وه.

پرۆسه ی وتووێژه کان که به توندی دوژمنایه تی و هه ره شه ی راگرتنی لیده کرا، سه ره نجام ته نگچه له مه که - که به پیشنیازیکی (ئاداری سالی 1993) دامرکایه وه، که له (راپۆرتیکی متمانیه یی بو پارتییه سیاسیه کان) داهاتبوو که (بزاخی راویژکاریی بازرگانیه یی) ئاماده و پیشکەشی کردبوو. پیشنیازه که (34 پرنسیپه

دهستوورییه کان) ی خستبوونه پروو بو ئه وه ی ئه نجوومه نی دهستوورییه به شیوه یه کی دیموکراسییه هه لبرژیر دراوه که پهیره ویان لی بکات له کاتی دانانی دهستووریی کو تاییدا. هه ره گرنگترینیان داواکارییه له هه ردوو ئاستی حکومتیه (نیشتمانییه وه ره ییمایه تی) له خوگرتبوو که هه ردوو دهسه لاته تاییه ته کان و گشتگیرو دهسه لاته هاوبه شه کان هه بیئت (پره نسیییه 19) و له هه مان کاتدا، رووناکیی زوری ده خسته سه ر پره نسیییه یار دیده ری ئه وه ی ده لیت بریاره کان پیویسته له سه ر هه ر ئاستیک که هه ره (به پرسیارو پاساو دراوه) وه ربگیرین (پره نسیییه 20).

زوربه ی تویره ره کان وایده بینن که دهستووری ئه فریقیای باشوور به شیوه یه کی سه ره کیی فیدرالیه به تاییه تی له سه ر شیوه ی مؤدیلی فیدرالیه یه کگرتووی جه رمانییه (ئله مانییه) دارپژراوه که چوارچیوه یه کی یاساسازییه و یه کگرتنیکی یه کسانیه نه ختی توندوقولی له نیوان حکومتیه ته کانیه نیوه ندو هه ریمه کاندا هه یه له پرگه ی بوندسترات (Bundestrat) هوه جی به جی کراوه، به واتایه کی تر، ئه گه رچی هه ریمه کان به ته واوییه به شدارییه له دارشتنی ئه و سیاسه تانه ده کن که پیوه ندیان به ناوچه کانه وه هه یه، به لام بریاری کو تاییه هه ر بو حکومتیه ناوه ندییه ده گه ریته وه.

2- مهرج و بهنده دستورییه کانی په یوه ست به فیدرالیزم)

کوماری ئه فریقیای باشور دیموکراتیه تیکی په رله مانتارییه که سه روکیکی هیه سه روکی حکومت و له همان کاتدا سه روکی دهوله تیشه .

ئو سیستمه سه روکایه تییه په رله مانتارییه تیکه لاه و دستوره که ی له 11 ی ئوکتوبه ری 1996 دا کاری پیکراوه . دستوره که ی سال 1996 دابرا نیکی په کلایه نه ی ته واو بوو له پره نسپی ده سه لاتدارییه تی په رله مانئی سه ر به به ریتانیا وه ، ئه وه یش بو دستنیشانکردنی ئه و سنورانه ده گه ریته وه که دستوره که سه پاندوویه تی .

دستوری ئه فریقیای باشور (به تایبه تی قانون و لیستی مافه کان) به یه کیک له هره پیشکه و تخوازه کان له دنیا دا ده ژمیردرییت .

ژماره یه که به ندی تایبه تی بو چه ندین کومیسوون و فه رمانگه کان داده نییت (به شی 9) ، که ئه مانه ده گریته وه : ووردبینی گشتی (به شی 288) پاریزه ریان (وه سیی) گشتی (به شی 182) ، کومیسوونی مافه کانی مروث (به شی 184) ، کومیسوونی یه کسانیی

نېرومى (بەشى 187)، كۆمىسيۇنى سەربەخۆى ھەلبژاردن (بەشى 190)، كۆمىسيۇنىك بۆ پەرەپېدان و پاراستنى مافەكانى كۆمەلە كەلتورىيى، ئايىنى و زمانىيەكان (بەشى 185)، ھەروھە دەسەلاتى سەربەخۆى پەخش و بلاوكردەنەوھى رادىئو تەلەفزيۇن (بەشى 192).

بەپپى دەستورەكەوھە يەكئىتتەيەكى فېدېرالىيە لە نۆ يەكەى پېكھەينەر دامەزىنراوھە كە ئەم دەقەرەنەن: (كوازولو- ناتال، گاوتىنگ، فرىي ستەيت، كاپى خۇرئاوا، كاپى خۇرھەلات، لىمپوپۇ، خۇرئاواى باكور، كاپى باكورو مپومالانگە (بەشى 103).

جيا لە زۆرىيەى فېدېراسىيۇنەكان لە دابەشبوونى قوولى كۆمەلگەكاندا، تخوبىيە ھەرىمايەتتەيەكان لەسەر بىنەماى تخوبىيە خىلەكى يان رەگەزايەتى نەكىشراون، بگرە پئويستتەيە سىياسىيەكان رەچاوكراون بۆ دووبارە نەبوونەوھى تاقىكردەنەوھە ھاوشىئوھەكانى رابردو.

دەستورەكە دان بە حكومەتەكانى سىئ ناوچەى دەسەلات دادەنىت (بەشى 3)ى دەستورەكە بەكارھيئەنانى زاراوھى (ئاستى حكومەت)ى رەتكردەوھە. بە رەسمىي ناسىنىيە حكومەتى خۇجئىيىيە وھە ناوچەيەكى دەسەلاتى دەستورىيە لە ئەفرىقىيە باشووردا جياوازييە ھەيە لەگەل نمونەكانى زۆران فېدېراسىيۇندا، ئەوانەى

حکومه ته خۆجییه کانیاں ده که ونه بهر حوکم و دهسه لاتی یه که پیکهینه رکانه وه .

دهستوره که ی 1996 بۆ ئه وه داهینراوه که زیاتر په ره به مۆدیلیکی فیدرالیزمی هه ره وه زیی بدات تا یه کیکی به ره رکانی و رکابه ر. بۆیه کا حکومه ته ناوچه ییه کان داویان لیده کریت به گویره ی دهق و رۆحی پره نسپه کانی حکومه تی هه ره وه زیی رهفتار بکن وه که له به شی (به ند) ی 3ی دهستوره که دا هاتووه . له یه که جودا کردنه وه یه کی چه سپاوی کارو ئه رکه کان له نیوان مه ودا ی دهسه لاته کانی حکومه تدا بوونی نییه ئه مه ییش به روونی له لایه ن (ئه نجومه نی هه ریمه کان) هوه پيشنیاز کراوه ، که به رژه وه ندییه کانی حکومه تی نیشتمانیی و هه ریما یه تی و خۆجییه تی تیایدا یه که ده گرنه وه .

له گه ل ئه وه شدا پره نسپیی حکومه تی هه ره وه زیی زیان به ئۆتۆنۆمی هه ریما یه تی ناگه یه نیت . بۆ نمونه هه ردوو هه ریمی (کاپی خۆرئاوا و کوازلوناتال) مافی دارشتنی دهستووری تایبه تی هه ریما یه تی خۆیانیاں به کاربردوو (به شی 104) ئه وه ییش ته نها به په سه ندردنی پيشه کی له لایه ن (دادگه ی دهستووری) یه وه (به شی 144). ته نانه ت، ده بی ئه وه ییش بزانی ت که دابه شکردنی مافی پیدانی دهسه لات له حکومه تی نیوه نده وه که پیاوانه و نمونه

گشتیه‌کان داده‌نیت و له‌وانه‌یه پیوانه نمونه‌یه‌کانی هریمایه‌تی، که ده‌بیته مایه‌ی هره‌شه‌کردن له‌یه‌کیتی نیشتمانیی و پیوانه نیشتمانیی‌کان، پووجه‌لکاته‌وه. لیستیکی نیجگار کورتی ده‌سه‌لاته تابه‌تیه‌کانی هریمایه‌تی هه‌یه، وه‌ک (کوشتارگه‌کان (قه‌سابخانه)، پلاندانانی ناوچه‌یی، ریگاو‌بان، وهرزش، کاروباره‌کانی سه‌ر به‌که‌لتوورو فیتیرنه‌ریی - خزمه‌تگوزاریی به‌یته‌ریی -) له‌بواره هه‌ستیارتره‌کانی ترده‌سه‌لاته‌کان هاوبه‌شن و به‌م شیوه‌یه هه‌ردوولا بۆیان هه‌یه یاساسازیان بۆ بکه‌ن هه‌رچه‌نده هه‌مدیس قانونی نیشتمانیی (فیدرالیی) سه‌رپشکه له‌و‌بابه‌تانه‌دا که ناتوانیی به‌شیوه‌یه‌کی کاریگه‌رانه له‌لایه‌ن هریمه‌کانه‌وه به‌پروه‌بهرین، یان پیوستییان به‌یه‌کجوری و نه‌گۆران هه‌یه بۆ ئه‌وه‌ی کاریگه‌ر بن.

ئه‌فریقیای باشوور په‌رله‌مانیکی جووت ئه‌نجومه‌نیی هه‌یه له‌ (ئه‌نجومه‌نی نیشتمانیی) و (ئه‌نجومه‌نی نیشتمانیی هریمه‌کان) پیکهاتوه که باره‌گای هه‌ردووکیان له‌شاری کیپ تاون (Cape Town) دان (به‌شی 6) 42). (ئه‌نجومه‌نی نیشتمانیی)یه‌که له‌ 400 چوارسه‌د نوینه‌ر پیکدیته که له‌سه‌ر بنه‌مای نوینه‌رایه‌تی ریژه‌یی و سیسته‌می لیستی پارتایه‌تی هه‌لده‌بژیردرین (به‌ندی چواره‌م، به‌شی 60-72) ئه‌و (ئه‌نجومه‌نه نیشتمانیی) وه‌ک ئه‌نجومه‌نیکی پله‌خوارتری به‌دیموکراتیی هه‌لبژیردراو، پیوسته

له سه ری (حکومت له لایه ن خه لکه وه له ژیر سه روه ری ده ستوردا) دابین و مسوگه ر بکات.

شتیکی هه ندیک نااساییه که داموده زگا کارگیپیه کان و یاساسازییه کان له شارگه لی جوداوازدان، وه لی، نه گه ریکی زور به هیز له نارادایه که (په رله مان) بچیته وه بو پایته ختی کارگیپری (بریتوریا) وه بو نه وه ی خه رجییه کانی په رش و بلاوبوونی پیته خته کان که م بکرینه وه.

نه نجومه نی بالاکه له سه رده می ده ستوری کاتییدا پییده گوترا (سینات) (The Senate) - وه لی له ده ستوره که ی سالی 1996 دا ناوی بوته 0 نه نجومه نی نیشتمانیی هه ریمه کان). نه م نه نجومه نه له (90) نه وه د نه ندام پیکی دیت نوینه رایه تیی به رژه وه ندییه تاییه ته کانی هه ر (9) نو هه ریمه کان ده که ن و به ته نگ نه وه ون که دلنیابن نه م به رژه وه ندییه نه له لایه ن حکومتی ناوه نده وه زیانیان پی ناگات (به شی 42/4) نه وه نده ی پیوه ندیی به کاروباری داراییه وه هه یه هه ریمه کان بویان هه یه پشکی داهاتی باج و گومرگی میریی دیاریکراوی خویان زیاد بکه ن، هه روه ها ده سه لاتی وه رگرتنی زور که م قه ردیان پی دراوه (به شی 230). یاسا بنه رپه تیییه کان له ده ستورو هه روه ها له (قانونی پیوه ندییه داراییه کانی نیوان حکومته ته کاندا) چه سپینراون که یه که مجار له

بوودجهی سالی 1999 دا کاری پیکرا. فیدرالیزمی دارایی له بواری دابه شکر دنه وه ئیجگار مه رکه زییه ت پیپره و ده کات، به ره چا وکردنی فاکته رگه لی دارایی وه ک پیداویستییه کانی حکومتی نیشتمانیی (نیوه ندیی) و هیزی چه کداری حکومته ته ناوچه بییه کان و هه روه ها پیوستی زالبون به سهر نایه کسانیی ده سکه وت و داهات (له نیوان هه ریمه کان) دا. (به شی (g) (2) / 214). (کۆمیسسیۆنی سامان و داریی) بۆ ئه وه دامه زینراوه تا رینمایی له مه پ دابه شکر دنی بوودجه وه پیشکesh بکات (به شی 220). (به شی 227) بۆ هه ر هه ریمیك به شیکی وه ک یه کی ره وا له داهاتی نه ته وه یی دابین ده کات که چی، به پیی (به شی (2) 227) ده سکه وت و داهاتی زیاده و سه ربار که هه ریمه کان یان شاره وانیه کان به ده ستیان دینن نابیی له پیشکی ئه وان له داهاتی نه ته وه یی یان هه ر به شیکی دیکه ی تر که له داهاتی حکومتی نیشتمانییه وه بۆیان برابیتته وه که م بکریته وه.

ده ستوره که ریوشوینی روون و ئاشکرای تیدایه سه باره ت به چاره سه رکردنی کیشه ده ستوورییه کان (به ندی هه شته م). سه ربای پره نسپی حکومتی هه ر وه زکار، سه رجه م به شه کانی حکومت له سه ریانه هه موو توانایه کی گونجا و بخه نه گه پ بۆ چاره سه رکردن و نه هیلانی هه ر گرفت و کیشه یه ک له ریگه ی وتووێژو گفتوگۆی نیوان حکومته کانه وه. (به شی (3) 41)، هه روه ها به کارهیتانی هه موو

شیوازیك بهر له گه یاندنی كیشه كه به دادگه بۆ به كلاكردنه وهی. دادگه كان بۆیان ههیه ئه و جوړه كیشانه بگه پیننه وه بۆ به شه جو داوازه كانی حكومت ئه گهر پینانوابوو له م رووه وه هه ول و ته قه لای پیویست نه دراوه، (به شی 4) (41). جا، ئه گهر دادگه یه کی یاسا نه یتوانی كیشه یه ك چاره سه ر بكات ئه و یاسای نیشتمانی به سه ر قانونی هه ریم یان ده ستوری هه ریمدا زال ده بیته له و حاله تانه دا كه ناكوکییه كه له سه ر لیکدانه وه و بۆچوونی یاسایدا بیته. (به شی 3) (146، و به شی 148).

له گه ل ئه وه شدا، دادگه ی ده ستوری وه ك بالاترین دادگه ی په یوه ست به كاروبار و بابه ته ده ستورییه كان، خاوه نی دوابریاره له باره ی ئه و كیشانه ی حكومه ته كانی ناوه ندو هه ریم و خۆجیبه تی تیانه وه گلاون (به شی 167). دادگه كه له سه رۆكك و جیگرک و نو دادوهری دی پیکدیته (به شی 01) (167) و بابه ته كان پیویسته لانی كه م 8 هه شت دادوهر بیانینن. دادگه ی ده ستوری بریار له سه ر ناكوکییه كانی نیوان ده زگاكانی ده ولته ت و هه روه ها له باره ی كیشه كانی په یوه ست به ده ستوری بوونی هه ر قانونیکی هه ریمایه تی یاخود په رله مانیی یان هه موارکردنی ده ستور ده دات به شی 4) (167). ئه م بابه تانه ده كری راسته و خۆ بدرینه دادگه ی ده ستوری له لایه ن هه ر كه سیكه وه چونكه ئه وه له به رژه وه ندیی

داد دایه و به ئیجازه و رهمانه ندی دادگه ی دهستورییسه (به شی 6) 167). ریباژگه لی نه گورپو چه سپیو ده بی په پره و بکرین بو ئه نجامدانی گورپین و هه موارکردنی دهستوریی (به شی 74).

ئه م گورانکارییه نه ده کری به گویره ی پینج بابه ت پۆلین بکرین، که پله ی چه سپیوی جوداوازیان هه نه . جا، له بهر ئه وه ی ناتوانریت ئه مانه گشتیان لیره دا به دووردریژی باس بکرین، به کورتی ئاماژه به وه ده که یین که گورپین له ده سه لاته چه سپاوه کانی دهستور خوی ته نها به یاسایه که ده کریت که لانی که م 75٪. حه فتا و پینج له سه دای ئه نجومه نه که (له گه ل) پشتگیری لانی که م شه ش له هه ریمه کان له نیو (ئه نجومه نی نیشمانی هه ریمه کان) دا په سه ندیان کردبیت. قانونه که ی مافه کانیش - بابه تی دوو گورانکاری - ته نها ده کری هه مواریکریت له لایه ن لانی که م 3/2 دوو سییه کی (ئه نجومه نه که) و به پشتگیری لیکردنی لانی که م شه ش له هه ریمه کان له (ئه نجومه نی نیشتمانی هه ریمه کاند) (به شی 2) 74).

گورپینی دیکه که (1) په یوه ستن به ئه و بابه تانه ی کار له ئه نجومه نی نیشتمانی هه ریمه کان) ده که ن، یاخود (2) سنوره هه ریمایه تییه کان، کارو ئه رکه کان، یان ده زگه و کومه له یاسا و په پره وه کان ده گورپن، وه یان (3) هه موارکردنی ماده ده یه که به شیوه یه کی تایبه تی په یوه ستن به کاروبابه تیکی هه ریمایه تییه وه،

ئەوانیش پۆیستیان لانی کەم بە پشتگیری دوو سییەکی 3/2 نیو (ئەنجومەنەکە) ھەبە لەگەڵ پشتگیری لیکردنی بەکەمی شەش لە ھەریمەکانی نیو (ئەنجومەنی نیشتمانی ھەریمەکان)دا.

پێزانین و داننان بە رۆلی دەستووری سەرکردە تەقلیدی و دێرینەکان و ھەروەھا بە مافی بێاردانی چارە ی خۆنووسین (بەشی 235) نیشانە یەکی تایبەتی سەپرو سەرنجراکێشی دەستووری ئەفریقیای باشوورە.

دەستوورەکە دەرک بەو دەکات و دەیسەلمینی کە دەسەلاتی تەقلیدی دێرین پێش ھاتنی ئیستعماری (داگیرکردن) ئەوروپی بوو ئەفریقیای باشوور دەکەوێتەو. بوو باشترکردنی ئەو گزێیە ھەستپێکراوی کە لە زۆر پابەندبوونی خۆمالی ئەفریقا بە تەقلیدە کۆنەکان و سرووشتە پاتریارکییە زۆردارییە کە یەو سەرچاوە دەگریت لە لایە ک، ھەلۆیست و خوونەرینی کۆمەڵی نەتەوایی دیموکراتی خوازو مۆدیرن و یەکسانخوازی دەستوورەکە لە لایەکی ترەو، (ئەنجومەنیکی سەرکردە تەقلیدیەکان) پیکھێنراو (بەشی 212). ئەندامەکانی لە لایەن (ئەنجومەنە ھەریمایەتیەکانی سەرکردە تەقلیدیەکانەو) دادەمەزرین. وە ک لە (بەشی 2) (212)ی دەستووردا ھاتوو، و بۆیان ھەبەو دەکری دووبارە دا بنرێنەو. ھەروەھا لە سەر ئاستی ھەریمایەتیشدا (ئەنجومەنەکانی سەرکردە تەقلیدیەکان) پیکھێنراون. لەگەڵ ئەو شەو، ئەو روونە کە

قانونی نه ریتی کی کومه لایه تی (نه ک یاسایی) و سه رکرده ته قلیدییه کان به شیوه یه کی سه ره کیی ده سه لاتی ئه وه یان پیدراوه که رۆلیکی ره مزیی و ئامۆژگاریی بگیړن و سه رکردایه تی ته قلیدی به نده به چاپته ری (به ش) 12 ی ده ستوره که وه .

سه باره ت به مافی برپاردانی چاره ی خۆنوسین که ئیجگار هه ستیاره و مشتومری زۆریشی له سه ره - به زۆریش له کاردانه وه دا به رامبه ر ئه فریکانو هه ره راستره وه کانداه هندی پیکهینه ری تایبه ت له نیو (IFP) پارتی سه ره به ستی ئینخاتادا - ده ستوره که هه یچ ریگری و ئاسته نگیکی نه خستۆته پیش (داننان به مافی برپاردانی چاره یخۆنوسین بۆ هه ر کومه لئیکی هاوبه ش له میرات و بۆماوه یی زمانه وانیی و که لئووری له نیو سنووری یه که یه کی هه ریمایه تی له کۆماره که دا، یان به هه ریگه یه کی تر که ئه نجومه نی یاسادانان برپاری له سه ر دابیت. (به شی 235).

3- (هه یزه بزوینه ره کانی رامپاریی سه رده م)

چوار کیشه گه لی پله جیاواز که بوونه ته گرفتیی سه ره کیی له به رده م په ره سه ندنی ده ستوورییدا مشتومریی سیاسی ئه قریقایی باشووری له سالی 02001) وه داگیر کردووه، ئه م کیشه شانه ش ئه مانه ن:

1. دهرنجامه کانی دادگایکردنی ناسراو به گروتبوموم (Grootboom Judgement) له لایه ن دادگه ی ده ستورییه وه.
2. به ده ستوریی بوون (ده ستورییه تی) قانونی ریگه پیدان به سه نگره گواستنه وه له ده نگدانی نیو هوئی په رله ماندا.
3. دریژه پیدانی باس وخواسی به ربالوی داستانی سیاسه تی بویرانه ی به رهنکاربوونه وه و له نیوبردنی نه خویشی (نایدن) و هوکاره کانی.
4. دواى هه موانیش، به سیاسیی کردنی پرؤگرامه گشتگیره که ی حکومت سه باره ت به دابینکردنی بودجه و پیداوایستییه کانی به رگریکردن.

ئه م چوار کیشه جوراوجورانه کاریگه ری جوداوازیان به سه ر پیوه ندییه فیدرالییه کانه وه له ئه فریقیای باشووردا هه بووه. له 29 ی نیاری 2001 دا دادگه ی ده ستوریی پشتگیری له برپاریکی (دادگه ی بالای کاپ) کرد که سروشتی یاسای مافه کانی ئه فریقیای باشوور ده ولت ناچار ده کات پشتگیری نه وه ی دوه می مافه کانی (کومه لایه تی - ئابووری) هاو نیشتمانیان بکات. ماله که ی خاتوو ئارینا گروتبوموم (Ms. Irena Grootboom) که ئه ندامی کومه لگه یه کی زور هه ژاری شاکنشین بوو له (کاپی خوړئاوادا) رووخینرا تا کاریگه ری هه بیئت به سه ر برپاری دادگه وه به ده رکردنی

کریچی له بهر نه دانی پارهی کرئی یان په یمان شکاندن وهیا نیشته جیبوونی نایاسایی و، بره و بدات به و برپاره دا.

دادگه بوی دهرکهوت که له سهر دهولت پیویست بوو کار بو چاککردنی باری دژوارو کیشه کانی ئه و ژماره زورانیه هاوولاتیان بکات که له هه لومه رچی ئیجگار ترسناکدا له سهرانسهری ولات ژیان ده به نه سهر به پیی تواناو ئه وهنده ی بوی دهلویت بو دابینکردنی شوینی نیشته جیبوون دهستی یارمه تی و هاوکاریکردنی بو هاو نیشتمانیان دریژ بکات.

برپاره که ی دادگه له وه دا زور پر بایه خو گرنگ بوو که ملکه چبوونی دهولته تی - له سنووری دیاریکراودا - داهینا بو په ره پیدان و زیادکردنی مافه کومه لایه تی و ئابووریه کان ئه مه یش کاریگه رییه کی گرنگو دیاری ده بیئت به سهر حکومتی ناوهنده وه که هه ر خوی له رووی داراییه وه دهستکورت و که م ده رامه تیشه !

چوار دهستپیشکه ری و گوړینی یاساسازی: -

1. یاسای سالی (2002) بو هه موارکردنی دهستووری کوماری ئه فریقیای باشوور.
2. یاسای سالی (2002) ی دوهم هه موارکردنی دهستووری کوماری ئه فریقیای باشوور.
3. یاسای سالی (2002) بو هه موارکردنی پییکه اتنه شاره وانیه کانی حکومتی خو جیی.

4. ههروهه یاسای سالی (2002)ی هه موارکردنی له دهستدانی توانای مانه وهی ئەندامیه تی پیکهاته کان.

ئەمانه که هه چواریان به دوای ئەوه دابوون به یاسا بۆ ژماره یه کی زۆری ئەندامانی ئەنجومه نی یاسادانان بگونجینن که پێوه ندیی ئەندامبوونیان له نیۆ پارتەکانیادا نه پچرپینن - واتا (دژی سهنگه ر گواستنه وه له نیۆ هۆلی په رله ماندا) مه سه له ی (مافی سهنگه ر گواستنه وه له هۆلی په رله مان) گرنگه چونکه به واتای گۆرانکاری و گواستنه وهی هیزی سیاسی دیت. گۆرانکاری له ئەندامیه تی حزبیه تیدا روویدا له دوای یه کگرتنه وه یه کی زووتر له نیوان حزبه سیاسییه کانی ئۆپۆزسیۆندا (به ره له سستکار) (پارتی دیموکراتی (DP) و پارتی نیشتمانی (پیشتر) (که ببوه پارتی نیشتمانی تازه (NNP) بۆ دامه زراندنی (هاوپه یمانی دیموکراتی (DA)، به لام سه ری نه گرت و زۆری نه خایاند. له جیاتی ئەوه، NNP ئەوهی هه لبژارد بچیتته نیۆ هاوپه یمانیه ک له گه ل ANC کۆنگره ی نیشتمانی ئەفریقاییدا بۆ پیکهینانی یه کی له بچوکترین حزبی به ره له سسکار (بزاڤی دیموکراتی یه کگرتو (UDM) بۆ رووبه رووبوونه وهی یاسای (مافی سهنگه ر گواستنه وهی نیۆ هۆلی په رله مان) له دادگه ی دهستوورییدا. دادگه که برپاریدا که ئەو (مافه) شتیکی نادهستووریی نه بوو له سه ر ئاستی حکومه تی ناوچه ییدا، به لام قانونه کان که له سه ر ئاستی هه ریمایه تی و نیشتمانییدا

دهرچوینرابوون به خراپی دهرچوینرابوون. به راستکردنه وهی ئەم ناتە واویو و که موکورتیانە له مانگی (کانوونی دووهمی 2003) دا، به پیدانی مۆله تیکی دووهفتهیی له مانگی نیسانی 2003 دا نوینه ران ریگه ی ئەوه یان پیدرا که سه نگره ری خۆیان له نیو په رله مان بو پارتە سیاسییەکانی تر بگوازنه وه. له ئەنجامی ئەمه دا کورسییهکانی (ANC) کۆنگره ی نیشتمانیی ئەفریقیایی له ئەنجومه نی نیشتمانییدا له (266) کورسی بو (275) کورسی زیادی کرد که ده یکرده (8.68٪) له کۆی گشتیی و زۆرینه یه کی پتر له 3/2 دووسییه ک. ههروه ها بووه مایه ی ئەوهی که (هاوپه یمانییه دیموکراتییەکه) بووه به رهه لستکاری نوپی فه رمی (ره سمیی)، کورسییهکانی له (38) هوه بوون به (46). ژماره ی کورسییهکانی (پارتی نیشتمانیی نوئ NNP) له (28) کورسییه وه بو (20) بیست کورسیی دابه زی.

له سه ر ئاستی شاره وانیدا به (سه نگر گۆرپینه که ی) ئۆکتۆبه ری 2002 ANC له کۆی (555) ده نگو لایه نگرانی پارتەکانی دیکه وه (که 417 یان له وانه (راویژکارانی هاوپه یمانی دیموکراتیی DA بوون) بو خۆیان یان بردن، له کاتی کدا (340) ده نگی لایه نگرانی DA چوو نه ریزی (NNP) پارتی نیشتمانیی نوئ وه. شتیکی سه یرو سه رنجراکی شه که له هه موو ئەمانه دا، پارتە که ی ئەپارتهاید - پارتی نیشتمانیی (که ناوی خۆی گۆرپیووو کردبووه پارتی نیشتمانیی نوئ) بو ئەوهی نیشانی بدات که گۆراوه)،

به مه به سستی ریککه وتن له سهر حکومتیکی هاوبه ش په یامیکی به ست له گه ل ANC دا (کوئگره ی نیشتمانیی ئه فریقاییدا) (ئو و گروپه ی که هر بو به ره لستیکردنی سیاستی ئه پارتهاید دامه زینرابوو).

پیاده کردنی سیاستی ئابووریی قه به و زل سه ره نجام بووه هوی هه لاوسان له ولاتدا به ریژهی (3-6) له سه دا له و راده یی (بانکی پاشه که وت) بو سالی 2002 و 2003 داینابوو، هه روه کو بووه مایه ی چاکبوون و بره ودان به پاره و دراوی ولاتدا. له گه ل ئه وه شه وه، سه رباری هه ندی سه رکه وتنی ئابووریش، دوودلی و نه ویستنی سه رۆک میباکی (President Mbeki) بو به ئاشکراو بی پیچ و په نا سه رزه نشتکردنی شیوه ی مامه له کردن و چاره سه ریی ئاژاوه و پشیویی ئابووریی و رامیاریی له ولاتی زیمبابویی (Zimbabwe) دراوسیدا له لایه ن سه رۆک مۆگابییه وه (President Mugabe) و، هه روه ها شکسته ییان و سه رنه که وتنی له داننان به بوونی پیوه نیدی هۆکاریی له نیوان فایرۆسی HIV و په تای ئایدزدا (Aids نه خویشی نه مانی به رگری ده سته که وت) له ولاتیکیدا که یه کیکه له نیو ئه و ولاتانه ی (دنیا دا) که به رزترین ریژهی تووشبوونیان به و نه خویشیه تیادایه، ئه مانه به رده وام ریبازو ماوه ی فه رمانره واییه که ی شیواندو له که داری ده کرد.

به مه به سستی پالپشتی و به هیژکردنی هه لویستی ناوبه دکرای
حکومت دهریاره ی (AIDS/HIV) هوه، دادگی ده ستوری له
ته مموزی 2002 دا بریاریکی دهرکرد بو ناچارکردنی حکومت
به دابه شکردنی دهرمانی دژ به په تایه که له سه رانسه ری ولاتدا، وپرای
نأموزگاری و پشکنینی نافرته تان له نه خوشخانه گشتیه کاند، نه ک
ته نها له 18 شوینه پیشه کی دیاریکراوه کاند.

هروه ها ئه م بریاره ی دادگه نه ک زور به به رفره وانی له لایه ن
ئه وان هوه په سه ندو ستایشکرا که له گه ل ه لویستی حکومتدا له مه ر
(HIV/AIDS) هوه دژو ناکوک بوون، بگره هروه ها ئه و
پانتاییه شی چه سپاند که ژماره یه کی له زیادبووندای کاروباره
رامیاریه کان راسته وخو له لایه ن دادگه ده ستوریه تازه که وه
بریاریان لیدرابوو.

به م ئاسته ییش Equaiiy به شیوه یه کی یه کسان، ئه گه ر زیاتریش
نه بی، بریاره کانی حکومت به خسته گه پری نزیکه ی (43.8) بلیون
روبیه بو به ده سته یینان و کرینی چه ک و جبه خانه هینده ی تر بوونه
مایه ی ریکنه که وتن و مشتومر له سه ر کردن. به له به رچا وگرنتی
پیداویستییه کانی گه شه کردنی قوولی ئه فریقیای باشوور، که تیا یاندا
چاره سه رکردنی په تای (نایدن) له لقه سه ره کییه کانیه تی، ئه م
بریاره له لایه ن خه لکانیکی زوره وه ناره زایی و دوژمنایه تی لیکرا.
له سالی 1999 وه بابه تی چه ک بووه ته یه کئ له کیشه سیاسییه

هه ره ئالۆزه کان و هۆیه ک بۆ تاقیکردنه وهی (له مهحه کدانى) دیدو بۆچوونه ئایدیۆلۆژییه کانى (کۆنگره ی نیشتمانى ئه فریقیایى) له مه پر یه کگرتن و پیکه وه گونجانى گشتى ناوخوییدا.

له سى سالى رابردودا، پرۆگرامى دهسته بهرکردنى چهك و تهقه مهنى دهنگوى بلاوبوونه وهى گهنده لیه کی بهربادى تهقاندۆته وه كه وهزیره دهستپۆیشتنووه کان و فه رمانبه ره حزبیه کان و خه لکانى جۆراوجۆر تیوه ی گلابوون، وه لى له ئه نجامدا ئه و کۆمیسىۆنانه ی كه بۆ توپۆینه وه له قه باره و تیچوونى پارهى دهسته بهرکردنى چهك و ههروه ها یاسایى بوونى پرۆگرامه كه پیکه یئرابوون بى ئه نجام ده رچوون.

ههروه ها پارتیه به ره له سستکاره کانیش رایانگه یانده كه به ره له سستیکردنى په ره له مانى له سه ر دۆزى چهك به توندی له لایه ن ANC (کۆنگره ی نیشتمانى ئه فریقیایى) فه رمانپه واوه ده مکو تکرابووه وه .

جا، بۆ زیاتر لیل کردنى ئاوه كه وه، له کاتى نووسینى ئه م بابته دا (نۆقه مبه ر- ته شرینى دووه مى 2003) دهنگى زۆر هه بوون كه (حاکمى گشتى دهسته ی دادخوازى) - بولیلانى نگوکا (Bulelani Nguka) سیخوریکی (جاسووس) ئه پارتهايد بووه، ههروه ها بازرگانانى ئه ندام له حزبه کان ئیستا له سه ر گهنده لى و

به دره فتاریی و بهرتیل خواردن رووبه رووی تووژینه وه و لیپرسینه وه بوونه ته وه .

ئه و ناكوکی و مشتومرانه كوومه لگه ی سیاسی دابه شکر دووه و هندی له کورتهینان و سهرنه که وتنه کان و گرژیه کانی نیو حکومت ده خه نه روو .

له راستییدا، به له بهرچا و گرتنی سهختی (شان دانه بهر) و چاره سه رکردنی ئه و هه موو گرژیی و دووبه ره کیی یه ی نیوان دهسته و تا قمه کانی نیو هاوپه یمانیی ANC (کوئگره ی نیشتمانیی ئه فریقیا بییدا) به تایبه تیش به پیوه ندیی له گه ل کارداو، له ئارادانه بوونی هیهچ به ره له ستکاریکی به هیزی راسته قینه، ANC (کوئگره که) له وانه یه هانا بیاته بهر که لتوووریکی لایه نگریی خزم خزمینه و واسیته کاریی و بهرتیل دان به مه بهستی گیرانه وه ی به کگرتووویی و پیکه وه گونجانی ناوخوایی حزبی و، به و شیوه یه ری له سهره لدانی هیزیکیی کوومه لایه تی به ره له ستکاری رکابه ر بگریت .

4- سهرچاوه و ژیدهر بو زانیاری ئه مه و دوا :

1. نیلمان، ستیقن (له گه ل پینلۆپ ئه ندرۆن) - ده ستوره کانی دوا ی ئه پارتها یید، چاپخانه ی زانکو ی ویتووته رسراند، و چاپخانه ی زانکو ی ئوهایو، سالی 2001 .
2. ئیریکسون، نیک - سیاست له ئه فریقیا ی باشووردا، 2001 - 2002 جو هانسبوورگ، په یمانگه ی ئه فریقیا ی باشوور بو پیوه ندییه نه ژادییه کان، 2003 .

3. سپارکس، ئه لیستیر، له ده ره وه ی په رچوه وه (Beyond the Miracle) کالیفورنیا، چاپخانه ی زانکو ی کالیفورنیا-
2003.
4. هی تریش.

خىستەي (1)

ھېما رامبارىي و جوگرافىيەكان

<p>Pretoria City پرىتورىا Cape Town تىبىنى: كىپ تاون مەلبەندى ياسادانان و (بلومفونىتن) Bloemfontein مەلبەندى دادگەرىيە .</p>	<p>شارى پىتەخت</p>
<p>9 نۆ ھەرىم: ئىستەرن كىپ، فرى ستەيت، گۆوتىنگ، كوازولو-ناتال، لىمپوۆ (پىشتر نۆرزەرن پروفىنس بوو)، مپومەلانگە، نۆرث وىست، نۆرزەرن كىپ، وىستەرن كىپ.</p>	<p>ژمارە و جوړى يەكە پىكەينەرهكان</p>
<p>ئەفرىقانى، ئىنگلىزى، ئىسىندەبىلا، ئىسىخوسا، ئىسىزۇلۇ، سىپىدى، سىسۇتۇ، سىتسوانا، سىسواتى، ئىشىقۇنداو خىتسۇنگە .</p>	<p>زمانە فەرمىيەكان</p>
<p>1.219090 كىلومەتر دوجا</p>	<p>رووبەر</p>
<p>كىپى باكور - 361830 كم2</p>	<p>رووبەر - گەورەترىن يەكەى پىكەينەر</p>
<p>گۆوتىنگ - 17010 كم2</p>	<p>رووبەر - ججوكترىن يەكەى پىكەينەر</p>
<p>43.580.000 مىلئون، سالى (2002).</p>	<p>كۆى دانىشتوانان</p>
<p>كوازولو- ناتال 21%، گۆوتىنگ 19.7%، ئىستەرن كىپ 14.3%، ھەرىمى باكور (لىمپوۆ 11.8%،</p>	<p>دانىشتوانانى يەكە پىكەينەرهكان رېژەى سەدى بۆ كۆى گشتىي</p>

سىستىمى فېدېرالى لەچەند ولاتىكى جېھاندا 2005

<p>ويستەرن كىيپ 10.1%، ئورث ويست 8.2%، فرى ستەيت 6%، نورزەرن كىيپ 1.8%.</p>	
<p>كۆماری - سىستىمى پەرلەمانىي</p>	<p>سىستىمى سياسىي - فېدېرالى</p>
<p>سەرۆك (Thabo Mvuyelwa Mbeki - سالى 1999) كۆنگرەي نىشتىمانىي ئەفرىقىيىي (ANC)، لەلايەن ئەنجومەنى نىشتىمانىي بۇ خولىكى پىنج سالەي حوكم ھەلېژىردراوھ.</p>	<p>سەرۆكى دەولەت - فېدېرالى</p>
<p>سەرۆك (Thabo Mvuyelwa Mbeki) سەرۆك كابىنەكە پىكىدېنىت (وھزىرەكان دادەمەزىنىت).</p>	<p>سەرۆكى حكومەت - فېدېرالى</p>
<p>پەرلەمانىي جوت ئەنجومەنى ئەنجومەنى بالا (Upper House) - ئەنجومەنى نىشتىمانىي ھەرىمەكان (NCOP)، 90 نەوھد كورسىي. ئەم ئەنجومەنە لە 54 ئەندامى دائىمىي و نەگۆرو 36 ئەندامى نوينەرى تايبەتى كە بۆماوھى 5 پىنج سالان ھەلېژىردراون پىكھاتوھ.</p> <p>Lower House - ئەنجومەنى نىشتىمانىي، 400 كورسىي نوينەران لەسەر بنەماي سىستىمى نوينەرايە تىكردى رىژەيى و لىستى</p>	<p>پىكھاتەي حكومەت - فېدالى</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>حزبایه تی هه لده بژیردین (200 کورسی له لیستی هه ریمایه تییه وه هه لده بژیردین و 200 کورسی له لیستیکی نیشتمانییه وه) بۆ خولیکی پینج سالیی.</p> <p>تیبینی: له سه ر ئاستی فیدرالییه وه هه هیه، هه ندامانی له لایه ن (هه نجومه نه هه ریمایه تییه کانی سه ره کرده ته قلیدییه کان) هوه داده نرین.</p>	
<p>تیبینی: له بهرئه وهی که هه لباردن به شیوازی نوینه رایه تی ریژهیی و سیستمی لیست به پیره ده چی، بویه کان نوینه ران سه ره به کام یه که پیکهینه ره کانن بایه خیکی هه وتوی بۆ نییه.</p>	<p>ژماره ی نوینه ران له هه نجومه نی Lower House ی حکومه تی فیدرالی له یه که پیکهینه ره خاوه ن زۆرتین دانیشتوانه کاندا</p>
<p>هه ریه ک له (9) هه ریمه کان (10) ده کورسی هه یه.</p>	<p>دابه شبوونی نوینه رایه تیکردن له هه نجومه نی بالای حکومه تی فیدرالییدا</p>
<p>ده ستوور بهرپرسیاریه تییه کان بۆ حکومه ته نیشتمانیی وه هه ریمایه تی و ناوخوییه کان له سه ر بنه مای پره نسپیی حوکمکردنی هاویه شیی له نیوان هه سئ جۆره ی حکومه تدا دیاریده کات.</p> <p>حکومه تی فیدرال (نیوه ند) بهرپرسه له دابینکردن و چه سپاندنی ئاسایشی</p>	<p>دابه شکردنی ده سه لاته کان</p>

<p>نه ته وهیی، یه کیتی ئابووری و پیوهره نیشتمانییه سه ره کییه کان. حکومته فیدرال و هه ریمایه تیه کان پیکه وه به رپرسیارن له 33 سیوسی بابته گه لی وه ک پلانندانان و نه خشه کیشانی هه ریمایه تی و په ره پیدان، قانونی خو جیی و دابونه ریتی باو، خویندنی قوتابخانه، ته ندروستی، ره فاهیه ت و چاککردنی باری گوزهرانی خه لکی و خانوو به ره دروسه تکردن- نیشته جی بوون. له واقیعدا حکومتی ناوه ند (فیدرال) بریار له سه رسیاسه تی ولات ده دات و حکومته کانی هه ریمه کانیش له جیبه جیکردنی به رپرسیارن. له حاله تی روودانی ناکوکی له نیوان قانونی فیدرال و قانونی ویلایه تدا سه ریشکی بۆ قانونی فیدراله. لیستیکی کورتیش هه یه تاییه ت به ده سه لاته کانی هه ریم.</p> <p>که ئه مانه له خو ده گریت: کاروباره کانی کوشتارگه (قه سابخانه کان)، ریگاوبان، ته ندروستی، وه رزش، که لتوو رو فهره نگو به یته ری (نوشدرایی ئازه لی).</p>	
<p>پاشماوه ی ده سه لاته کانیش بۆ حکومتی</p>	<p>ده سه لاته کانی تر (پاشماوه کان)</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>فیدرال ده گه ریته وه .</p>	
<p>دادگه ی ده ستووری: 11 یانزه دادوهری هه نه، 9 نو پیاوو دوو ژنن. دادوهره کان بۆماوه ی دوانزده سال ده میننه وه و نو یکردنه وه یان بۆ نییه وه لی پیویسته له ته مه نی (70) هه فتا سالی دا خانه نشین بکرین.</p>	<p>دادگه ی ده ستووری (بالاترین دادگه - له کاروباره ده ستوورییه کان) ده کۆلیته وه .</p>
<p>ئه نجومه نی یاسا دانان له نیوان (30) سی هه تا (80) هه شتا ئه ندام پیکدیته که به ریگای نوینه رایه تیکردنی ریژه یی هه لده بژیردرین. ژماره ی ئه ندامه کان به پیی ئه وه مه رجانه وه دیاریده کرین که ئه نجومه نی یاسا دانانی نیشتمانیی دایانده نیته . (تیبینی: خانه ی سه ره کرده ته قلیدییه کانیش پیکهینراوه و سه ره کرده ته قلیدییه کان رۆلی ئامۆژگاریی ده گپرن).</p>	<p>سیستمی سیاسی یه که پیکهینره کان</p>
<p>سه ره ک وه زیران، له لایه ن ئه نجومه نی یاسا دانانی هه ریمه وه هه لده بژیردریته .</p>	<p>سه رۆکی حکومه ت- یه که ی پیکهینره</p>

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

خشته ی ژماره (2)

هیما نابووری و کومه لایه تیبه کان

کۆی گشتیی داها تی سالانه 441.6 بلیوَن دۆلاری ئه مریکی (2002)	
پشکی تاك له داها ت 10132 دۆلاری ئه مریکی (2002)	
قهردی نیشتمانیی (دهرکی) 24.1 بلیوَن دۆلاری ئه مریکی (2001)	
قهردی ناراسته وخو (لاوه کی) نیشتمانیی 82.1 بلیوَن دۆلاری ئه مریکی (2001)	
ریژه ی بیکاری له سه ر ئاستی نه ته وه 29.95% (2002)	
یه که ی پیکه ینه ری خا وه ن به رترین ریژه ی بیکاری لیمپو پۆ (هه ری می با کوور) 36.7% (2002)	
یه که ی پیکه ینه ری خا وه ن نزمترین ریژه ی بیکاری کاپی خورئاوا 18.6% (2001)	
ریژه ی خو ینده وارانی هه رزه کار (له ته مه نی 15 پانزه سالی و به سه ره وه) 85.6% (2001)	
خه رجیی نه ته وه یی بو په روه رده و ریژه ی سه دی بو کۆی گشتی داها ت 5.5% (1998-2000)	
هیوای ژیان (به سال) 50.9 (2001)	
داها تی حکومه تی فیدرال له گو مرگو سه رچا وه گه لی هاو پیئوه ند 30.7 بلیوَن دۆلاری ئه مریکی (2000-2001)	
داها تی یه که پیکه ینه ره کان له گو مرگو سه رچا وه هاو شیئوه کان 8.4 بلیوَن دۆلاری ئه مریکی (2000- 2001) (تی بی نی: ئه م ژماره یه ئا ما ژه به	

سیستمی فیدرالی له چه ند ولاتیکی جیهاندا 2005

<p>داهاته کانی حکومته هه ریمایه تییه کان و حکومته خوجییه کان ده کات. حکومته خوجییه کان ده سه لاتی به رزکردنه وهی داهاتی پتریان هه یه له حکومته هه ریمایه تییه کان</p>	
<p>16.2 بلیۆن دۆلاری ئه مریکی (2001-2000)</p>	<p>یارمه تییه کانی فیدرال بو یه که پیکهینه ره کان</p>
<p>یارمه تییه کانی حکومتی فیدرال به پیی بنه ماکانی کۆمیسسیۆنی دارایی و کۆمیسسیۆنی تایبتهت به خه زینه ی میریی ده پیت.</p>	<p>میکانیزمه کانی هاوسه نگی (یه کسانی) کردن</p>

له بهرهمه چاپکراوهکانی وهرگیر:

1. خودموختاریی ههریمایهتیی بۆ که مینه نهته وهییه کان له چین-
2006.
2. یاسای زمانه فهرمییه کان له چه ند ولاتیکی فره زماندا - 2007.
3. سیستمی فیدرالیی له چه ند ولاتیکی جیهاندا - 2008

پیرست

5 پيشدهستیی و پیناسه یهك
8 كه نه دا
39 سويسرا
69 هیند
107 به نژیکا
141 نه فریقیای باشوور

چاپخانه‌ی شه‌هاب – هه‌وئیر

e.mail: soran_ofc@hotmail.com

tel.: 0750 448 3863